

POLÍSZ

Politika-Líra-Szépróza szellemi-lelki „városálma”
A Kráter Műhely Egyesület irodalmi és kulturális lapja

„Ki számolta meg, hányszor tíz s akárhány millió száj használta, koptatta és fényesítette a nyelv százezernyi szavát a Halotti Beszéd nyolc évszázada óta? Ezt a négyet soha senki nem értette félre, nem hallotta félre, nem ejtette és nem írta hibásan. Él a négy szó, él a nyelv, és él a nemzet. Isten, ember, világ, halál.” (Lukáts János)

Szathmári Botond: Hamvas Béla hagyomány-felfogása
IV. Kárpát-medencei Keresztkötődések Konferencia, Palics-Szabadka (II.)

WASS ALBERT ÉS SZELECZKY ZITA LEVELEZÉSE

Balázs Ildikó: Hol „lakott” a funtineli boszorkány?

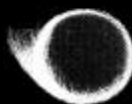
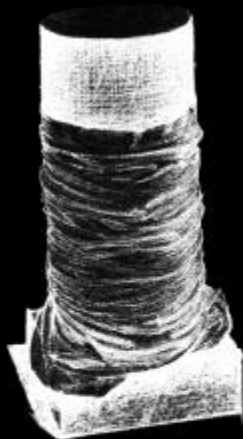
Pierre Etienne novellái és Jean-Pierre Verheggen versei

Váczai Gábor:

A Maros és vidéke
(A víz és az ember VII.)

Ferenczi László,

Gyurkovics Tibor
és Zas Lóránt új versei

2003. április-május

70.

megjelenés

A PoLiSz a Szellem városa

A megújuló magyar és keresztény hagyomány lapja

Ébert Tibor

Borostyánálom

borostyánálom
utcák terek
borostyánálom
létrák fokok nélkül
felfelé megyek
mélységek
magasságokba szögezve
valahol így
lefelé egyre
borostyánálom rétegek
itt is ott is
fordított kutak
hengerfeketében
borostyánálom lázak
tótágas létezésem...
vajon felébredek (?)

Lapunk kiadását támogatta

és a
QUALICOOP KKT.

Kiadja a **KRÁTER MŰHELY EGYESÜLET** közhasznú szervezet
www.krater.hu

Szerkesztőségi cím:: Magyarok Háza, 1052 Budapest, Semmelweis u. 1–3. III. emelet 344. Telefon/fax: 266-6288
E-mail cím: polisz@krater.hu

Baráti beszélgetés minden páratlan hét csütörtökén du. 16 órától a Török utcai Pince sörözőben

Lapunk megrendelhető: 6 szám ára egy évre 2100 Ft, szomszédos országba 7000 Ft, távolabbi országba 28 euro

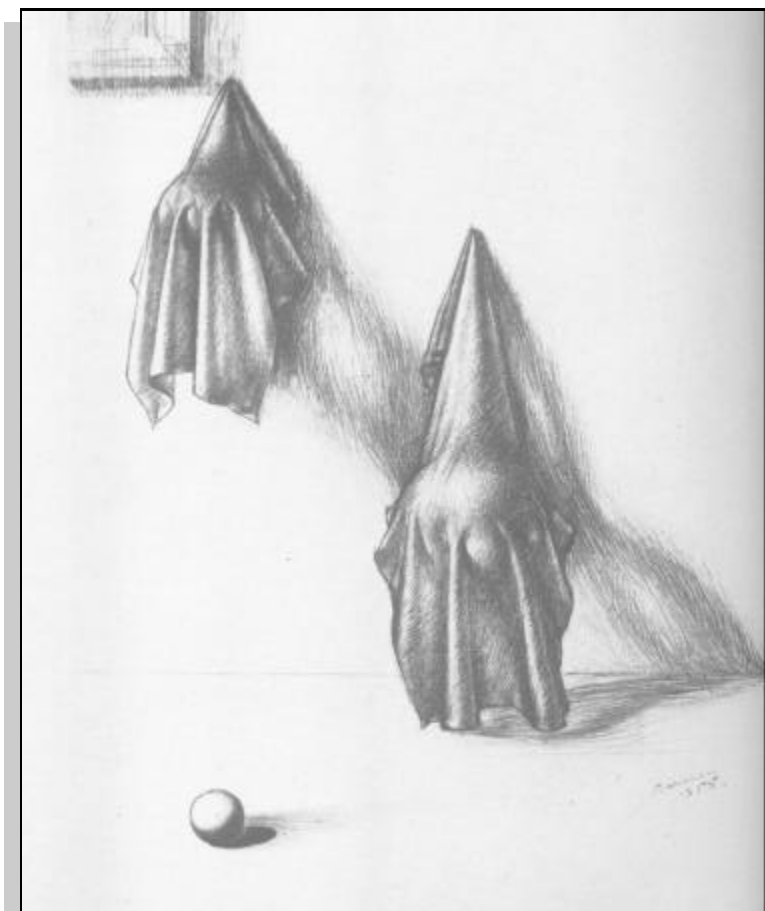
SZERKESZTIK NÉRÁTH MÓNKA (szerkesztőségvezető), V. TÓTH LÁSZLÓ (olvasószerkesztő), BARCSA DÁNIEL (esszé), BAY ÁGOTA (novella), KAISER LÁSZLÓ (kritika), MADARÁSZ IMRE, MOHÁCSI ÁRPÁD (műfordítás) és PÁLI ÁGNES (vers)
FŐMUNKATÁRSÁK BÁGYONI SZABÓ ISTVÁN, FERENCZI LÁSZLÓ, TÓTH ÉVA
FELELŐS KIADÓ ÉS ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ **TURCSÁNY PÉTER**

ARCULATTERV KOTSIS SÁNDOR (Dertako Bt.)
Terjeszti a Lapker Rt.

Kapható a Pult, a Kódex, az Írók boltja, a Litea, a Püski, az Osiris, az Új könyvbarát és az Emese álma boltokban,
valamint a nagyobb hírlapkereskedésekben.

Megjelenik a Saluton Nyomda Bt. gondozásában.

ISSN 0865-4182

Lapszámunk grafikáival
az erdélyi származású Barcsay Jenő művészetére emlékezünk.

A szerkesztő jegyzete

Író és önéletírás

Ha igaz, hogy minden ember élete „kész regény”, csak kevesen tudják megírni, akkor joggal érezhetjük hiányosnak minden olyan író életművét, aki nem írta meg önéletrajzát.

Napjaink irodalmában kortünet az írók panasza, hogy „nincsenek megírható történetek”, pedig legalább egy elbeszélés-témája minden írónak van, illetve lenne: a saját élettörténete.

Az író, tudjuk, valamiképpen mindig önmagát írja meg: szinte szükségszerű tehát, hogy ezt egyszer nyíltan, teljesen és következetesen tegye meg. Minél erősebb benne az írói öntudat, annál kevésbé éri be azzal, hogy életpályájának bemutatását és megítélését csakis idegenekre bízsa, annál fontosabbnak ítéli elmondani önmagáról azt, amit ő a legfontosabbnak tart, s amit csakis ő ismerhet (lásd Alfrieri önéletrajzának előszavát).

Ha igaz, hogy az író azt tudja legjobban megírni, amit a legjobban ismer, nagy az esélye, hogy önéletrajza – vagy önéletrajzi műve – lesz a legjobb alkotása.

Furcsa módon néha éppen az eseménydús, „regényes” életű írók nem vállalkoznak életük elbeszélésére, mondván: mindent úgysem tudnának megírni. De hát Michelangelo óta ismeretes, hogy a művészet a fölösleg („superchio”) elhagyásával a lényeg, a Forma, az Idea („figura” vagy „concetto”) „kiszabadítása” az anyagból. Már persze ha van lényeg, van tiszta forma, van nemes eszme.

Manapság gyakoribb mentegetőzése az elvetélt vagy bátortalan önéletíróknak, hogy velük, úgymond, „nem történt semmi érdekes”. A belső történések talán nem érdekesek? „Egy lélek története”, Leopardit idézve, talán nem történet? „Egy regény regényé”-nél van izgalmasabb? Önbizalom nélkül nem lehet írni: önéletrajzot legkevésbé.

Madarász Imre

**Nyilvános szerkesztőségi óra
minden páratlan hét csütörtökén 16 órától
a Margit-hídnál a Török utcai Pince sörözőben**

**KRÁTER A VILÁGHÁLÓN
Tájékozódjon honlapunkról, olvassa híreinket,
ismerje meg régebbi lapszámainkat!**

www.krater.hu

A lap ára: 500 Ft

A TÖRTÉNELEM FAGGATÁSA

Ébert Tibor: Borostyánálom (vers)	2
Ferenczi László versei	3
Szathmári Botond: A hagyománytudat szerepe a XXI. században (tanulmány)	3
Apostagi Zoltán versei	9
Lukáts János: Nyelv – négy pilléren (esszé)	9
Ács Jenő: A költészetről, avagy a naperő-kertről (esszé)	11
Gyurkovics Tibor versei	12
Turcsány Péter és T. Sípós László versei	14
Marczinka Csaba: Szürke karácsony (vers)	15
IV. Kárpát-medencei Keresztkötődések Konferencia II. rész	
Kabók István: A magyarság helyzete Nyugat-Bácskában	15
Ujlaky István: Horthy és Kádár	18
Botlik József: Impériumváltás a Délvidéken	31
Kótyuk Erzsébet: A Délvidék, mint történeti-politikai tájfogalom	35
Pietsch Miklós: A konspiráció, Jobb volt itten (versek)	40
Mócsi Ferenc: Utak (novella)	41
Zas Lóránt versei	53
WASS ALBERT EMLÉKEZETE (VIII. RÉSZ)	
Wass Albert: Magyarság (esszé)	55
Wass Albert: Magyarság (II.) (esszé)	57
Wass Albert levelei Fabó Lászlóhoz, Szelezcky Zita művésznőhöz	58
Balázs Ildikó: Hol „lakott” a funtineli boszorkány? (tanulmány)	61

VILÁGBESZÉD

Hegedűs Andrea: Szavak álom-ébresztő hercege (Pierre Etienne költészetéről)	72
Pierre Etienne (Franciaország): Megállíthatatlan repülés, Az akácós ház (a novellák Hegedűs Andrea, a versek Lackfi János fordításai)	73
Jean-Pierre Verheggen (Belgium) versei (Fendrich Veronika fordításai)	76
Regina Katinaite-Lumpickiene (Svájc) versei (Cseh Károly fordításai)	77
Szappanos Gábor: Örök reneszánsz az olasz irodalomban (Madarász Imre új könyvéről)	77

MERÍTETT SZAVAK

Borbély László: A karfiolfülű (novella)	78
Ozián Judit: Vágyakozás a magányra (vers)	80
Makkai-Kiss Nóra versei	81
Turai Kamill: Profetikus próza-protokoll-improvizáció Provaznikról	82
Provaznik Géza versei	82
Bíró József versei	83
Ébert Tibor: A szobor (novella)	84
Pass Ferenc: Homokóra (novella)	86
Kaiser László: Kalendor vagyok és tisztességes (vers)	87

TÁJOLÓ

BÖLCSŐHELYÜNK KÖRÜL – TÁJHAZÁK

Váczai Gábor: A víz és az ember VII. – A Maros és vidéke (esszériport)	87
Adamik Tamás: A helytartók gyávasága (Garai István verseskötetéről)	96
Fazakas Csongor: Kossuth, a szó és tett embere (Kósa Csaba könyvéről)	97
KRÁTER KRÓNIKA	99

E lapszám illusztrációit Barcsay Jenő Ember és drapéria című munkájából válogattuk.

Szerkesztői közlés:

A PoLíSz 66. 2002. évi nyári számában

Amy Tan: A szerencsés Joe Club című regényének részletét Juhász Katalin fordította.

Kérjük olvasóinkat eltett számaikba jegyezzék fel a fordító nevét.

Ferenczi László

Ima az öregség kezdetén
Vagy már elvesztő labirintusában,
mélyen

Mindig azt akartam látni, ami van
És sohasem, amit látni szeretnék

Istenem, a szándékot legalább, a
szándékot ...

Nem akarok versengni veled
Négyezer év elég
Hogy egy morzsáját se lássam
terveidnek

Minden nap haladék. Tegnap óta.
Negyven év óta.
Négyezer év óta. Mindennap haladék
és lassan
Örökkévalóság. Generációk jönnek,
tűnnek.
Isa pur... És halhatatlanság az Úr
színe előtt.

Add meg, hogy objektív legyek
magammal szemben is.
És másokkal szemben. Add meg,
hogy időtlenül
Örüljek a másodpercnek. Minden
másodperc haladék
És a haladékban lássak fogyasztékos
ismereteimmel.

Te összerakod magadnak az ima szavait,
És, ha nem, megérted úgy is...

A rádiót minden este hallgatom,
Többnyire reggel, délben és éjfélkor is
Volt mikor titokban, halállal dacolva,
Máskor csak börtön járt érte.
Meglepő, hogy most egészen
szabadon.

A szorongás azonban megmaradt,
Mert a tét nem változott,
Sőt, újabban érted is izgulok,
Ki születésed előtti évtizedek
Napjaiban bújtál oda hozzám.

Túléljük ezt is,
Te vagy ő, vagy a századik,
Netán csak a tízezredik,
A történelmi tapasztalat
Nem vigasz, csak biztosíték,
Isten, ha vagy,
Miért éppen én értem tetteid,
„nem ér fel”
Semmi okoskodás hozzád,
És, ha nem vagy,
Még nehezebb.

Most nagyon szerény vagyok – most
Beérném, hogy messziről lássalak,
Képirást nem lehet a falon átkopogni,
Aki sokat tud, elveszti barátait,
Aki még többet, néhányra rátalál.

Az utolsó szó jogán

Beszéd helyett
Sakkozni szeretnék,
Jó cigarettát szívni és
Olvadni Ady verseit.

Azok emlékére,
Akiknek az utolsó szó
Sem adatott meg

És ha nem adatik meg nekem
sem,

De valaki gondol rám
Olvasson Ady-verseket.

Szathmári Botond

A hagyománytudat szerepe a XXI. században

(Hamvas Béla hagyományfelfogása nyomán)

„Kockadobás Soha nem törli el a Véletlent”
Mallarmé

Kor – válság – történelem – korszerűtlen elmékedések

A XIX. század óta Európát előntötte a válságirodalom: Nietzsche, Ortega, Unamuno, Spengler, Le Bon, Guénon, Evola, hogy csak a legnagyobbakat említsük. Ez a tendencia napjainkban sem csökkent, akármilyen szakterületen olvasgat az ember, lépten nyomon válságról hall. Ahogy a XX. században intenzívvé vált a természet és a fajok kipusztulása, úgy pusztultak és pusztulnak el kulturális örökségünk elemei is. Az „Isten halott” kijelentése óta az egyházak az elvilágiasodás válságával küzdenek. A szociológia a közösség válságáról ad hírt. A szociálpszichológia a személyes emberi kapcsolatformák kiüresedésére hívja fel a figyelmet, melynek egyik oka, hogy eltűntek a hagyományos közösségteremtő formák, mint a fonó, a kalács stb. A pszichológia a személy válságáról tudósít, és a tömeges elidegenedéssel küzd. Az urbanisták a falu és tanya krízisét ecsetelik, ugyanakkor a városok közlekedési káoszba fulladnak. A demográfusok az emberiség katasztrofális túlnépesedéséről beszélnek, ami együtt jár az egyre nagyobb arányú éhezéssel.

A kultúra megannyi területén jelentkeznek az eltömegesedés problémái. Ennek egyik előidézője kétségkívül a szel-

lemi értékek devalválódása. Az oktatási rendszer is válságokkal küzd, miközben a fejlett országok lakosainak fele-egyharmada diplomás, és rohamosan nő a doktorok száma is. A minőségbiztosítás égisze alatt jelenleg az oktatás eltömegesítése folyik. A minőségi átvilágítás helyett a mennyiségi mutatókat, a statisztikákat ellenőrzik. A felsőoktatásba szinte mindenkit felvesznek – hiszen fejpénzt kapnak az egyetemek –, még a teljesen alkalmatlanokat is. A Phd. fokozatok megszorodása nem jelenti azt, hogy napjainkban ennyivel több kiemelt tehetségű tudós és szakember lenne, sokkal inkább azt, hogy minden közepes képességű diplomás tudományos fokozatot szerezhet. Lehet, hogy száz év múlva minden második ember akadémikus lesz? Kérdés, hány filozófia doktora alkot platóni életművet? A fluxus mozgalom, és a technikai segédeszközök fejlődése révén ma már mindenki művész lehet (gondoljunk olyan művészeti programokra, mint John Cage-é, Andy Warholé vagy Joseph Beuys-é). Vajon korunkban tényleg ennyivel több a tudományos és művészi tehetség? Bizonyosan nem, különösen, ha az antik vagy a reneszánsz korra pillantunk.

A modern kor a tömegkultúra időszaka, melyben minden érték elrelativizálódott, s önjelölt tudósok és művészek árasztják el a kultúrát. Ennek eredménye a jelen posztmodern állapot. A kultúrában és tudományban immáron létrejött az „anything goes” (minden mehet) állapot (Feyerabend). A jelen kultúrája oly módon kaleidoszkópszerű, hogy nem nagyon tesz különbséget értékminőség alapján, mert nincsen egyetemes referencia alap, elveszett az értékmérő, hiszen minden relatív. Hol van már a minőség forradalma, vagy a mélység óhajtása? Német László és Hamvas helyett ma a posztmodern zagyalék a korszerű. A jelen válságának előidézője az ember társadalmi és szellemi életének problematikussá, zavarossá válása. Úgy

tűnik, valóban itt van a Nyugat alkonya (Der Untergang des Abendlandes), s korunk a jelen kultúrkorszak (fausti kultúra) öregkorának végidejét éli. Spengler óta a történelem nem valahonnan valahová tart, hanem körben forog. Csak a színek változnak, de a problémák nem, ahogyan ez Madách tragédiájának történelmi színeiből tudható. Mindenfajta történelmi fejlődés-gondolat tarthatatlanná vált. Ahogyan Rousseau is megállapítja pályamunkájában, a tudomány és a művészet megújulása nem vezetett az erkölcsök megtisztulásához. Ma már világosan belátható, hogy a fejlődés pusztán a technikára és a vele járó kényelemre igaz.

A vég a kezdet, és a kezdet a vég, soha nincs megállás. Az emberiség története azonban egyre gyorsabban rohan a semmi felé, ahogyan a kozmosz galaxisai is egyre gyorsabban távolodnak egymástól. S ez a semmibe zuhanás a szükség feltétele egy új világ születésének. Ahogyan Hérakleitosz is írja a kozmoszról: „volt mindig és van lesz örökké élő tűz, amely fellobban mértékre és kialszik mértékre.”, ahogy a modern kozmológia oszcillációs elmélete vallja. A modernitás elveszített minden mértéket. Talán ennek következménye, hogy a történelem a történelem, másként fogalmazva szét-hullott személyiségek halmaza, vagy ahogyan Ady Endre írja: „Minden Egész eltörött”.

Hamvas feltárta, hogy mindez a krízis metafizikai, spirituális válság, és ráébredt, krízis mindig is volt – lásd eszkatológiai irodalom –, hiszen az emberiség helyzete lényegileg ma sem más, mint bármely más időben. A mai kor azonban azért kivételesen válságos, mert mi élünk benne. Minden kor szinte mágikusan kényseríti a benne élőket az együtt-lépésre. Jelen helyzetünkben a tömegkommunikáció kifinomult eszközrendszere minden korábbinál hatékonyabban ülteti a tudatalattiba a kor ízlésrendjét. Korszerűnek lenni azonban nem más, mint válságban élni. Ezért is írja Nietzsche:

„Nem találok kiutat; mindaz vagyok, ami nem talál kiutat» – sóhajt a modern ember... Ettől a modernitástól voltunk betegek”. Talán ma ez a kiüttlanság és töredezettség még inkább meghatározó létélmény, mint Nietzsche vagy Ady korában, tehát a modernizálódás semmi-féle gyógyulást nem hozott az emberiség bajaira.

A hagyománytalan világ, mint gyökér nélküli fa

A XX. század, legalábbis a civilizálatlan világban, a gyökértelenség évszázada volt, amely alatt tömegessé vált a gyökértelen ember típusa. A természetközeli élet, mint a vadász-gyűjtögető, nomád vagy falusi-földműves, mindig az eredetből táplálkozik, míg a városi szükség-szerűen elveszíti a gyökereit. Az itt szocializálódott egyének jó része éppen olyan, mint a gyökértelen fa, nem kötődik semmilyen földhöz, hagyományhoz, hamarosan kiszárad és elpusztul, azután minden széljárás, divat a saját kénye- kedve szerint sodorja. Mivel nincs gyökere, nincs múltja, amelyből táplálkozhatna, nem kötődik semmi szilárdhoz, így nehezen alakul ki benne jellemsszilárdság.

Mit is jelent eredetileg a görög ethosz szó? Lakóhelyet, szokást és jellemet, ami jelzi, a görögök még tudták, hogy az erkölcs és a jellem a lakóhelyből, azaz a kulturális gyökerekből táplálkozik. Ázsiában ma is gyakran megkérdezik a turistát, mi a vallásod, hiszen tudják, az ember erkölcsisége azonos a vallásával, ami náluk lakóhelyfüggő. Azt se tévesszük szem elől, hogy a terjeszkedő világvallások (buddhizmus, kereszténység, iszlám), amikor új területre jutottak, akkor kisebb-nagyobb mértékben felszívták a helyi hagyományokat, szokásokat. Így más a szír, a pravoszláv és a római kereszténység. A buddhizmus pedig, ahová csak eljutott, belegyökeresedett a helyi hagyományba, és számtalan sajátos formát alakított ki. Eliade írja: „egyetlen

vallás sem teljesen »új«, egyetlen vallási üzenet sem törli el végképp a múltat.” Az emberi kultúrában csak az lesz tartós, ami képes meggyökeresedni, vagy mint oltvány a régi fába, új erőt tölteni. A reneszánsz óta a jövő felé fordult emberiség számára az érték egyre inkább egyenlővé vált az újdonsággal. Ez a XX. században vált elvárássá. Nincs új a Nap alatt – közhely, de ma úgy teszünk, mintha ez már nem lenne igaz, és a sok álújdonsággal verjük át környezetünket, és leginkább magunkat. Aki teljesen belefeledkezik a korába, és nincs múltismerete, az állandóan úgy látja, hogy kora csupa újdonságot hozott. A tömegember mániákusan keresi az újat. A modernitás számtalan megjelenési formája készlet arra, hogy légy gyökértelen, ami a múlt század végére kordivattá is vált. A gyökértelen ember a legkönnyebben manipulálható, így a fogyasztói társadalom ideális alanya. Ő a fogyasztói idióta. A gyökértelen ember nem új, hanem semmilyen, zagyalék. A régi bölcsék szerint abban áll az emberi mivoltunk, hogy a kultúránkba belegyökeresedjünk, s onnan a hajszálgyökereinkkel felszívjunk mindent, aminek szükségét érezzük. Arisztotelész szerint az ember lényege, hogy társadalomalkotó állat, Descartes szerint, hogy gondolkodik, Kierkegaardnál a szorongás, ma pedig joggal mondhatjuk, hogy az ember mértéktelenül fogyasztó állat. A múltat eltörölni nem lehet, amit bizonyít, hogy az ennek talaján álló modernista mozgalmak mind elbuktak, s a múlt minden könyvégetés ellenére előtör és jelen van. Minden, ami új, gyanús és veszélyes, nem önmagában, hanem újdonsága miatt illúzió terméssel bír!

A rend-szerű gondolkodás káprázata

Az ősi rend, az egyetemes hagyomány elvesztése megteremtette a rend iránti vágyat. E vágy terméke a filozófia és a

tudomány, ezek azonban csak rendszereket hoztak létre, de képtelenek voltak pótolni a rendet. A rendszer olyan, mint a rend illúziója, de sohasem azonos azal. A rendszerek (társadalmi, filozófiai és tudományos) a történelem során egyre rövidebb idő alatt váltogatják egymást. Madách tragédiája végigvezet a nagy történelmi rendszereken, bemutatva azok fonák oldalait és mulandóságukat. Minden korszellem (Zeitgeist) azt sugallja, hogy az épp aktuális rendszer az igaz.

„Az egész filozófia órányi fáradságot sem ér” – írja Pascal, aki a spekulatív európai filozófiai tradícióról beszél, amely képtelen az életproblémák megoldásában segítséget nyújtani, ehelyett sziporkázóbbnál sziporkázóbb elméleti válaszokat ad, melyekkel az élő ember vajmi keveset tud kezdeni. Új tudás nincs, csak új ismeret (információ).

A modern tudományfilozófia (T. S. Kuhn, P. Feyerabend) bizonyítja a tudományos rendszerek, paradigmák folyamatos forradalomszerű cserélődését. Ebben az értelemben nem beszélhetünk fejlődésről, hiszen az egymást követő korok tudósai nem az elődök vállára állnak, hanem rendre új alapokat fektetnek le. A tudományfilozófia fenti képviselői bizonyítják, hogy a különböző korok tudományos rendszerei összemérhetetlenek (inkommenzurabilitás tétele), mivel nem rendelkezünk az egyetemes metodológiai alappal. Joggal mondják, nincs jogunk a miénkhez mérni a régiekét, mert az csak viszonylagos, azaz látszateredményt ad. Ezáltal beláttatják, hogy a jelen tudománya nem igazabb, mint a régieké, csak praktikusabb, a jelenben alkalmazhatóbb. Csalóka káprázat a jelen paradigmáját abszolútnak tekinteni. Hamvas mindezen tudománytörténeszek néhány állítását majd harminc évvel korábban már megvilágította, még hozzá úgy, hogy nem vetette el a tudományt, csak belátta annak korlátozott lehetőségét. Azonban az akkori korszerű tudományideál erre oda se hederített.

Tudományos, gondolkodási tévedéseink legáltalánosabb forrásai: a jelen-centrizmus, azaz a korunkat abszolútnak tekintő alapállás; az etnocentrizmus, mely a fehér ember kultúráját tekinti felsőbbrendűnek; és az egocentrizmus, az önérdekek általi motiváltság. Ez utóbbi nyilvánul meg a modern tudomány és a politika összefonódásában, amelyről Feyerabend azt állítja, legalább olyan mértékű, mint a középkorban, amikor a teológiával történt mindez. Nietzsche 1871-ben ezt írja: „Mi is tehát az igazság? Metaforák, metonímiák, antropomorfizmusok át- meg átrétegződő serege, azaz röviden: emberi viszonylatok összessége, melyeket valaha poétikusan és retorikusan felfokoztak, felékesítettek és átvitt értelemmel ruházták föl... amelyek a hosszú használat folytán szilárdnak, kanonikusnak és kötelezőnek tűntek föl egy-egy nép előtt: az igazságok illúziók, amelyekről elfelejtettük, hogy illúziók... igaznak lenni, más szóval... hogy mindenki egy szilárd konvenció szerint hazudjon”.

A megtalált hagyomány

A bölcsesség, amióta ember az ember – tán százezer éve –, apáról fiúra szállt. Ma, azaz a reneszánsz óta megszakadni látszik ez a láthatatlan fonál. Napról-napra egyre vékonyabb, lehet, hogy itt van az utolsó óra, és hamarosan teljesen elszakad. Akkor többé már nem lesz az emberlétnek emberi alapja, vagy talán abból fog megszületni egy ember? Ma ez nem megjósolható. A bölcsesség fennmaradásának egyetlen lehetőségét a szanszkrit tantra szó jól érzékelteti. E fonalat és hagyományt is jelentő szó az időszámításunk utáni századok ind bőlcséletének legjellemzőbb vonása. Azt fejezi ki, hogy a sötét korszakban a valódi bölcsesség átadásának a hiteles módszere a mester-tanítvány viszony, mely minden eszközre kiterjeszti hatókörét.

Keleten ma is ez képezi a tudás átadásának egyetlen módját. A nyugati kultúra iskolája ezt az intim viszonyt széttörte, míg a XX. század végén a távoktatás és internetes egyetem elszemélytelenítette. Ennek következménye, hogy a modern oktatás már nem képes bölcsességet, csak információt közvetíteni. Az, hogy az euro-amerikai civilizáción kívül még élnek az őshagyomány elemei, némi reményre adhat okot, de csak annak, aki nem járt Keleten, mert az láthatta, a modernitás hagyománymegtagadó korszelleme arrafelé is rohamosan terjed.

Hamvas ezt írja: „A hagyomány gondolata lehetővé tette az eddigi kollektív kategóriák téves voltának felismerését. Csak egyetlen hiteles emberi közösség van: az emberiség. Nép, nemzet, osztály, kaszt, vallás, világnézet csakis ezen belül, nem mint elválasztó, hanem mint gazdaság és sokszerűség van jelen.” A hagyomány az emberiség népen, koron és egyéni színezeten túli egységes tudása az eredeti rendről – ez minden szent könyv tulajdonképpeni tartalma. Hagyomány csak egy van! Megint Hamvas: „Hagyomány egy van, ahogy egy emberiség, egy szellem... ez azonban, bár mindennütt ugyanaz, időkre, népekre, nyelvekre alkalmazva a hagyományok sokféleségében jelentkeznek.”

A hagyomány (szanszkrit *smṛti* = emlékezet, hagyomány) az idők során elkezdett feledésbe merülni, ezért igyekeztek lejegyezni. Ma az egyetemes tradícióról a szent könyvek, a mítoszok és népmesék, valamint az autentikus népi hagyományok révén tudhatunk. Igen tanulságos végigolvasni a világ népmeséiből Karig Sára által szerkesztett legszélesebb magyar nyelvű válogatás 82 kötetét. Szinte kivétel nélkül mindegyikben megtalálható a hamvasi tradíció legfontosabb eleme, az ember égi eredete. Dosztojevszkij így ír erről: „Az emberi lét egész törvénye csakis abban rejlik, hogy az ember mindig tudjon meghajolni a mérhetetlen nagy előtt. Ha az embereket

megfosztjuk a mérhetetlenül nagytól, akkor nem élhetnek tovább, hanem meghalnak kétségbeesésükben. Az embereknek éppen annyira szüksége van a mérhetetlenre és a végtelenre, mint arra a kis bolygóra, amelyben lakik.” Mindennek empirikus igazolását írta le Spencer és Gillen, az Ausztrália őslakói között tevékenykedő két misszionárius. A kóborgyűjtögető achilpa törzs az új területekre mindig magával vitte a szentséget megtestesítő vérrrel megszentelt karót, s amikor az eltörött, a törzs tagjai össze-vissza kóvályogtak, majd leültek, hogy meghaljanak.

„Csak tiszta forrásból.” – mondja Bartók. Ez kell, hogy mértékül szolgáljon az ember számára. A görögöktől a huszadik század közepéig tartó művészi korszakban ez adta a mértéket. Az utolsó ötven év művészetében ez a tiszta forrás erősen feledésbe merült, a temenoszt egyre kevesebben őrzik. Hamvas szerint az emberi történelem során az elsötétedés határköve az, amikor a szellemi kaszt elveszíti érzékenységét a kinyilatkoztatás hangjaira. A mérték immáron nem más, mint az új, harsány, közönséges, amatőr, brutális és ócska. A képzőművészet bizonyos irányzatai kezdenek összemosódni a graffitivel, éppen úgy, mint az elit költészet egyes tendenciái a WC-feliratok városi népművészetével. A magas művészetben is teret hódít a punk, a vacak. Ma, a technokrata yapi értelmiség előretörésekor, a kulturális igény szintjüket kielégítendő, igencsak az ömlik – Czákó Gábor kifejezésével élve – a kereskedelmi kloákákból. Mindezzel megteremtik és újrateremtik a fogyasztói tömeget, akikben ha feltámad a spirituális igény, azt már csak a new-age, azaz az álhagyomány képes betölteni.

Az Arlequin stratégiája

Hamvas a világból nézve úgy tűnik, mintha a semmiből jött és nyom nélkül távozott volna. Hatása ugyan mérhetetlen, amelyre a magyar szellemi élet még napjainkig sem ébredt rá, és sem a bölcséletben, sem az irodalomban nincs igazán folytatója. Talán azért, mert az Arlequin követhetetlen. Olyan volt, mint egy bolond, akinek semmi sem fontos, ami a többi ember számára nélkülözhetetlen: karrier, pénz, siker, stb. Nem tett mást, mint amit a régi nagy próféták és tanítók, realizálta magában az alapállást, az eredeti rendet, szakrálisan feláldozta a világi érvényesülését az igazságért. Számunkra Hamvas élete arra példa, hogy a tradíció életünk anabázisává (felemelkedésévé) tehető, azaz bármikor és bármilyen körülmények közepette realizálhatjuk magunkban az aranykort.

Merjünk korszerűtlennek lenni! Elszakadni a divattól, korszellemtől, ez a feladat, csak így léphetünk be az időtlen birodalmába. A bolond a bölcs, a bölcs a bolond – miért? Mert a korszellem által elhomályosítottak nem értik azt, aki többet lát, magasabb szempontok szerint él. Az élet normál állapota az örület! Ezt láthatjuk a Dosztojevskij-regények Krisztus-követőinél, mint amilyen Miskin herceg vagy Aljosa Karamazov. Az Arlequin nem kötelezi el magát sem vagyonnak, sem hírnévnek, sem elméletnek, sem evésnek-ivásnak, sem szakmának – SZABAD! A bolond a hatalmi örületen kívül áll, csak nevet a különféle bálványimádókon. Kacag az ember komédiáján. A cinikus Diogenész gyakorta gurította oda s vissza hordóját az utcán, majd az értetlenkedő athéniaknak ezt mondta: ugyanazt teszem, mint ti, dolgozom, sürgök-forgok. Indiában ilyen bolondok voltak az örült jógik, és a nagy mahásziddhák, kik ők? Kínában Leo-ce így ír az ötödik versében:

„Az ég és föld nem emberi:
néki a dolgok, mint szalma-kutyák.
A bölcs ember sem emberi:
néki a lények, mint szalma-kutyák.
Az ég és a föld közötti tér,
akár a fújtató,
üres és nem szakad be,
mozog és egyre több száll belőle:
kell rá szó ezernyi,
jobb némán befelé figyelni.”

„A létezés logikája paradox!” – írja Hamvas. A bolond a történelmen kívül él – annak középpontjában –, nincs karmája. A valódi tudás és az üdv megközelíthetetlen mindaddig, míg a normalitást fel nem számoljuk.

„Az éberség minden létező közül a legjobb” (Aveszta)

A hagyomány a megszabadulást keresi. A mai ember egyetlen lehetősége, hogy a maszkiarit letépje és visszanyerje, realizálja önmagát. A hagyomány megvalósítása nem könnyű, és csak beavatás útján érhető el, s a beavatásról tudjuk, hogy lényege az áldozat. Mindenkinek, aki fel szeretne ébredni, és vissza kívánja helyezni az életét az eredeti rendbe, vállalnia kell az áldozatot. A létforgatag kötelekeinek elvágása nélkül, ami sok áldozattal jár, éppen úgy nem lehet jógázni, mint az alapállást helyreállítani, hiszen a jóga is az ember reintegrációja a kozmoszba.

Hamvas ezzel kapcsolatban rámutatott arra az ősi alaptételre, hogy a logosz ismeretéről csak akkor beszélhetünk, ha azt realizáltuk. „Mester az, aki meg tudja csinálni azt, amit tanít.” – írja Hamvas Béla az Unikornisban. A gondolat-szó-tett azonossága a pszepudológiáktól való megszabadulás alapköve, aminek megvalósítása komoly aszkézist követel. Nem lehet egyszerre a világban érvényesülni, és önmagunkat visszanyerni. Hamvas így fogalmaz: „Aki behódol, az alkalmazkodásban a lényét feladja és végül

elveszti. Aki nem hódol be, lényét megtartja, de nem tud vele mit kezdeni, mert egyedül van.”

Nekünk embereknek semmi nem lehet olyan fontos, mint az éberség, azaz az ember metafizikai érzékenysége, amit Platón valaha ide-látásnak nevezett. Az éberség révén tudjuk, hogy van valami természetén túli, hogy többek vagyunk, mint a munkát végző majom, hogy a lét nem pusztán természet. Az éberség révén gyanú ébred bennünk, hogy a bennünket körülvevő világ csak káprázat (szanszkrit *māyā*), ami nem azt jelenti, hogy a dolgok káprázatok, hanem hogy a látásunk káprázik. Az éberség visszaadja a dolgok és önmagunk igazi arcát, és megmutatja az eredeti rendet. Éber volt Buddha, Lao-ce, Jézus, és éber volt Hamvas Béla. Ébredjünk fel mi is! Békkesség minden lénynek.

Az idézetek forrásai:

- Ady Endre: Összes költeményei I, 1980. Szépirodalmi Kiadó
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: Ördögök, 1972. Bp. Magyar Helikon
 Eliade, Mircea: A samанизmus, 2001. Bp. Osiris Kiadó
 Hamvas Béla: Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis, 1987. Bp. Vigilia Kiadó
 Hamvas Béla: Scientia Sacra, 1988. Bp. Magvető Kiadó
 Hamvas Béla: Patmosz I., 1992. Bp. Életünk Kiadó
 Hérakleitos: Múzsái vagy A természetről. 1983. Bp. Helikon Kiadó
 Lao-ce: Az út és erény könyve, 1980. Bp. Helikon Kiadó
 Mallarmé, Stéphane: Kockadobás, 1985. Bp. Helikon Kiadó
 Nietzsche, Friedrich: A nem morálisan felfogott igazságról és hazugságról. In: Atheneum, 1992. I/3.
 Nietzsche, Friedrich: Az Antikrisztus, 1993. Bp. Ictus K.
 Pascal, Blaise: Gondolatok, 1983. Bp. Gondolat Kiadó
 Spencer, B. – Gillen, F. J.: The Arunta, 1926. London
 Zajti Ferenc (ford.): Zarathustra Zend-avesztája, 1919. Bp. A Szerző K.

Apostagi Zoltán**Ima**

Turcsány Péternek szeretettel ajánlva,
52. születésnapja alkalmából

Uram, te, aki az első szentképet
az emberben megalkottad, tekintve,
hogy a magad hasonlóságára és
képedre teremtetted, bocsáss meg
nekünk, hogy beleszerettünk
e jól sikerült képbe, sőt minél
távolabb kerülünk Tőled, annál
jobban szeretjük őt.

Igen, akkor még szent volt,
tisza és bünt-nem-ismerő,
de mára csupán a kép maradt.
A kép, amelyből hiányzik a
hasonlóság, az a sajátosság,
amely egyedül a Tiéd.
Úgy tűnik, hogy a gyümölcscsel
együtt fölfaltuk önmagunkat,
önmagunk húsába haraptunk, és
nem maradt más, csak
a globális böfögés.
Jóllaktunk és elteltünk
önmagunkkal, és immár
klónozzunk és teremtünk
embert a mi hasonlatosságunkra,
mint másodgenerációs istenek.
És mi vagyunk a seregek ura,
radioaktív kénköves esők tudói,
napalm-csipkebokros jelenések,
az égboltba hasító szekérnyomok
ikaroszos alkotói.
Távolodunk, csillagközi távolodással
S még csak eszünkbe sem jut:
ha Tőled távolodunk,
önmagunktól is eltávolodunk.

Uram, te, aki az első szentképet
az emberben megalkottad,
adj új eget és földet, még
mielőtt ezt végképp elhasználnjuk!
Mert bár őrizővé tettél,
de eltékoztunk, mint ama fiú,
és nincs más út, csak a beismerés:

Uram, nem vagyunk méltók, hogy a
Te szent képmásodnak neveztesseünk.

Kyrie eleison! Kyrie eleison!
Glória Patri!

Aszály

Egyetlen kiszikkadt vessző a táj:
egyetlen cserép-metafora –

Pál

Megfog, mint reflektor
a vicsorgó vadat.
Lépni sem tudok
a glóriás fény alatt –

Tornagyakorlat

Háttal keletnek.
Fejem fölött a némán
sikoltó sugarak
távolodó suhanása.
Hátraszaltó a Földdel.
Bele a csillagcsillámos éjbe –

Lukáts János**Nyelv – négy pilléren**

Kölcsey Ferenc „Emléklapra” írott disztichonja jár az eszemben, „négy szócskát” kínál ez a szűkszavú, ám annál tartalmasabb üzenet. S milyen különös, négy szó üzen évszázadok távolából, keresztül korok múlásán és hadak dulásán, a magyar nyelvnek és a magyar nemzetnek abból a réges-régi idejéből is, amely még a ködbe vesző őshaza (vagy őshazák) közeli emlékét hordozta. A Halotti Beszéd több mint nyolc évszázad mélységéből szólít meg, rendít meg és hökkent meg újra és újra. Megszólít, mert minden kor emberéhez szól intése életről és halálról, megrendít, mert szívünkbe markolóak és

tudatunkba hasítóak ezek a szavak, és meghökkent, mert nagy erejű és nagy hatású ez a nyolcszáz éves magyar nyelv. Nyolcszáz éves? Ugyan, több ezer éves volt már akkor is, amikor a feledékeny szerep följegyezte a temetési prédikáció latin szövege mellé a magyar nyelvű változatot is, mert hogy ezeknek a nagy indulatú, makacs magyar fejeknek ugyan hiába szól latinul, de a saját nyelvükön hallván a dörgedelmet, talán megjuhászodnak kissé.

És írásos formát kaptak a biblia, a bűn és a büntetés, a jámborság és a feddés szavai, ahogy a szavak saját korukban használt formája megkövetelte, és ahogy az írástudó pap a latin szabályoktól különbözni akaró magyar hangokat rögzíteni igyekezett.

A temetés végbement, „a bírságnap” (vagyis az Utolsó Ítélet) is közelebb került nyolcszáz s egynéhány esztendővel, a nyelv is élte a maga korall-tempójú életét, amely szívósan megtartja, szelíden átformázza, és csöndesen elfeledi szavait. Szem lett a zum, hamu a chomuv, ördög és pokol az urdung és pucul, és így tovább. A cselekvés kifejezései is igei szerkezetekbe sorakoztak, a feledevé lett feledé, a vimagguc lett imádjuk. Aztán a félmúlt lebegő igealakjai is kisápadtak a nyelvből. A munhi uruzag mennyországá dicsőült, az iorgossun és a kegiggen pedig lőn irgalmazzon és kegyelmezzen. Az isa és a heon pedig végképp elszállt a nyelvből, bizony és csak él a helyükön már évszázadok óta. Nyelvész urak rendbe rakták, csoportokba terelték a Halotti Beszéd 32 sorának 190 szavát, a nyelvtörténelemben búvárkodó bölcsészpalánták mérsékelt gyönyörűségére.

De négy szó megmaradt... Négy szó változatlan formában hangzott fel már nyolcszáz év előtt is, és hangzik fel ma is. És bizonyosan ugyanígy hangzott ezer évvel korábban, végig a levédiai és az etelközi pusztákon, a jurták és a tábor-tüzek fölfénylő tüze mellett, változatlan formában sóhajtották őseink a Kárpátok

bérceire fölkapaszkodván és onnan leereszkedvén. Változatlanul az írásba örökítés első, tétova mozdulatai óta. Ez a négy szó pedig: Isten, ember, világ, halál...

Ami változhatatlan, az változatlan. Aminek az elnevezésében egy nép megegyezett, azt nem cseréli föl másképp hangzóra. Istenét nem lökte oda más nevű bálványokért, az önmagát megszólító ember helyett sem talált kifejezőbbet vagy hangzatosabbat. A világ, ami a fénnel, a nappal és az étellel azonos? Hogyan vethette volna el, és hogyan állíthatott volna másképp hangzó világot a helyébe? És végül a halál... Hogy szembenézzen vele, egy életen át vívódott magával, hordozta nyílvesszőin és lándzsája hegyén, hogyan változtathatta volna szmertyre vagy Todra?

Más szót elhagyott, más hangsort kiforgatott, ingadozott a megnevezésében, tétovázott az írásmódjában. Hogy az ördögi kísértés intetvi vagy ildetvi formában keríti hatalmába, hogy az egy számnév ig vagy igg alakban vették papírra? Mit számít nyolc évszázad, vagy akár két évezred távolából? De, hogy az a négy szó változatlan, amelyen megáll vagy megfordul a nemzet nyelve és a nyelv nemzete, ez számít. Csak ez számít. A többi – „pur és chomuv”, mondhatnánk.

Egy hermeneutikus hajlandóságú szerzetes a XIII. században (ha rábukkant volna) bizonyonnyal örömét lelte volna benne, hogy rendszerbe állítsa ezt a négy szót, hogy megtalálja és kifejezze egymást segítő és egységbe ötvöző rejtett értelem-többletét. A négy ötbetűs szó azonos mérete talán inkább egy asztrológus-fizikust ihletett volna bűvös négyszög, vagy csillagforma szerkesztésére? Vagy réteges gömbére, amely kívül Isten nevét hordozza, befelé haladva a világot rejti, ennek belsejében búvik meg az ember, s talán az ember magjában a halál virágzik? Vagy valami végtelen csigaszerkezet lett volna inkább, amelyben

Isten és a halál örök harcot vív egymással, az ember pedig a világ ölében ülve szemléli ezt a harcot? Hajdan volt s mára csodálatosképp újraéledt hermeneuták bizonyos számos nyakatekert szerkezetet és „perpetuum mobilizált” zártrendszert képesek kiigazítani. Négy szavunk évezredek után is kikezdetlenül „úzi, vonzza és taszítja egymást”.

Egy nyelv erejének talán a legfőbb jele, hogy miből nem enged, hogy mit őriz meg, hogy mit visz tovább változatlanul, „örvény s szakadék fölött”. Valójában észrevétlenül. Magától értetődően, az élet mindennapos természetességével. Mert ki számolta meg, hányszor tíz s akárhány millió száj használta, koptatta és fényesítette a nyelv százezernyi szavát a Halotti Beszéd nyolc évszázada óta? Ezt a négyet soha senki nem értette félre, nem hallotta félre, nem ejtette és nem írta hibásan. Él a négy szó, él a nyelv, és él a nemzet. Isten, ember, világ, halál.

Kölcsey „négy szócskát” üzent a szűkszavú epigrammában, amelyet kortársainak s még inkább az utókornak szánt. Egyik sem volt közülük a Halotti Beszéd négy változatlan hitelű és formájú szava. Egy ötödik volt helyettük. Ötödik, amely azonban nincs a négy ősi szó nélkül, meg nem született, meg nem maradhat Isten, ember, világ és halál nélkül. Kölcsey négy szócskája így hangzik: „A haza minden előtt!”

2002. március 29. Nagypéntek

Ács Jenő

A költészetről, avagy a naperő-kertről

A költészet: a hang-lélek megtestesülésének vágyából ered, ezért van az, hogy a Föld minden költője, együgyűn az égi forrásból kapja, hallja a hangoztatást, hiszen minden földi nyelv az égből származik. A hang-lélek, nem a külső, látható-olvasható, hanem a láthatatlan,

mögöttes versben, eme vers zeneiségében testesül meg.

Először a dallam hangzik fel, nagy fényekben, árnyékosan. Egyszerre van jelen a fény és a sötét. És erre a dallamívre fonódnak fel a hangok, és zenéjük, még testetlen zene, ezután születik meg a szó, majd a sor, amelyben benne van a testetlen zenei-ív összes fénye és sötétje. A rettenet, amely nem más, mint a kor szellemisége: a bűn, az erőszak, az öldöklés, a rettegés, a szorongás, a félelem. Ez a borulat árad ég-föld-sziromlásba.

A belső vers így rejti, így rögzíti a kor rettenetét, az egyetemes ember esendőségét, s ezzel egyidőben a szellem örökévalóságát, amely mindig ott áll, mindig ott van: az anyag erőterében. A szellem és az anyag megtestesült kettőssége ad a költői szépségnek ingerlő feszességet.

A külső, látható-olvasható vers mögött mindig több költemény van. Tíz-tizenöt is lehet, hiszen minden szó: egy-egy napont, napkirály-bolygó, amely nemcsak önmagát, hanem az egész zenei verset világítja meg. Egy-egy költemény így lesz, nemcsak betű-, ékezet-, írásjel-halom, hanem zenei egység is. Ez az oka annak, hogy a külső, látható versben ott is írásjel van, ahol ez látszólag indokolatlannak, fölöslegesnek, sőt, hibának tűnik. Holott nem az, hiszen a belső, rejtekező vers egy-egy zenei ütem futamát zárja le, ezzel érzékeltetve, hogy új zenei ív, új dallambimbó-sziromlás kezdődik, mindez azért, hogy az olvasóval sejttesse: a külső és a belső költemények együtt és egyszerre virágzanak.

Csak így válik lehetővé, hogy egy-egy szó: önálló naprendszer legyen, s mögöttük ott a fénylő, önálló bolygók rendje, és a képzettársítások fellobbantják az összes, királyi napbolygókat, s ezáltal zúdul belülről kifelé a költemény zenei és szóbeli fénye.

Hosszan lehetne és talán kellene is beszélni a költészetről: a naperő-kertről, a szív-műveltség eszközéről, az égjelekről, de most izelítőül, legyen elég ennyi, mert

a többbit, amiről nem szóltam: tiltja a földi illem és az égi jogszabály.

Befejezésül annyit: a költő csak a hang-léleknek, a betű és a szó szellemének, valamint a nyelv istenének tartozik felelősséggel, senki másnak!

Gyurkovics Tibor

Diego Rivera: From the cycle: Song of the Earth Natural Evolution

Germination, 1926–1927

A nő megfoghatatlan és áthatolhatatlan
mint szellemi arany hang elillan mint a
dallam
bármikor láthatod csak és tapasztalhatod
elsuhan mint a sóhaj és meg nem
foghatod

sötét lyukakban élnek mint éretlen diók
de bármikor föléled őbennük ami volt
hogyan burokból kibontva rajongva
éjjenek
feltűzve laza kontyba ezernyi életet

a testük gömbölyödve a régi méhbe
hajlik
elrejtőzik örökre a mélybe mind a hat lik
a szemgödör a köldök az orr a fül a száj
mit meghagyott az ördög s mit szeretni
muszáj

ó álmodott valóság és valóságos álom
kinyújtott karcsú fókák állnak a láthatáron
végül meg sem lehet már különböztetni
őket
de immár kész a leltár az istenből előleg.

Anonymus: The Cat (Nineteenth- century American)

Washington DC, Collection Edgar William and Bernice
Chrysler Garbisch

Krisztus előtt ötvenégyezernégy nyarán
föladtam arcomat
mintha valóban macska lennék és
macskajaj és áldozat
miközben fennen énekelnék ahogy a
varjú károgat
a Vörös Rébék maga lennék a pallón aki
áthalad

Állati schisophreniában töltöttem el az
életem
kettős tudatban mint az álom bizsergett
jobb és bal felem
a fény fejemben hogy beszélni még
tudtam de az alkonyat
megosztotta bennem a férfi ösztönt s a
női karmokat

Azóta kiszolgáltatottan lesem a
méregzöld fűvön
ahogy az ágak közt legottan egy szárny
röpül vagy macska jön
mindkettő én vagyok megölni vagy
szabadulni ugyanaz
hiába borít be a kölni igazi szagom a
tavasz

Mindig örjögenni szeretnék egyúttal
békén szállani
lassan elmosódik az emlék hogy én is
voltam valaki
azért neveztek gyurkovicsnak hogy én
legyek maga az Úr
kiválasztottja míg kinyúlnak a busa fák
gyanútlanul

legyek a természet királya ki mindenek
felette áll
ki nem zugokba lesve várja hogy jön-e
második király

nem kettős állat porkolábja vadmacska
és vörös sirály
kinek szemében egyberántva él áldozat
és áldozár

A Vörös Rébék által ment a kis keskeny
pallón s elrepült
úgy illatozott mint a menta de már
megbomlott legbelül
kettős tudatú ősi macska lett ember nem
maradhatott
ötvenezerégy nyara óta boszorkány és
állat vagyok.

René Magritte: A szabadító

Los Angeles, Caunty Museum of Art, 1947

Az összes tárgy egy öreg árusé
aki a fejét eltakarva alszik
aki mindenre azt mondja: oké
dűnnyögésbe könnyű vérű dalt visz
kinek az isten olyan mint a partvis

Minden eladó – kulcsok madarak
mik kinyitják maguk előtt az ajtót
egy pipa íve ónszínű smaragd
méreggel töltött ivópoharak
és nem marad csak egy ereklyetartó

amelyikben egy arcot tárolunk
ezüst cirádák közé beszorítva
anyánk szerelmünk lányunk és hűgünk
a szája csók a szeme ki van nyitva
minden cselekvésünknek ő a titka

Nem pénz de ő az örök valuta
Bush éppen úgy mint Oszama bin
Laden

a felhőkarcólót a hamuba
ő dönti le mit neki Hekuba
maga Izrael maga Jehova

Anyánk mondja mindenre rá az áment.

Diego Rivera Akt liliomokkal (Nude with Calla Lilies)

Emilia Gussy de Gálvez Collection, Mexico City, 1944

Mint címerpajzs helyezkedik a nő el
tele magán túlmutató erővel
feneke alatt megszorul a lábfej

egyszerre ülne és egyszerre állna
röpülő karját vízszintesre tárja
ölét mellét beborítja a kála

a nyaka íve mint a kócsag íve
a végtelen vállába egyesítve
mozdulatlan égbe rántja szinte

Hol vagy te lány milyen királyi pajzsnak
vagy címerdíszre? hol a te hatalmad?
a mozdulatod alig látni rajta

csak azt hogy ülhetsz így is örökétig
az isten létét is rólad mesélik
és pirosló vonalként vonul végig

gerinced mint a vékony hegedű-húr
amit hallgat egy nagyon szomorú úr
aki virágok illatába bódul

aki isteni létét is földadná
ha árvaságod pillanatra hagyná
hogy a király is nagy palástot ad rá

hogy egyszer ő is csak egyetlen egyszer
egy ilyen testet emberként szeressen
s isten létére is ember lehessen.

Turcsány Péter

Homokvihar az ősi földön

Nagy álmok minket most nem kísértnek,
csak homokviharral betemetnek,

csak ölnék, ölnék és gyilkolnak,
szájunkkal se üzenhessen a holnap,

a rettenet hírei elől hiába zárom ablakom,
bekúszik, házat repeszt minden pillanatom,

fölöttünk köröz, ő a légtér ura,
bombái bontják perceimet atomjaira;

ha minden sóhajtás hegyekké állna össze,
bújdosnánk abban mindnyájan összetörve,

egyetlen fallá válnánk égen és földön,
Sátán, a te hatalmad hogy összetörjön, –

békétlenség kígyóit vetted körénk,
szelidítőnk, az Isten oldhatja szét!

(2002. március 19. 19 óra.)

T. Sipos László

szívlapát

havat hányok
kiadok apait
anyait részem
van belőle
hogy ne
hánytorgassák
fel nem
veszem ki
megszívlelem
mivel hányjak
lapátra teszek
fel mindent
többre megyek
viszem az utcára
oda teregetem
ki a szennyes
havat ha jön
az olvadás
ne ússzak el

meg akarom
kímélni magam
a mellékhatásoktól
kockáztatok
mondtam mindent
a lapátra anyám
kisöpri a többit
besöpör némi pénzt
házhoz áll vagy mellé
figyeli dolgos fiát
ahogy a söpredéket
hordja lapátra teszi
ha jön az olvadás
ne ússzon el
meleg szívű anyám
didereg
úgy néz
mintha tudná
másnak küldtem
ezt a szót

és csak véletlen
hogy ide kerültek
ezek a sorok
ahogy rendezem
szemében nagyanyám
szemét látom

egyszer kiástam
bele magam
fenékgig tejeles
életébe
hogy kiderüljön
mennyit haladtunk

Marczinka Csaba

Szürke karácsony

Hommage á Berzsenyi

Régekte napfény ünnepe volt pogány
időkben – aztán lett Ige ünnepe
mikor Fiúisten jövend el...
bár ma lehetne valódi fényel

Talán Reményünk volna a színező?
avagy talán más pótszere is lehet
kifényesítésnek e szürke
bánatokat fa mögé söpörve?!

Érhet ez annyit? Vagy csupa talmi fény
emez igyekvés?! Tán egyedül igaz
szerelme társunknak segítne?
Kiskutyaként dideregsz enélkül!...

IV. Kárpát-medencei Keresztkötődések Konferencia, II. rész

Kabók István

A magyarság helyzete Nyugat-Bácskában

Szerbia államigazgatási szempontból körzetekre (okrug) van fölosztva. Egy-egy körzet néhány községet (opština) ölel föl. A község ebben az esetben nem ugyanazt jelenti, mint Magyarországon. Ott a község egy nagyobb települést és az azt körülvevő falvakat jelenti, vagyis leginkább a magyarországi valamikori járás fogalmának felel meg. A nyugat-bácskai körzet négy községet (opština) foglal magába: Zombor, Apatin, Hódság és Kúla. A gyakorlatban Nyugat-Bácska alatt mégis az első hármat értjük, hisz azt lehet mondani, hogy Kúla odacsatolása mesterséges, erőltetett aktus volt. A továbbiakban tehát a gyakorlatban értelmezett Nyugat-Bácskáról lesz szó.

Ez a terület a trianoni békediktátum rendelkezései alapján került az akkor megalakuló délszláv államhoz, vagyis Szerbiához. A II. világháború végéig német-magyar többségű volt, noha ter-

mészetesen jelentős számú szerb, illetve horvát (bunjevác, sokác) lakossága is volt. Az etnikai viszonyok ebben a térségben a II. világháborút követően változtak meg gyökeresen, talán mondhatnánk végzetesen. Az itt élő németek egy része elmenekült, a többieket koncentrációs táborokba gyűjtötték, ahol jelentős részüket likvidálták, a megmaradtakat pedig kitelepítették. Közismert ugyanakkor, hogy a magyarságot is jelentős veszteség érte – elég csak a zombori és a bezdáni tömegmészárlásokra utalni. E veszteség többszörösen meghaladja a létszámbelit, mert elsősorban a 18-50 év közötti, tehát a nemzőképes férfilakosságot érintette, másrészt ezen belül módszeresen, előre elkészített listák alapján, az ottani magyarok vezetőit, illetve a potenciális vezetőnek ítélt fiatalokat likvidálták. Mindennek a hosszú távú következményeit itt fölösleges ecsetelni. Következett a kolonizáció, azaz a szerbek nagyarányú betelepítése, mely döntően szerb többségűvé változtatta a térséget.

Tisztában kell lenni a ténnyel, hogy a 19. században függetlenné vált és terjeszkedni akaró szomszédaink,

valamint a történelmi Magyarországból kiszakadni óhajtó népek e törekvéseiket szolgáló ideológiájukat a magyarellenességre alapozták. E magyarellenesség a későbbiek folyamán hol erősödött, hol veszített intenzitásából, rendszerek jöttek, mentek, módszerek változtak, ám a cél örök állandóként megmaradt a mai napig: magyartalanítani a megszerzett területeket. Csakis ennek szem előtt tartásával lehet kialakítani egy helyes, és talán hosszútávon eredményes magyarságpolitikát.

Nyugat-Bácskában a magyarság többsége néhány, főleg magyarok lakta településen él: Bácsgyulafalva, Bácskeresztes, Bezdán, Doroszló, Bombos, Nemesmilitice, Szilágyi. Ezen kívül jelentős számú magyar található még Zomborban, Apatinban, Csonoplyán stb. Helyzetükre hatottak és hatnak mindazok a tényezők, amelyek általában hatnak és hatottak a délvidéki magyarok helyzetére. Persze tisztában kell legyünk a ténnyel, hogy a szórvány- illetve a szigetmagyarság fokozottabban szenvedte meg a negatív hatásokat, mint a tömbben élők. Az 1990-ig terjedő időszakban a magyarlakta településeket nem, vagy csak alig fejlesztették, minek következtében – munkahely hiányában – a fiatal és középkorosztály egy része külföldre, vagy a városokba vándorolt, megélhetést keresve. A „hivatásos” magyarok nemigen törődtek (nem is igen törődhettek) népükkel, hisz nekik elsősorban az volt a földadatuk, hogy kirakatemberként a szocialista Jugoszlávia „eszményi” nemzetiségi politikáját igazolják. Ennek következményeit alább látni fogjuk.

A nyugat-bácskai magyarok jelentős része ma is mezőgazdasággal foglalkozik, illetve gyári munkás, egyéb tevékenységekben a délszláv lakossággal összehasonlítva alulreprezentált. Az elmúlt évtizedekben a községek arra is jók voltak, hogy a magyarlakta településekről elvonják az ott megtermelt pénzt, s azt a telepés szerb falvak fejlesztésére fordítják.

Az utóbbi másfél évtizedben a mezőgazdaságot az egész országban tönkretették, miáltal ez a népréteg – így a nyugat-bácskai magyarság is – szinte kilátástalan helyzetbe került. A délszláv háború kitörését követően igen sokan külföldre, elsősorban Magyarországra távoztak, és ezek többsége a visszatérést már nem is fontolgatja. Kevés a munkahely. A magyarok alig jutnak munkához, hiszen ott van a horvát offenzíva következtében összeomlott Krajinából elmenekült szerbek tömege – ők kapnak munkát! Marad még a vállalkozás, illetve a bekapcsolódás a most zajló privatizációba. Mindkettőhöz pénz kell, s a magyarok közül kevesen vannak abban a helyzetben, hogy ezt a lehetőséget megragadják. Bizony a magyar állam és a magyar vállalkozó réteg egy jól átgondolt cselekvési programmal nagyon is sokat tudna segíteni ezen a téren.

Említsük meg itt azt is, hogy noha mind a három nyugat-bácskai községben deklarálták a kétnyelvűséget, az csak elvétve valósul meg. Senki sem kötelezi a közigazgatásban, közintézményekben, az egészségügyben, de még a tanügyben dolgozókat sem, hogy tudjanak magyarul – ha tudnak, jó, ha nem, hát nem.

Az elmúlt évtizedek során csökkent a magyar iskolák száma is. Kezdetben a magyar iskolákat a szerb iskolákhoz csatolták, majd megindult – ahol ez lehetséges volt – ezek elsorvasztása és megszüntetése. Így megszűnt az apatini és a csonoplyai iskola, a számos magyar osztály Zomborban mindössze egy-egyre apadt. Ma már a kevés gyermek jelenti a gondot, ami által évről évre kétséges néhány helyen a magyar első osztály beindítása. Jelenleg a területen csak egy magyar nyelvű középiskolai tagozat működik, éspedig a zombori egészségügyi iskolában.

Tanítóhiányról nem lehet beszélni, annál nagyobb gond a tanárhiány. Ahol nincs magyar szaktanár, ott képesítés

nélküli pedagógusokat foglalkoztatnak, de megesik az is, hogy szerbül tanítják azt a tantárgyat. Újra kellene indítani a magyaryelvű tanárképzést, illetve átmeneti megoldásként lehetővé kellene tenni vendégtanárok fogadását Magyarországról, erről azonban a szerb hatalom hallani sem akar.

Zomborban és a településeken művelődési egyesületek működnek. Vannak színjátszó csoportok, tánccsoportok és különböző zenekarok, valamint más hagyományörző csoportok. Tevékenységük, erőfeszítéseik dicséretre méltóak, ám tevékenységüket erősen korlátozza a pénztelenség. Pénzt ugyanis nem, vagy csak alig kapnak. Felszerelésük hiányos, a művelődési házak pedig följújtásra szorulnak.

A területen a politikai élet 1990 elején élénkült fel, amikor engedélyezték a többpártrendszert. Ez, valamint a VMDK megalakulása az ott élő magyarságot is megmozgatta. Minden településen, ahol magyarok élnek, megalakultak a VMDK-tagozatok, majd pedig a VMDK nyugat-bácskai körzeti szervezete is. A tartományi, köztársasági és szövetségi választásokon a magyarok döntő többsége a VMDK jelöltjeire szavazott, noha tudták előre, hogy számarányuk miatt nem juttathatnak be képviselőket. A cél az volt, hogy a szervezetnek, mint a magyarság képviselőjének, biztosítsák a legitimitást. A későbbi községi és helyi közösségi választások már kézzel foghatóbb eredményeket hoztak. A VMDK jónéhány jelöltje községi tanácsnok (képviselő) lett, több helyi közösségben pedig többséget szerzett.

A történelmi VMDK széthullásával Nyugat-Bácskában is megjelentek egyes magyar pártok. Jelenleg azonban a VMDK-n kívül csak a VM DP bír tényleges befolyással. A VMSz próbálkozásai, hogy megerősödjön Nyugat-Bácskában, csak elhanyagolható eredményt hoztak. Természetesen vannak magyarok más (szerb) pártokban is, mint például a Vajdasági Szociáldemokrata Ligában vagy a demok-

rata pártban, a körzetben élő magyarok óriási többsége mégis kitart a magyar pártok, illetve szervezetek mellett.

Az utóbbi eredmények közül mindenképpen kiemelendő az a tény, hogy Zombor község alpolgármestere a VMDK körzeti alelnöke, aki ugyanakkor szövetségi parlamenti képviselő is. A körzetben jelenlévő magyar pártokra inkább a rivalizálás, olykor a kibékíthetetlennek látszó ellenségeskedés a jellemző, ami nagyon is sajnálatos.

Végezetül lássuk, mi az, ami az ott élő magyarokon segíthetne, helyzetük javítását eredményezné:

„Mindenek előtt a délvidéki magyarság három pilléren álló autonómia-tervezete: benne első sorban a személyi elvű autonómia; emellett – ahol ez lehetséges – a helyi (települési) kisebbségi önkormányzatok, valamint a tömbmagyarság összefüggő vidékein a területi autonómia. Ez egyben a rég elavult községi (opština) rendszer megszűnését is maga után kellene, hogy vonja”.

Jótejkony hatású lenne a magyarországi vállalkozói réteg megjelenése ezen a területen, és a helybeli vállalkozási kezdeményezések támogatása alapítványi pénzzel.

Ösztönözni kellene a mindenkori magyar kormánynak az áttelepültek, elsősorban a tehetősebbek hazatelepülését, vállalkozásaik újraindítását, valamint a privatizációba való bekapcsolódását.

Nem lenne szabad csorbítani a kedvezménytörvényt, hisz annak nagyon is jó hatása van, kiteljesedése esetén még jobb lesz.

Végezetül: A magyarországi pártoknak meg kell egyezniük legalább egy megközelítőleg hasonló politikában a határon túli magyarok vonatkozásában, hogy az semmi esetre se essék a pártpolitika áldozatául!

A szerző szerb történelemtanár, a Délvidéki Magyarok Közösségének elnökségi tagja. A Kráter Műhely Egyesület 2002. évi Csengey-különdj arany fokozatával kitüntetett író.

Ujlaky István

Horthy és Kádár

Horthy Miklósról 1945 óta, Kádár Jánosról a rendszerváltás után, de főképp az elmúlt néhány évben számos dolgozat született, publicisztikai, politikai szövegek mellett kifejezetten tudományos munkák is: tanulmányok, forráspublikációk, monográfiák. A két politikus egybevetéséről azonban ritkán olvasni, módszeres összehasonlító elemzés pedig talán nem is készült még róluk.

Az összehasonlítás, ez az első látásra oly kézenfekvő szellemi művelet tapasztalatom szerint nem is olyan magától értetődő dolog, különösen ha politikai nézeteket vagy érzelmeket érintő kérdésről van szó. A és B egybevetésekor egyesek azon ütköznek meg, hogyan lehet ezeket egyáltalán összehasonlítani, amikor olyannyira különbözőek, mások viszont azon értetlenkednek, miért teszünk különbséget közöttük. Lesz, aki azon méltatlankodik, hogyan lehet egyáltalán A-val egy lapon említeni B-t, és lesz, aki épp fordítva gondolja majd. Szerintem bármilyen összehasonlítható bármivel, legfeljebb egyes esetekben a hasonlóságok, más esetekben a különbségek dominálnak majd, és az egybevetés akkor hasznos és érdekes igazán, ha az eltérőnek és hasonlóknak izgalmas kombinációjával találkozhatunk.

Akad olyan posztmodern nézet, mely szerint történelem nincs is, csak történetek vannak, a történelem a történészek mesterséges és önkényes konstrukciója. Igaz, hogy a történelem minden egyes eseménye és személyisége egyszeri és egyedi, de belőlük a gondolkodó ember bizonyos szellemi műveletek – általánosítás, absztrakció, tipizálás, modellalkotás stb. – segítségével megpróbálhatja felkutatni a törvényszerűt, a szabályt, a véletlent. E szellemi módszerek egyike a történelmi analógiák keresése.

Dolgozatunkban előbb egészen röviden felvillantjuk a két történelmi személyi-

ség közötti, általánosan ismert különbségeket, majd megkíséreljük feltárni a párhuzamokat, hasonlóságokat, tartalmi vagy csak felszínes egyezéseket, és ezen analógiákon belüli eltéréseket, különbségeket.

1. Vitéz nagybányai Horthy Miklós, a Monarchia ellentengernagya, majd Magyarország kormányzója, „felülről” jött, ha nem is „legfelülről”: ahhoz a történelmi középosztályhoz tartozott, amely oly nagy szerepet játszott a dualizmus korának politikai és katonai életében, amelyet azonban már az egykorú szépirodalom is hanyatlónak és kissé anakronisztikusnak, a polgárosodó társadalom félig-meddig feudális zárványának látott. Kádár (eredetileg Csermanek) János „alulról”, a „népből” jött, és ha nem a politikai pályát választja, ahhoz az ipari szakmunkás réteghez tartozott volna, amelynek erkölcsi megbecsülése talán abszolút értelemben is nagyobb volt Kádár születésekor, mint ma, amelyben sokan felemelkedő társadalmi csoportot, a jövő osztályát látták, amelyet azonban az 1919-es forradalom után nemzetietlen osztálynak is szokásos volt tekinteni.

Horthy konzervatív jobboldali politikus volt, nacionalista és antiszemita. Példaképének Ferenc Józsefet tartotta. Pályája 1919-től a hagyományos jobbközép és az új típusú szélsőjobb közötti egyensúlyozáson alapult, de ez utóbbival talán csak 1919 nyarán és őszén azonosult. Hitlert nem szerette, a német nemzetiszocializmust megvetette, de a Szovjetuniót és a kommunizmust látta a nagyobb veszélynek. Mussolini vagy Pilsudski közelebb állt hozzá, mint Hitler, és fontosnak tartotta a brit konzervatív jobboldallal fenntartandó kapcsolatokat. Az emigrációban – amint emlékiratából kitűnik – nagy tisztelettel viseltetett a portugál Salazar vértelen, tekintélyelvű jobboldali diktatúrája iránt.

Kádár kommunista volt, marxista és internacionalista. Sztálinnak legfeljebb

1953-ig, Brezsnyevnek igazán sohasem híve, viszont egész életében leninista és (1956-tól) hrucscsovista. Kortársai közül (Aczél György szerint) Tito, Willy Brandt, Jaruzelski, Alvaro Cunhal azok, akiket a legtöbbre becsült, miközben pl. Zsivkovot és Novotnyt butának, Castrót anarchista bohócnak, Honeckert pojjácának tartotta, Giereket megvetette. Mint az ország elsőszámú politikusa, a reformokra, a rendszer átalakítására törekvő reformkommunisták és a Szovjetunióhoz igazodó sztálinisták vagy inkább „brezsnyevisták” között lavírozott.

Félgenerációnyi különbség volt közöttük, mindazonáltal Horthy, mint érett férfi, majd agg politikus, elvileg éppen találkozhatott volna Kádárral, a fiatal illegális kommunistaival: pályájuk nem csupán egymást követte, de – legalább a harmincas évek végén és a világháború alatt – egymás mellett alakult is.

Meg kell emlékeznünk még egy alapvető különbségről, ami hatalmuk mélységében, tartalmában mutatkozott meg. Horthy kormányzói funkciója sajátos közjogi konstrukció: nem közvetlenül a nép, hanem a nemzetgyűlés választotta meg, mint a gyenge elnököt szokás köztársaságokban. Eredetileg ideiglenesnek és rövidtávúnak gondolt megbízatása meghatározatlan időre szólt, mint az alkotmányos monarchiák királyaié (a dinasztia-alapítási próbálkozást sem nélkülözve). A hadsereg feletti hatalma, külpolitikai szerepköre némileg az erős elnökökére emlékeztetett. Romsics Ignác szerint ez a pozíció a gyenge vagy közepesen erős köztársasági elnök szerepköréhez áll legközelebb. Bár a negyedszázados korszak egészének vitathatatlanul első embere volt, és hatalma, befolyása növekvő tendenciájú a világháborúig, végül is sem a végrehajtó, sem a törvényhozó hatalomban nem játszott döntő szerepet. Ezzel szemben Kádár, mint az egypártrendszerű ország egyetlen pártjának (Intéző Bizottsági elnökként, első titkárként, majd főtitkár-

ként) vitathatatlanul első embere, döntő befolyást tudott gyakorolni a végrehajtó és a törvényhozó hatalomra is. Kádár tényleges hatalma nagyobb volt, mint Horthyé.

2. A nyilvánvaló, hatalmas különbségek mellett a legfőbb hasonlóság pályájuk ívében található. Horthy és Kádár egyaránt egy levert forradalom után, idegen csapatoktól megszállt országban, szégyenteljes terror közepette jutott hatalomra. A Horthy-Magyarország és a Kádár-Magyarország is vérben és szennyben született. Idegen ország döntése nélkül pozíciójukba sem kerülhettek volna. Hatalmuk kezdetén nemzetközi elszigeteltséggel és belső népszerűtlenséggel kellett szembenézniük. Am mindkettőjük hosszú országlása alatt bekövetkezett egy nem lebecsülhető konszolidáció és stabilizáció. Országuk, politikájuk, személyük népszerűsége, tekintélye megnőtt. Politikai pályájuk csúcspontján is egy-egy nyomasztó, kényelmetlen külső szövetéséssel (totális diktatúrával) kellett együtt élniük. Hosszabb-rövidebb időre mégis „bezzeg-országgá” tudták tenni hazájukat. A nevükkel fémjelzett hosszú korszak és személyes hatalmuk azonban egy új válság közepette múlt ki, s népszerűségük jórészt elvesztve ért véget. Bukásuk után személyük talán jobban megosztotta a magyar közvéleményt, mint életükben. Mindkettőjük pályájának és korszakának vége teljes váltás, rendszerváltás elemi igényét vetette fel a társadalomban.

(Érdemes megfigyelni: néhány ponton – levert forradalom, kezdeti népszerűtlenség, konszolidáció, siker és tekintély, majd csőd és bukás, új forradalom – Ferenc József pályáivá is hasonló. Mintha 1849 és 1989 között három nagy ciklus követné egymást, a ciklusok között kisebb-nagyobb átmeneti periódusokkal: szerves és folytonos történelem helyett rendszerváltástól rendszerváltásig botladozó történelemmel.)

3. Mindketten levert forradalom nyomán jutottak hatalomra. 1919 forradalma persze egészen más volt, mint 1956-é. A világháborús vereséghez, a kor világorradalom-illúziójához és a szétesőben lévő ország fegyveres védelméhez kapcsolódott – tehát nem csupán a kapitalizmus megdöntéséhez. 1956 antisztalinista, demokratikus forradalma és szovjetellenes szabadságharca nyilvánvalóan más, és nem csupán a történelmi környezetet, de a politikai előjeleket tekintve is. Szinte blaszfémianak tűnik leírni, hogy hasonló vonások is voltak közöttük: az ipari munkásság és a baloldali értelmiség vezető szerepe, a jó államba vetett hit, a köztulajdon fölényének gondolata a tőkés magántulajdonnal szemben. Horthy és Kádár e forradalmak ellenfele – ám mégis másképpen ellenforradalmárok. A későbbi kormányzó az első pillanattól az utolsóig a forradalmak vaskövetkező ellenfele, ellensége: nem csak a „bolsevik” Tanácsköztársaságé, de az 1918-as demokratikus forradalomé is. Kádár október 23. előtt nem akart forradalmat, és az első napokban ellenforradalomnak tekintette az eseményeket (akárcsak Nagy Imre). De a forradalom szele elragadta, ha csak annyira is, amennyire a pártegyeséget féltette, az események szocializmus keretein belül tartását remélte. „... ez egy eredeti forradalom, mert nem a rendszer, a fönálló gazdasági-társadalmi viszonyok megdöntéséről van szó, hanem a világtörténelemben egyedülálló jelenségként a rendszer politikai kifejezését akarja megváltoztatni.” – lelkesedett Kádár a forradalmi napokban Csongovai Per Olaf szerint. A moszkvai tárgyalások jegyzőkönyvei alapján nov. 2-án még mint a Nagy Imre kormány tagja tárgyalt. Másnap beadta a derekát, talán azt remélve, hogy a Moszkvában ráosztott szerepben saját elképzeléseiből is meg tud majd valósítani.

Horthy álláspontja, magatartása a következetesebb. Az árulás mozzanata mindkettőjükénél jelen volt. Horthy Nem-

zeti Hadserege nem a haza védelmére sorakozott fel, igaz, a csekély létszámú és harcértékű alakulat a magyar Vörös Hadsereggel való szembe fordulást sem merete vállalni. De „a kommün” augusztusi bukása után de facto a román megszállókkal működött együtt, miután a megszálló franciák engedélyével szervezte alakulatait. Kádár nem csak a forradalmat és a kormányt árulta el, de a csak két nappal korábban szervezett új kommunista pártot is: az MSZMP héttagú Intéző Bizottságából hatan rövidesen börtönbe vagy kötélre jutnak – a hetedik maga Kádár.

Külföldi országok segítségével nélkül hatalomra sem juthattak volna. Horthyt az antant nevében teljhatalommal tárgyaló Clark-misszió támogatása és a Habsburg restaurációval szemben a szomszédos országokban és a nyugati hatalmak körében megmutatkozó ellenszenv tette államfővé. Az már csak a dolgok hoganja, hogy megválasztásában a parlament épületét körülvevő és folyosóin őgyelgő fegyveresek jelenléte is szerepet játszhatott (bár a jobboldali összetételű nemzetgyűlés, komoly alternatív jelölt híján, amúgy is megválasztotta volna). Az, hogy Kádár lesz Magyarország első embere – micsoda tragikus és groteszk mozzanata a magyar történelemnek – Brioni szigetén, Hruscsov és Tito tárgyalásain dőlt el.

4. Hatalmuk első időszakát politikai terror kísérte. Minden XX. századi politikai vérengzést számháború övez a történettudományban. A fehérterror áldozatainak számát sokáig, az emigráns szociáldemokrata Böhm Vilmos adata alapján ötezer főre becsülték – ma már tudjuk, ez túlzás. A Horthy-apológéták háromszáz adata a másik pólus. A bíróság előtt elítéltek és kivégzettek száma némileg kevesebb, az anarchikus, önkényes terrorral meggyilkoltaké sokkal több lehetett, mint a megelőző vörös terror idején. De nem is a pontos (talán 1500 körüli?) szám az

érdekes, hanem Horthy személyes felelőssége. Ő maga emlékiratában arról beszél, hogy az „acélseprő” akkor szükséges volt, de tagadja, hogy „törvénytelen tett elkövetésére” utasítást adott volna. A konzervatív és jobboldali, de mélyen humánus Shvoy Kálmán naplójában undorral beszél a „rablókról és gyilkosokról”, akiket Horthy fedezett. Az angol történész Sakmyster szerint Horthy magatartása hozzájárult a kegyetlenkedések prolongálásához. Ormos Mária hangsúlyozza, hogy a terrorban Horthytól független (a Lehár-féle) félkatonai csoportok és a megszálló románok is szerepet játszottak, egyéni bosszúra is akadt példa, és a hadseregnek alig nevezhető, bosszúszomjtól és nacionalista sértettségűtől vezetett Nemzeti Hadsereg parancsnokai (Héjjas, Prónay, Ostenburg-Moravek, Franczia-Kiss) a főparancsnoktól függetlenül cselekedtek. Talán a bűnösök fedezésében, a bűnök eltusolásában nagyobb volt a szerepe, mint előidézésükben. Egy közelmúltbeli forráspublikáció ennél nagyobbban látja a későbbi államfő felelősségét. A Sipos Péter által a História ismeretterjesztő havilapban közzétett szöveg – a fővezérségnek Prónay számára küldött parancsa – arra utal, hogy Horthy felelőssége közvetlen és személyes.

Az 1956 és 1961 között bíróság által halálra ítélték és kivégeztek száma, néhány, a börtönben öngyilkosságot elkövetett vagy tisztázatlan körülmények között meghalt áldozattal együtt közel háromszáz fő. A „kommunista rendszer” összes politikai erőszak miatt meghalt áldozata egy friss kutatás nyers eredménye szerint háromezer főre tehető (resteltem, nem írtam le a forrást; Rainer M. János?) de ez az adat több, mint a Kádár személyéhez köthető áldozatok száma, hiszen tartalmazza a Rákosi-diktatúra áldozatait is. De mi mindebben Kádár szerepe? A Kádárral szemben igen kritikus M. Kiss Sándor szerint az csupán mítosz, a kádári propaganda terméke,

hogy a terror Kádár nélkül súlyosabb, tömegesebb lett volna, hogy ő csupán mérsékelte azt. Ugyanakkor, a mégis eléggé általános felfogás szerint, az elszigetelt ország egyedül lehetséges szövetségesi példastatuálást, súlyos megtorlást követeltek. Románia több ezres, Kína több tízezres leszámolást javasolt. A kezdetben igen elszigetelt politikus szűk belső támaszai, a karhatalom és a pártapparátus is nagyszámú kivégzést követeltek. Kádár személyes felelőssége a Nagy Imre perben mutatható ki leginkább. Nagy Imre és társai kivégzését Moszkva nem kívánta, sőt – nemzetközi politikai megfontolásokból – kétszer is a per halasztását kérte, bár végül is a magyar koncepciót elfogadta.

5. Horthy is, Kádár is megvívta a maga kétfrontos harcát. Horthy a „kétfrontos harc” fogalmát természetesen nem használta, de a „mindkét szélsőséggel való szembeállás” gondolatát igen. Nem volt ez a harc szimmetrikus, hiszen csak kommunistákat végeztek ki, nyilasokat nem. De szélsőjobboldali pártok betiltására, politikusaik bebörtönzésére sor került, és a kormányzóknak is szerepe volt abban, hogy a nyilas és nemzetiszocialista szélsőjobb 1944 őszéig nem juthatott kormányra Magyarországon. Kádár kétfrontos harca még aszimmetrikusabb. Az egyik front, a „Nagy-Losonczy-féle revizionista csoport” esetében kivégzések, a másik front, a „Rákosi-Gerő-féle szektás-dogmatikus klikk” esetében (noha az MSZMP 1956. decemberi párttárgyalata még őket jelöli meg a „sajnálatos események” elsőszámú okozójaként) csupán a pártból való kizárás, a szovjetunióbeli emigrációból való visszatérés megakadályozása.

6. Politikusok elfogadottságának mérséklésére két jól-rosszul működő megoldás van: a demokratikus választás és a korrekt közvélemény-kutatás. Sem a Horthy-korszakban, sem a Kádár-korszakban nem

létezett egyik sem. Ezért csupán a kortársak visszaemlékezéseire és a kutatók elemzéseire hagyatkozhatunk. Kezdeti népszerűtlenségük nem egyforma mértékű.

Horthyval szemben állt a szervezett munkásság, a liberális és szociáldemokrata értelmiség, az agrárproletárság kisebb-nagyobb csoportjai, a Shvoy-féle „finnyás” humanista jobboldaliak. De így is tömegek álltak mellette kezdettől fogva: az úri középosztály, a birtokos parasztság, az arisztokrata és kapitalista rétegek zöme. Az 1930-as évekre meglehetősen népszerűségegre tett szert. A nagy történelmi megmértetés, a német megszállás és a kiugrási kísérlet idején az akkor a szavazók legalább negyedét mozgósítani tudó szélsőjobb a kormányzó számára elveszett, miközben a két évtizedig őselenség, a társadalom gyenge kisebbségét maga mögött tudó szociáldemokrata és liberális balközép kész volt a kiugrást vállaló kormányzó mögött felsorakozni. Nehéz eldönteni, hogy 1944-1945 iszonyatos nemzeti tragédiája, a demokratikus közjáték baloldali közhangulata és a szocializmus négy évtizede mennyit faragott le 1938-39 táján még vitathatatlan népszerűségéből. Ma a közvélemény történelem iránt érdeklődő, jobboldali politikai nézeteket valló csoportjai között létezik egyfajta idealizáló Horthy-kultusz.

Kádár a november 4-i rádióbeszédet és szovjet beavatkozást követő hetekben-hónapokban roppant elszigetelt és népszerűtlen – amint ezt egybehangzóan állítja a korról foglalkozó valamennyi történész és szemtanú. Ekkor legfeljebb a karhatalom és pártapparátus szűk csoportjaira támaszkodhatott, de talán még rájuk sem fenntartás nélkül: sokan őt magát is felelősnek látták a forradalomért. Hogy Kádár elfogadottságának, népszerűségének növekedése milyen ütemű és mértékű volt, nem tudom. 1968 és 1975 között – tekintélyének csúcspontján – amikor a nyugati sajtó magyar modellről és magyar csodáról, gulyáskommuniz-

musról és a legvidámabb barakkokról beszélt, s arról, hogy talán a vasfüggönyön túl ő lenne képes egyedül megnyerni egy demokratikus választást, Kádár kétségtelenül a lakosság zömének támogatását élvezte. Első egyetemista éveimben, 1977 táján (noha Magyarország a tízmillió ellenzéki országa volt) személyes becslésem szerint az emberek háromnegyede elfogadta Kádárt az ország élén, elfelejtve vagy megbocsátva bűneit, vagy – a magamfajta ifjú ember esetében – mit sem tudva arról. Kádár posztumusz népszerűsége, divatos szóval a Kádár-nosztalgia még erősebb, mint Horthyé. Ezt jelzik az elmúlt évek közvélemény-kutatásai is.

Két, igen hosszú ideig (25, illetve 32 évig) hatalomban lévő politikus esetében érdemes elgondolkodni a történelmi idő önmozgásán, szerepén. Az idő a megszokás és tekintély patinájával vonhatja be akár középszerű politikusok személyét is. Ez történt Ferenc Józseffel, Franco tábornokkal, vagy (a középszerűnek azért nem tekinthető) amerikai Roosevelttel, a francia Mitterrand-nal: őket a hosszú idő nagypapás tekintéllyel ajándékozta meg, egykor az ország közéletét megosztó pártpolitikusokból afféle „nemzet és pártok feletti” személyiséggé lehettek az idő és a körülmények segítségével. De az idő el is koptathatja a politikusokat: jól megfigyelhető ez az 1890-es vagy az 1930-as években, vagy akár a rendszerváltás után, amikor a kikerülhetetlen konfliktusok, óhatatlanul elkövetett hibák meglepő gyorsasággal „elhasználják” Antall Józsefet, Horn Gyulát. Mi történt ebből a szempontból a mi hőseinkkel? Mindkettő. A felhalmozódó idő Horthyt 1938-39 tájára, Kádárt a hetvenes évek végére „az öreg” patriarchális tekintélyével övezte fel, de saját hibáik és a történelem viharai ezután el is koptatták őket, bukásuk elkerülhetetlenségét elfogadta az ország.

7. A személyi kultusz, vagyis az ország élén álló elsőszámú politikus különleges tisztelete végigkíséri a történelmet. Több

típusa van. A hagyományos társadalmak legitimitás-elve, a hatalom isteni eredete és vér szerinti öröklése más természetű, spontánabb, visszafogottabb és mintegy magától értetődő kultuszt kívánt. A karizmatikus politikusok, mint Caesar, Cromwell, Napóleon, megint más, a vitathatatlan személyes tehetséghez és teljesítményhez kötött propagandát élvezhettek. A XX. századi diktátorok kultusza a modern tömegkommunikáción és tömegkultúrán alapul, nem szentesíti hagyomány, nem egyszer gátlástalan és ízléstelen. Az ismert példák: Sztálin, Hitler, Mao (akik talán még nem is nélkülöznek némi karizmát) vagy Ceausescu, Breznyev, Honecker – akiknél ez a kultusz már végképp öncélú és gusztustalan. De mi a helyzet Horthyval, Kádárral?

Dömötörfi Tibor kutatta a Horthy-kultuszt. A kormányzóról plakátok, festmények, szobrok, postai képes levelezőlapok készültek. Budapesti híd, út, körtér, kilátótorony, több intézmény viselte nevét. Arcmása díszítette az ötpengőst. Előadásokat, albumokat, könyveket ajánlottak neki. Mindezt a családtagok mellékkultusza egészítette ki. Dömötörfi szerint Horthy kultusza hagyományos és arisztokratikus volt, közelebb állt a királyok finomabb, mint a kortárs diktátorok ízléstelenebb kultuszához. Kádár esetében igazi személyi kultuszról talán nem is beszélhetünk – ami nem jelenti azt, hogy Kádárral kapcsolatos propagandáról sem volt szó. Valószínű, hogy az országban roppant népszerűtlenné vált Rákosi kultuszának tapasztalata, a felettébb ízléstelen dicsőítés politikai eredménytelensége éppúgy szerepet játszott ebben, mint az első titkár közmondásosan szerény és puritán személyisége.

8. Óhatatlanul belebotlottunk a két férfi jellemének, személyiségének kérdésébe. Teljességre, vagy akár csak részletességre nem törekedhetünk, rövid vázlatot azonban adni szeretnénk.

Horthy a XIX. század embere volt a XX. században. Naiv, befolyásolható, önkritikára képtelen. Élő anakronizmus. Lovagiaságát I. világháborús ellenfelei és szövetségesei (amint ezt Csonkaréti Károly összegyűjtötte, pl. a brit Mark Kerr, a német von Hipper, az olasz Guido Milanesi stb.) elismerték és méltatták. Feljegyezték, hogy Masaryk csehszlovák elnököt párbajra akarta kihívni. Az újvidéki razzia főbűnöseinek tisztí becsületszóra lehetővé tette a szabad lábon védekezést, amit azok szökésre használtak ki. Az emigrációból levelet írt Adenauer nyugatnémet kancellárnak, melyben bocsánatot kért az 1944-es kiugrási kísérletért: „a magyar nemzet nem szokta cserbenhagyni szövetségeseit.” Követett egyfajta sajátos becsületkódexet, melyet a mai ember nehezen értene meg, mert ez különbséget tett tiszt és civil, keresztény és zsidó, magyar és nem magyar között. Jó szervező volt, nemzetközi szerepléseire lelkiismeretesen felkészült. Személyes bátorsága vitathatatlan. Megnyerő személyiség volt – Sakmyster szerint ezen a téren a kortárs európai politikusok közül kevesen kelhettek vele versenyre. Nacionalista és antiszemita előítéleteiről szólnunk már s fogunk még.

Kádár puritán egyszerűsége, „proli” beállítódása közismert. Legfőbb politikai erényeként realitásérzékét szokták méltatni. Nagy munkabírású ember. Szerette a nemzetközi politikai szereplést, ezekre lelkiismeretesen felkészült. Közmondásos gyávaságáról jellemzői nem szoktak megfeledkezni: kétszer ült börtönben a Horthy-korszakban, majd a Rákosi-diktatúrában is, és ezen alkalmak során nem tudott olyan eltökélten s férfiasan helyt állni, mint Rákosi, Rajk, Nagy Imre stb. a maguk börtönéveiben. Szabó Miklós kíméletlen sorai szerint: „Ferenc József halálakor a nemzet nem Aradra emlékezett. Horthy végleges bukásakor sem gondolt senki Orgoványra. Kádár halálakor mindenki Nagy Imrére gondolt, és sokan Rajkra is. A császár és király és a lovas ten-

gerész vérengzései reakciós megátal-kodottságból fakadtak, Kádár szimboli-kussá nőtt két bűne viszont gyávaságból. Annak pedig nincsen méltósága.” (Vajon nem függ mindez össze azzal is, hogy a császár és a kormányzó hatalma világháborúban ért véget, az első titkár rendszere viszont csendesen kimúlt? – U. I.) A dolog persze nem is olyan egyszerű: 1944-ben Kádár megszökött fogságából, 1964-ben szembeszállt Brezsnyev-vel. Talán: van fizikai és erkölcsi bátorság/gyávaság: a börtöntől, veréstől, kínzástól, kivégzéstől való vonyító rettegés össze-férhet más helyzetekben a helyállással.

Nem sok jele van annak, hogy Horthy roppant véres negyedszázadából bármit is megbánt volna. Emlékiratában lelkiismeret-furdalásnak, bűntudatnak, vagy akárcsak racionális politikai (ön)kritikának nyoma sincs. Évekkel a világháború után is „úri népről” és „nemes fajról” beszél. A magyar holokausztért viselt felelősségét fel sem veti. Nemzeti katasztrófának 1945-öt tartja. Pedig német megszállás, holokauszt, front anyagi pusztulással és vérfolyammal, személyes bukása és a nyilas puccs is 1944-re esett. 1945 „csupán” folytatása az előző évnek, Budapest befejeződő ostromával, az ország szovjet felszabadítása/elfoglalása lezárulásával. Mintha az ország, a nemzet és személy szerint Horthy iszonyatos bukása kevésbé lenne tragikus 1944-ben, mint osztályának bukása 1945-ben.

Kádár nem írt emlékiratot. De a kortársak visszaemlékezéséből kitűnik, volt lelkiismerete, s az élete utolsó éveiben alaposan meggyötörte. Aczél György szerint „a Nagy Imre-ügybe tulajdonképpen belebolondult”, Szűrös Máttyás szerint is „... megzavarodott, ... a Nagy Imre-temetés végképp tönkretette”. Persze, kibogozhatatlan, hogy mindebben mennyi volt az életművének összeomlásáért érzett fájdalom, mennyi a szekrényből előkerült csontváz miatti praktikus félelem, és mennyi az erkölcsi rossz közérzet. De egyébként is, érdekesen viszonyul az

emberi jellem a halálhoz. Félmillió ismeretlen hullá kevesebb néha, mint egyetlen ismerős. Horthy önfelmentése számára névtelen halottak tömegéhez, Kádár gyötrődése egykori személyes munkatársa/elvtársa halálához kapcsolódott.

9. Horthy is, Kádár is szemben állt a nyugati értelemben vett parlamenti, liberális, versengő demokráciával. De más-képp voltak nem demokraták. Horthy elvileg utasította el a „tömegdemokráciát”. Kádár viszont – miképp a kommunista világ – úgy gondolta, nincs általában demokrácia: burzsoá demokrácia van, és szocialista demokrácia, s ez utóbbi nem más, mint proletárdiktatúra. Mégis: korszakának első felében a proletárdiktatúra, második szakaszában a szocialista demokrácia szerepelt gyakrabban a politikai közbeszédben. A Horthy-korszak vegyes politikai rendszerét a negyedszázad során a demokratikus elemek eróziója, a faszálódó-szélsőjobboldali vonások térnyerése jellemezte – tegyük hozzá, a kormányzó személyes akarata ellenére, aki, eredménytelenül, éveken át próbált meg gátat vetni ennek a folyamatnak. A Kádár-korszak tendenciája ellentétes, a totális diktatúrából a néhány liberális és demokratikus nyomelemtől sem mentes tekintélyelvű diktatúra, puha diktatúra felé haladt.

Horthy és Kádár egyaránt rettegett a nép közvetlen politikai szerepvállalásától. Természetesnek egy szűk hatalmi elit: a kormányzó esetében a történelmi földbirtokos osztály és dzsentrí, Kádár esetében a pártapparátus politizálási monopóliumát tartották. Egy perccig sem szabad elfelejtenünk: a politika a lehetőségek művészete. A nyugati típusú parlamenti demokrácia a Kádár-korszakban nem tartozott a lehetőségek közé, de korábban, a két világháború között is hiányoztak egy igazi demokrácia bel- és külpolitikai feltételei.

10. Horthynak és Kádárnak is szeméremvethető bizonyos szűkeség, közepszerűség. Vajon ők voltak-e korszakok legnagyobbjai? Horthy esetében egyszerűbb a válasz: nem. A Horthy nevével fémjelzett negyedszázad legnagyobb politikusa gróf Bethlen István: tehetségesebb, bölcsőbb, taktikusabb, sikeresebb, mint a kormányzó. Bethlen mellett azonban legfeljebb a nemzetközi rangú földrajztudós, a korszakot kétszeri miniszterelnökségével bekeretező Teleki Pál neve vetődhet fel. A Kádár-korszak esetében bonyolultabb a kép. Azok, akik hosszú ideig voltak pozícióban – Dobi István, Losonczy Pál, Lázár György – vitathatatlanul kisebb formátumúak, mint az első titkár. Azok viszont, akiket a kor legnagyobbjainak éreznénk, vagy csak rövid időt kaptak a történelemtől, vagy a szakpolitikus szerepébe kerültek. Mégis, megkockáztatható, hogy a magyar szövetségi modell kiépítő Fehér Lajos, a reformokban döntő szerepet játszó Fock Jenő és Nyers Rezső, a művelt autodidakta, nagy taktikus Aczél György, s a partvonalon túlra szorított Donáth Ferenc Kádárral összehasonlítható vagy talán tehetségesebb is volt – csak moszkvai hátszél s a mindent túlélés képessége nélkül.

11. Nem kerülhetjük meg, hogy ne ejtsünk szót a század magyarországi és európai történetének nagy tragédiájáról, a zsidóság kérdéséről. Itt persze összehasonlításról szinte nem is lehet beszélni: más korszak, más helyzet. Horthy primitív előítéletektől terhelt antiszemita volt – aki ugyanakkor az új szélsőjobboldali radikális irányzatok agresszív faji antiszemitizmusával nem szimpatizált. A holokauszt a kormányzó legnagyobb bűne, még akkor is, ha nem csupán, vagy nem elsősorban az övé ez a bűn. A zsidótörvényeket nem akadályozta, nem ellenezte. A német követeléseknek a zsidóság deportálására 1943-ban ellenállt. Kétségtelen, a magyarországi zsidóság 1942-1943-ban – a Hitler-Európában egyedülálló mó-

don – megalázva és jogfosztva bár, de személyi és vagyonbiztonságban élt. Am a német megszállás után nem akadályozta a zsidórendeleteket (még előszentesítési jogával sem élt, hívja fel a figyelmet Sipos Péter) s a deportálások ellen semmit sem tett. Tudta-e, mi lesz a zsidók sorsa? Gosztanyi és Sakmyster szerint nem. Sipos Péter úgy látja, legkésőbb az 1943-as klessheimi Hitler-Horthy találkozó óta nem lehettek illúziói. Tudjuk, a budapesti zsidóság deportálását leállította. Miért nem tette ezt meg korábban, ha egyszer hatalmában volt megtenni? Vajon csak a római pápa, a svéd király és persze az antifasiszta koalíció figyelmeztetései, tiltakozásai, a személyes és politikai túlélés reménye készítette a leállítárra? Vagy volt magasabb erkölcsi szempontja is? De akkor miért nem korábban? Nem ritkaság Európában – írja Sipos Péter –, hogy a náciakkal egyébként a zsidók deportálásában is együttműködő rezsimek a zsidóság egy-egy kisebb-nagyobb csoportját megmentették.

Az antiszemita előítéletek nem múltak el a világháború végével. Felbukkantak hazánkban 1946-ban, de az 1956-os forradalomban is. Kádár nem volt antiszemita, de az egyetlen Aczél György kivételével zsidó politikust nem vont be a hatalom legelső vonalába. Talán benne élt Moszkva 1956-os ítélete Rákosiról: „nem kell zsidókirály”. Romsics Ignác megfogalmazásával élve a népi antiszemitizmus a Kádár-korszakban múlt ki Magyarországon.

12. Horthy és Kádár Magyarországa is egy-egy nagyhatalom árnyékában, kényelmetlen szövetségében élt. Van-e különbség demokráciák és diktatúrák külpolitikája között? Van-e demokratikus külpolitika egyáltalán, avagy a demokrácia csupán belpolitikai kategória? Számos példa mutatja: ellenfeikkel, ellenségeikkel a demokráciák is kíméletlenek tudnak lenni. Ha mégis van különbség, az leginkább abban ragadható meg, hogy

a diktatúrák nem csak az ellenfelekkel: a szövetségeikkel is könyörtelenek. A Horthy-korszak talán legnagyobb tragédiája éppen ez: nem csak a végkifejlet, a náci Németország oldalán elszenvedett vereség hozott katasztrófát az országra, a nemzet számára: Németország esetleges győzelme sem lett volna hazánk számára jobb.

Horthy és miniszterelnökei nem voltak szolgálók. Nem teljesítették Hitler kérését 1939-ben, hogy átvonulhassanak a német csapatok az országon Lengyelország ellen. Ellentmondva a Führer kérésének, nem küldtek magyar megszálló csapatokat a Balkánra a szerb partizánmozgalom ellen. Horthy – mint említettük – Klessheimben 1943-ban megtagadta hozzájárulását a magyar zsidók deportálásához. Még a német megszállás után is elérte a mániákusan németbarát Sztójay lecserélését a személyéhez lojálisabb Lakatosra (ami ettől még nem volt épp nagy ötlet – Lakatos a magyar történelem egyik legtehetségtelegebb kormányfője). Horthy a Hitler által ellenőrzött Európa egyetlen politikusa, aki megmerte azt tenni, hogy (kétszer is) tárgyalások során faképnél hagyta a német diktátort, amikor az megalázóan bánt vele. Az eredménytelen törekvések is lehetnek tisztességesek: a világháború alatt újra és újra sikertelenül próbálkozott a magyar csapatok vagy egy részük hazahozatalával, több német segítség kicsikarásával.

A Kádár-korszakban a szovjet beavatkozás belügyeinkbe a magyar politika személyi és tartalmi kérdéseiben nagyobb mértékű volt, mint a Horthy-korszakban. Kádár mentségére ne felejtkezünk meg róla: hazánk német megszállására a Horthy-korszak utolsó esztendejében került csupán sor, s kényelmetlen szövetségesünk minden erőforrását lekötötte a világháború. Kádár számára veleszületett adottság, anyajegy volt a szovjet hadsereg jelenléte és a keleti nagyhatalom belügyeinkbe való beavat-

kozása. A tendencia ellenkező előjelű: a Horthy-korszakban csökkent, a Kádár-korban nőtt az ország mozgásterét. Horthy mentségére: nem csupán a magyar politika változott, de a körülmények is. A német rezsim végjátéka erősítette, a szovjet rendszer hanyatlása gyengítette a szövetséges totális diktatúra beavatkozó hajlamait.

Arról Kádár esetében sem volt szó, hogy mindig és mindenben engedett volna a szovjet nyomásnak. Lehet konkrét példákat felsorolni (pl. 1964-ből, amikor a Brezsnyev-puccs után Kádár Lengyelországból hazatérve kemény beszédben bírálta a szovjeteket a Nyugati pályaudvaron, sőt – Feitl István szerint – egy részletkérdésben Kádár szabályszerűen beavatkozott az SZKP belügyeibe), de a leglényegesebb, hogy Kádár megteremtett és megvédelt Moszkvával szemben egy sajátos magyar modellt, amely az idők során egyre több mindenben kanyarodott el a szovjet gyakorlattól, szabadabbá, hatékonyabbá téve a magyarországi szocializmust. A szovjetekkel szembeni kisebb-nagyobb, a határokat és lehetőségeket óvatosan kikapogató és kihasználó magyar politikára egy érdekes példát idézek Romsics Ignác 1999-ben kiadott könyvéből: „Olcsó fejlesztési hitelek reményében Magyarország már 1968-ban csatlakozni akart [a Nemzetközi Valutaalaphoz – U. I.], ám a szovjetek megtiltották ezt. Álláspontjuk 1981-ben valószínűleg ugyanez lett volna, éppen ezért a magyar vezetők a szovjetek előzetes informálása nélkül nyújtották be a felvételi kérelmet. Az akkori helyzetre – Magyarország mozgásterére – jellemző, hogy az előre elkészített anyagokat külföldön készíltben álló futár vitte Washingtonba, aki abban a pillanatban indult, amikor Kádár előterjesztését a KB elfogadta. Így amikor az információ Moszkvába befutott, a magyar futár is célba ért.”

Horthyizmus nincs, kádárizmus legalábbis volt. Horthy Magyarországa, mű-

ködő parlamentjével, legális ellenzékével s ezen belül legális szociáldemokráciájával, szabad sziget volt 1941-1943 táján Európa Hitler által ellenőrzött jókora darabján. De a Horthy-rezsim nem állt össze modellé, mert nem különbözött lényegesen a korábbi és későbbi tekintélyelvű rendszerektől. Kádárizmus, ha csak másfél vagy esetleg két évtizedig is, létezett, mint a szovjet „külső birodalom” sajátos szigete és kísérleti laboratóriuma. (Ma már szinte groteszknek tűnik: a nyugatnémet kommunisták hazánkat tekintették kívánatos, követendő modellnek az 1980-as évek elején.) Érdemes végiggondolni: Magyarország és Románia a „gazdához” fűződő viszonyt tekintve egymás antipólusa. Románia nacionalista frazeológiával lép fel, külpolitikájában a Varsói Szerződés fekete báránya. Belpolitikai berendezkedése, gazdasági-társadalmi rendszere viszont nem más, mint a sztálinista modell tudatosan konzervált archetípusa. Kádár Magyarországa viszont vaskövetkezetesen internacionalista (ezt talán egyedül „mi” gondoltuk halálosan komolyan a táborban), külpolitikájában lojális – cserébe belső viszonyai-ban, gazdasági-társadalmi berendezkedésében a legmesszebb távolodhat a szocializmus szovjet modelljétől. Valamit valamiért.

13. Horthy és Kádár Magyarországnak sorsa a menthetetlen bukás. Horthy 1944-ben roppant gyenge politikusi teljesítményt nyújt. Az 1944. márciusi klessheimi ultimátumszerű meghívóra, és az ottani hitleri bejelentésre hazánk megszállásáról Horthy a lehető legrosszabbul reagált. Sipos Péter szerint ki sem kellett volna utaznia. Dönthetett volna a megszállás teljes megtagadása mellett, vagy a politikai élettől való visszavonulásról német megszállás esetén. A német bevonulást, a holokausztot és a nyilas hatalomátvételt így sem akadályozhatta volna meg – de sokat tehetett volna az ország, a nemzet erkölcsi tekin-

télyének, becsületének, presztízsének megmentéséért. Az amatőr kiugrási kísérlet kudarca csak betetőzte a dicstelen bukást. Amint Romsics írja: a magyar politikai elit 1944-ben megmérettetett és könnyűnek találtatott.

Gorbacsovig lehetett azt hinni vagy mondani: további piaci reformokra, az ország demokratikus átalakítására, merészebb nyugati nyitásra egyszerűen nem volt lehetőség Moszkva félelmes árnyékában. 1986 táján azonban kiderült: a király meztelen. Voltak persze újabb és újabb, toldozgató reformok, nem is haszontalanok (jórészt ezeknek köszönhetők rendszerváltás utáni, évtizedes lépéselőnyünket a szomszédokhoz képest), de hiányzott a reformok kritikus tömege, a politikai bátorság és eltökéltség, a modellváltáshoz szükséges felkészültség és elhatározottság – így csak rendszerváltás következhetett.

A Horthy-korszak összeomlása temérdek vért hozott, új Trianont, erkölcsi megbélyegzettséget. A Kádár-korszak összeomlása „csupán” évtizednyi visszaesést termelésben, életszínvonalban, s erkölcsi anómiát. Horthy mentségére mondjuk el: nem a kormányzó bűne és nem a pártfőtitkár érdeme, hogy 1939-1945-ben világháború volt, 1985-1989-ben béke, sőt enyhülés.

14. Lehetett volna másképp? Azt szokták mondani, ez fel nem tehető kérdés, értelmetlen kérdés. Én inkább azt állítom: mindez nem tudományos problémafelvetés, de ettől még felvethető és nagyon is izgalmas. Csak éppen tudnunk kell, mostantól egy ideig nem a tudományos racionalitás, hanem csupán a hangosan gondolkodás, egyfajta szellemi társasjáték az, amit űzni fogunk. Ha nem csapjuk be az olvasót, a nem tudományos elemzés is lehet hasznos, de legalább érdekes.

Történhetett volna másképp a Horthy-korszakban? Nézzünk meg négy eshetőséget!

Csehszlovákia-modell? A nyugati nagyhatalmak, a Benelux és a skandináv államok a két világháború között is demokráciák maradtak: a faszmusok térnyerése nem volt szükségszerű. Csak-hogy a mi térségünkben egyetlen polgári demokrácia volt az 1930-as években: Csehszlovákia. Az, hogy a lengyel, német, osztrák, román, bolgár, jugoszláv, spanyol, portugál (és – persze egészen más alapon – a szovjet) területeken mindenütt a nyugati demokráciákétól eltérő, totális vagy tekintélyelvű rendszerek kerültek hatalomra, aligha véletlen. Nem úgy zajlik a történelem, hogy most akkor szavazzunk, demokrácia vagy diktatúra? – hanem a demokráciának külpolitikai, társadalmi, gazdasági és szellemi-eszmei feltételei vannak. 1526 után Magyarországon voltak nemesek, akik egyik gyermeküket Szapolyai, másikat Ferdinánd mellé adták, bebiztosítva a családi karriert. Akaratlanul ez történt Csehszlovákiával is. Csehország megszállása antifasiszta győzelem esetére, a Hitlerbarát szlovák bábállam náci győzelem esetére mindenképp megmenthetett (volna) valamennyit a háború végén. Csehszlovákiát szövetségesnek, sőt győztesként kezelték 1945 után, noha Csehország nem tett többet a német megszállás ellen, mint hazánk, s Szlovákia nem játszott dicsőbb szerepet a keleti fronton, mint országunk. Magyarország nem választhatta a demokráciát, és nem szakadhatott ketté nyugatbarát, megszállt Dunántúlra meg nácibarát Hunniára – Csehszlovákia nem volt hazánk számára járható modell.

Jugoszlávia-modell? A hazánkhoz hasonlóan jobboldali-konzervatív, anti-demokratikus, nacionalista Jugoszlávia annyiban képviselt gyökeresen más Magyarországhoz képest, amennyiben 1940-től szembeszállt Hitlerrel. Ez az országnak a háború alatt és után nemzetközi megbecsülést és tekintélyt, az országhatárok újraformálásakor előnyt, a szovjet blokkban nagyobb relatív moz-

gásteret biztosított. Miért nem ezt választottuk? Mert nem lehetett tudni előre. Mert úgy látszott, Jugoszlávia bizonyatos árat fizet a németekkel való szembeszállásért, mi viszont csendes kollaborációval és lavírozással megmenthetjük az ország épségét. És mert mi revíziós hatalom voltunk, Jugoszlávia status quo hatalom. Ki láthatta akkor, hogy a mi németekkel konfliktust kerülő politikánk a végső elszámolásnál alig kevesebb vért és anyagi pusztulást, de új Trianont és erkölcsi megbélyegzettséget hoz majd? Nem lehetett előre látni. A trianoni kényszerpályán nem lehetett a jugoszláv utat választani.

Románia-modell? Aligha lehet olyan paramétert választani az 1944 augusztusa előtti történelemből, amelyben román-magyar összehasonlítás esetén ne a magyarok kerültek volna ki győztesen. A románok hamarabb, mindenféle kassai provokáció nélkül, nagyobb hadsereggel támadták meg a Szovjetuniót. Antonescu sokkal hűségesebb, szolgalelkűbb kiszolgálója volt Hitlernek, mint Horthy. A román állam százezer számra irtotta ki saját zsidóságát minden német kérés, követelés nélkül, belső meggyőződésből. Mégis Románia kapta Erdélyt, román csapatok vehettek részt hazánk felszabadításában/elfoglalásában, és ők fasisztázhattak le bennünket (habár kevés erkölcsi alappal) évtizedeken át. Mindezt miért? Mert az ő kiugrási kísérletük sikerült, a miénk nem. Csakhogy ez nem erkölcsi emelkedettség, még csak nem is politikai ravaszság és ügyesség kérdése volt csupán. Bármennyire is hibát hibára halmozott Lakatos és Horthy 1944 októberében, a magyarok kudarca és a románok sikere döntően nem ezzel függött össze. Bukarestben nem állomásoztak német csapatok, mert román szövetségeseikkel együtt a szovjet-román fronton harcoltak. Budapest és környéke viszont német megszállás alatt állt. A román kiugrás után a németek árgus szemekkel figyeltek s akadályoztak hasonló magyar lépéseket. A lehetőségek voltak

gyökeresen különbözőek – Romániát „megelőzni” nem lehetett, követni is csak minden tényező csodálatos összejátszása esetén lehetett volna. A legtöbb eséllyel és a legkevesebb haszonnal mégis a román „modell” követhettük volna, ha Horthy és környezete ravaszabb, ügyesebb és szerencsésebb.

Finnország-modell? Finnországnak a nyilvánvaló vereség küszöbén sikerült leválnia kényelmetlenné vált náci szövetségétől, elérnie a német kivonulást, megakadályoznia a szovjet megszállást, az erkölcsi megbélyegzést. Választhattuk-e (Horthy kifejezetten szerette volna!) a finn utat? A keleti front „főútvonala” a Berlin-Moszkva tengely. Amelyik ország e tengely mentén fekszik, menthetetlenül sokat szenved, mint Lengyelország, Litvánia, Kelet-Poroszország. E tengelytől mennél távolabb van egy ország, annál több reménye lehet, hogy megússza. Finnország, Albánia, Bulgária a „főútvonalhoz” képest periférián található, egyszerűen nem [olyan] fontos. A németek feladhatták a finn szövetséget, s a szovjetek lemondhattak megszállásáról – de Magyarországgal kapcsolatban ez képtelenség volt.

Magyarország a második világháborús traumát nem kerülhette ki – azt legfeljebb (későbbi szovjetellenes háborúval, a holokauszt szabotálásával, sikeres kiugrással) valamelyest enyhíthette volna.

Volt-e bármiféle „másképp is lehetett volna” a Kádár-korszakban?

Ha nem a menet közbeni előnyöket és hátrányokat, hanem a végső mérleget tekintjük, a Horthy-Magyarországnál több környező állam is kedvezőbb utat járhatott be. A Kádár-korszak esetében viszont mi voltunk „a legvidámabb barakk a lágerben” – itt nem fordulhatunk más országokhoz modellért. A kérdés az, lehetett volna-e jobban teljesíteni a modellen (azazhogy a szovjet vagy sztálini típusú szocializmus magyarországi variánsán) belül? Úgy látjuk, két dátum érdemel igazán figyelmet.

1968 – másképp is történhetett volna? A hatvanas évek közepétől kibontakozó magyar kísérletek a szocializmus hatékonyabbá, versenyképesebbé, egyúttal nyitottabbá és szabadabbá tételére nem álltak egyedül a szovjet blokkban. A legígéretesebbnek a csehszlovákiai törekvések tűntek. Közismert, hogy a prágai tavasz eltiprása előtt a szovjet vezetők többször egyeztettek kisebb partnereikkel. Sokan állítják: a magyar és lengyel politika közös fellépése eltántoríthatta volna Moszkvát a fegyveres beavatkozástól. Kádár sokáig mérséklő, visszafogó álláspontot képviselt – de végül is beadta a derekát. Ezzel nem csupán hazánk és az egész szocialista tábor tekintélyének aláásásához járult hozzá, de a magyar reformok legfontosabb táboron belüli szövetségese-támasza is elveszett. Talán szándéka ellenére, de a rendszer megkezdett és folytatni remélt reformjának is károkat okozott az ezúttal gyávaságig óvatos kádári vezetés.

1985–1986 – volt-e esély a rendszer megmentésére? Még az eddigieknél is óvatosabbnak kell lennünk, hiszen az imént feltett kérdés mögött az a másik kérdés lappang, hogy vajon meg lehetett-e reformálni a szovjet típusú szocializmust, és erre a kérdésre határozott nemmel szokás válaszolni. Jómagam inkább Lengyel Lászlót idézem, aki szerint „A beindított reformok nem bomlasztották volna fel a rendszert, nem vezettek volna rendszerváltáshoz.” Ki tudja. Példaként, ellen-modellként a nyolcvanas évek leg-sikeresebb szocialista, s a kilencvenes évek legeredményesebb volt szocialista országa, a Kínai Népköztársaság kínálkozik. Kínának sikerült megtakarítania azt az évtizedes gazdasági depressziót, amelyen térségünk minden országa keresztülment, de sikerült „megúsznia” a demokratikus és jogállami átalakulást is. Csak hát kérdés, hogy a kínai ma ugyanaz a rendszer-e még, csak azért, mert ott a kommunista párt továbbra is a hatalom birtokosa.

15. Szabó Zoltán zenész barátommal egy esztendeje arról beszélgettünk, volt-e államférfi a XX. századi magyar történelemben? A kérdés itt és most nyilván úgy módosítható és pontosítható, hogy vajon Horthy és/vagy Kádár államférfinek tekinthető-e? Mindehhez nyilván hallgatólagos kiindulópontunk, hogy az államférfi nem pusztán rokon értelmű kifejezés a politikus szónak, hanem több és más. Mert kiket is nevezhetnénk államférfinek a magyar történelemben? István királyt, Könyves Kálmánt és Szent Lászlót, a két magyar Anjou királyt és a két Hunyadit. A korai újkorból Bethlen Gábort, Zrínyit, Rákóczit, a késői újkorból Széchenyit, Deákot, Kossuthot. Mérhető-e hozzájuk a kormányzó, az első titkár?

Legyünk óvatosak. A közkeletű tisztelet és népszerűség nem lehet az államférfi kritériuma. Bizony, I. Istvánt vitathatatlan politikai teljesítménye, szakrális tekintéllyel felruházott származása és erkölcsössége miatt igen tisztelték, de aligha szerették: a törzsfők hatalmát megtörte, földjüket kisajátította, vallásukat elvette. Könyves Kálmánnak igencsak rossz sajtója van a középkori krónikában. László király pedig, akit utóbb mondanivalóval zárt szívébe a népi emlékezet, életében inkább rettegte tisztelt, semmint népszerű lehetett könyörtelen jogalkotása, a kóborlók (szabadok!) jobbágysorba kényszerítése miatt. És az, hogy Hunyadi Mátyás „erőskezű” király volt – ne legyen illúzió! – azt jelenti: zsarnok.

Más szempontot kell választanunk. Legnagyobbjainkat azért tekintjük legnagyobbaknak, államférfiaknak, mert tudtak olyat, értékeset alkotni, amelyből valamennyi beépült történelmünkbe, időtállóan bizonyult. Horthy kormányzó életműve: a revízió, a történelmi osztályok uralmának átmentése, a kommunizmus és a Szovjetunió feltartóztatása. Ebből bizony semmi, de semmi nem sikerült. Kádár politikájának tengelye: fo-

lyamatosan javítani a nép életviszonyait, megőrizni a kommunista párt vezető szerepét és a „megjavított” szovjet szocializmust. Ebből sem sok maradt. Hogy hazánk modernizációja és polgárosodása mindkét korszakban előre haladt, vitathatatlan, de hát itt európai és világlelésről van szó, így igazán a nemzetközihez képest sikeresebb modernizáció és polgárosodás érdemelne csak dicséretet, de hát erről szó sincs.

Talán akkor vagyunk reálisabbak, ha teljesítményüket Szapolyai, Fráter György, Károlyi Sándor, Bocskai István, tehát a nagy lavírozók, a nagy túlélők, a zseniálistan, de eleve „vesztes állásból s lépéslehetőség nélkül” sakkozók (Orbán Ottó) történelmi szerepével vetjük egybe. A Hitler-Európa legszabadabb szögletének s a szovjet blokk legvidámabb barakkjának lenni elegendő-e ahhoz, hogy az utókor államférfiként emlékezzen majd róluk?

Ajánlott irodalom:

- Horthy Miklós (1990): Emlékirataim, Európa-História Kiadó, Budapest
 Shvoy Kálmán (1983) titkos naplója és emlékiratai, Kossuth Könyvkiadó, Budapest
 Ormos Mária (1998): Magyarország a két világháború korában, Csokonai Kiadó, Debrecen
 Száz rejtély a magyar történelemből (1999); főszerk. Halmos Ferenc, Gesta Könyvkiadó Kft., Budapest
 Romsics Ignác (1999): Magyarország története a XX. században, Osiris Kiadó, Budapest
 Gosztanyi Péter (1992): A kormányzó Horthy Miklós és az emigráció, Százszorszép Kiadó, Budapest
 Ki volt Horthy Miklós? a RUBICON folyóirat dupla száma, 2001./1.
 Ki volt Kádár? RUBICON folyóirat 2000./6.
 Kádár-életút – a RUBICON folyóirat dupla száma, 2000./7-8.
 Horthy Miklós életközeli, HISTÓRIA folyóirat 1990./5-6.
 Ujlaky István (1996): „Nemzettankönyv”, Kráter Kiadó, Budapest

Botlik József

Impériumváltozás a Délvidéken

**(1918. október 17. –
1920. június 4.)**

A Szlovén–Horvát–Szerb Nemzeti Tanács 1918. október 17–19-én Zágrábban ülést tartott, ahol a következő határozatot hozta: kezébe veszi a három nemzet politikai életének irányítását, és követeli, hogy az elkövetkező békekonferencián a délszláv népet egységesen képviseljék. Október 23-án Fiume adriai kikötővárosban fellázadt az ott állomásozó horvát katonai ezred, és a városban átvette a hatalmat. Október 29-én Zágrábban a horvát országgyűlés, a szábor semmisnek nyilvánította az 1868. évi horvát–magyar kiegyezést, és kijelentette Horvátország, Szlavónia és Dalmácia független állammá alakulását. Ezt a magyar kormány azonnal elismerte, és Balla Aladár személyében követet nevezett ki Zágrábra. Október 31-én Ljubljánában a Szlovén, november 1-jén Szarajevóban a Bosznia-Hercegovinai Nemzeti Tanács vette át a hatalmat, a zágrábihoz hasonlóan vértelenül, minden ellenállás nélkül.

November 3-án Padovában Viktor Weber tábornok a Monarchia nevében aláírta a másnap életbe lépő fegyverszüneti egyezményt Armando Vittorio Diaz tábornok, az antant képviselője előtt. A megállapodás szerint a Monarchia hadseregét vissza kellett vonni az 1914. évi határokra, és ezzel befejeződött a világháború. November 5-én Misics vajda, szerb vezérkari főnök hadiparancsot intézett az 1. és a 2. szerb hadsereghez, hogy szállja meg a Szerémséget, Szlavóniát, Horvátországot, Bosznia-Hercegovinát és Dalmáciát, valamint Dél-magyarországon a Bánátot északon a Maros folyóig, keleten a Temesvár–Versec–Fehértemplom vonalig, továbbá a Bács-

ka Bajától és Szabadkától délre eső területeit. Két nap múlva, 7-én a szerb hadsereg elfoglalta a Szerémséget.

Ugyancsak november 7-én Magyarország nevében Károlyi Mihály miniszterelnök – bár erre a padovai fegyverszünet értelmében nem volt szükség! – külön fegyverszüneti tárgyalást folytatott Belgrádban Franchet d'Esperey francia tábornokkal, az antant keleti frontjának főparancsnokával. Az utóbbi diktátumot adott át: a magyar kormány üritse ki az erdélyi Nagy-Szamos folyó felső folyásától Marosvásárhelyig, majd a Maros mentén a Tiszáig, innen a Szabadka–Baja–Pécs vonalon a Drávaig, Barcs településig kijelölt demarkációs vonaltól délre, illetve keletre eső területeket. Szerelje le a magyar hadsereget, és az előbbi területet engedje át az antant csapatainak. A küldöttség a diktátumot nem írta alá, mert – Horvát-Szlavónország nélkül – a béke megkötéséig ragaszkodott az ország határaihoz. A antant tábornok megígérte, hogy francia csapatok szállják meg az előbbi területeket. Erre azonban nem került sor, mert azokat a szerb és a román hadseregeknek engedték át. A szerbek november 9-én már elfoglalták Újvidéket.

November 13-án a Károlyi-kormány megbízásából Linder Béla tárca nélküli miniszter – ki négy napja lemondott a hadügyminiszteri posztról – Belgrádban aláírta a november 7-i fegyverszüneti egyezményt az iménti demarkációs vonallal. A polgári közigazgatás a magyar kormány kezében maradt, de az antant szövetségeinek – szerbek, románok, cseh-szlovákok – jogukban állt a stratégiai fontosságú települések, sőt Budapest megszállása is. A szerb csapatok e napra – Újvidékkel a hátuk mögött – a Bánátban már elérték a Pancsova–Versec, illetve a Pancsova–Antalfalva vonalat. November 19-ére teljesen megszállták a demarkációs vonal alatti délvidéki magyar területeket, és nyomban megkezdték a magyar közigazgatás felszámolását, s szerbeket állítottak a települések élére.

Újvidéken november 25-én összeült a vojvodinai (vajdasági) nagy nemzetgyűlés, a skupština, amelynek 757 képviselője kimondta a terület Szerbiával való azonnali egyesülését. Ezzel legalizálta és egyben legitímálta a szerb hadsereg szerémségi, bánáti, bácskai és drávaszögi hódításait és a vidék Magyarországtól való elszakítását. Az elcsatolt Dél-Magyarországon élő 460 ezer fős magyar, a több mint 300 ezer fős német, és a többi nemzetiségi lakos véleményét vagy kívánóságait nem vették figyelembe. Az összesen másfél millió lakosú Délvidéken a magyarokon és németeken kívül 382 ezer szerb (aránya csak 25 %!), 92 ezer horvát, 77 ezer román, 46 ezer szlovák, 11 ezer rutén és 145 ezer egyéb nemzetiségű élt. A meghódított terület irányítására 50 tagú Nemzeti Tanácsot (Narodni Savet), és ideiglenes kormányként Nemzeti Igazgatóságot (Narodni Uprava) állítottak fel, amely lényegében a vajdasági kormány szerepét töltötte be.

December 1-jén – az ortodox naptár szerint november 18-án – Sándor régensherceg Belgrádban bejelentette a Szerb–Horvát–Szlovén, közismert nevén SHS vagy SzHSz Királyság megalakulását a nemzeti önrendelkezésre hivatkozva. Beszédében egy szó sem esett az addig soha nem létezett ország őslakos, nem délszláv népeiről. Sőt a kiáltvány a szerb parlament és kormány fő feladatává tette, hogy – idézem – „államunk határai egybeessenek népünk etnikai határaival.”

A Narodni Uprava – a belgrádi konvenció előírásait megszegve – hamarosan teljesen megszüntette az elfoglalt magyar területek magyar közigazgatását, és a vármegyék, a városok, s a falvak élére szerb tisztviselőket nevezett ki. Még Pécs élére is szerb zsupánt (főispán) állítottak. A két stratégiai fontosságú várost, az akkor 85 %-ban magyarlakta Szabadkát november 13-án, Aradot 21-én szállta meg a szerb hadsereg. Minden településen azonnal bevezette a cenzúrát, elkobozta a magyar újságokat. Ez azért volt

nagy csapás, mert a magyar települések sorsdöntő napokban maradtak információ nélkül. A szerb csapatok egyes helyeken feleskették a polgári lakosságot a szerb állampolgárság fõlvételére. Napirnden voltak az erõszakoskodások, Torontál vármegyében például november közepén törvénytelenül elrendelték a 21 és 30 év közötti magyar fiatalok besorozását a szerb hadseregbe. A november 13-i belgrádi konvenció nyolc napot adott a demarkációs vonal – Barcs–Szigetvár–Pécs–Bátaszék–Baja–Szabadka–Horgos–Szeged – alatti terület kiürítésére, amely megtörtént.

Elõször a Muraközben állt ellen a magyarság a megszállásnak, amellyel a rövidlátóan pacifista politikát folytató Károlyi-kormánnyal is szembeszegült. Az SzHSz Királyság egyik osztaga 1918. december 25-én önkényesen megkezdte a Muravidék megszállását, és két nap múlva elfoglalta annak központját, Mura-szombatot. Ezzel jókora területet leszakított Vas és Zala vármegye déli, a Mura és a Dráva folyók menti részébõl. A vidék népe a következõ napokban Bednyák Vince helyi polgár vezetésével megszervezte az ellenállást. 1919. január 2-án kora hajnalban megtámadta a délszláv csapatokat. A harc Mura-szombat városában és a közelében a délutáni órákig tartott, amikor megfutamtították a délszláv katonaságot. A gyõzelem hatására a szlovén kormány egyik vezetője kijelentette: a délszláv királyságnak nincsen szüksége a Muravidékre, korabeli szóhasználattal a Vend-vidékre.

A muravidéki magyarság sikeres ellenállásának köszönhetõen az antant párizsi Legfõbb Tanácsa és a Territoriális Komisszió 1919. május 12-i határozatában visszautasította a délszláv állam igényét a Vend-vidékre. Ivan Zolger, a párizsi békekonferencia egyik délszláv delegátusa írta emlékiratában: a Vend-vidék sohasem került volna az SzHSz Királysághoz, ha a francia delegátusok és szakértõk nem kedveztek volna állan-

dóan Belgrádnak. Sőt Tardieu francia küldött, Clemenceau közeli munkatársa, többször kiforgatta a Legfőbb Tanács döntéseit, és önhatalmúlag megváltoztatta a délszláv állam javára. Emiatt gyakran súlyos vitába keveredett más nagyhatalmak képviselőivel. Csak 1919 nyarán kapott Belgrád engedélyt a Muravidék megszállására. Augusztus 12-én olyan haderőkkel jelent meg, hogy a helyi lakosság már nem gondolhatott az ellenállásra.

Közben a Bácskában és a Bánátban is szembeszegült a magyarság a hódítókkal. A szerb hatóságok önkényeskedései, a katonai megszállás miatt 1919. február 21. és 23-a között hatalmas szerbellenes tömegmozgalom zajlott, amely Pécsen kezdődött, és órák alatt csatlakozott hozzá Szabadka, Zombor, Zenta, Újvidék, Nagyikinda és más városok magyar polgársága és munkássága. Jellemző, hogy az előbbi ellenállást a jugoszláv és a szerb történetírás évtizedek óta úgy emlegeti, mint „elnyomott nem délszláv népek nemzeti mozgalmát”. A tiltakozás valóságban a megszálló szerb hatalom ellen irányult, mert a magyar közigazgatás erőszakos megszüntetése után világossá vált: a demarkációs vonalig elfoglalt területeket Szerbia véglegesen el akarja szakítani Magyarországtól. Több tízezer főt megmozgató tüntetéseken követelték a magyar közigazgatás visszaállítását, tiltakoztak a magyar iskolák felszámolása, a magyar tisztviselők, munkások tömeges elbocsátása, a magyar feliratok eltávolítása ellen. A szerb hatóságok katonasággal igyekeztek megfélemlíteni a délvidéki magyarságot, a tüntetések mégis három napig tartottak. A megmozdulások fő központja Szabadka volt, ahol még 1919. áprilisában is sztrájkokkal tiltakoztak a szerb hatalom ellen. Sok ezren nem voltak hajlandók letenni a hűség esküt az új államra, amelyet már a szerb katonaság bevonulása után is követeltek a hatóságok a kulcságzatok – a közhivatalok, a vasút, a posta – és a tanügy dolgozóitól.

A tüntetések, sztrájkok hatására a szerb hatalom kénytelen volt lassítani uralma kiépítését a megszállt délmagyarországi területeken.

A párizsi békekonferencia 1919. augusztus 25-én rögzítette a végleges délszláv–magyar határt. Belgrád azonban még két évig küzdött a szénben gazdag Baranya vármegye megszerzésért. Az előzmények: a szerb megszálló katonaság már 1918. november 14-én bevonult Pécsre. (A várostól északra húzódott az említett demarkációs vonal.) Később az új szerb városparancsnok szigorú cenzúrát és gyülekezési tilalmat vezetett be. Emiatt a helyi szocialista szakszervezetek sztrájkba léptek, amelyet a megszállók keményen levertek, és város lakóiból túszokat szedtek. 1919. február 21-én újabb sztrájk tört ki, amely – mint írtuk – Szabadkára, Zomborba, Temesvárra is átcsapott. A pécsi mozgalmat ismét leverték, de a megszállóknak engedményeket kellett tenni, mert a sztrájk megbénította a medence széntermelését. A szerb hatóságok a következő hónapokban megtévesztésekkel, álhírekkel azt sugallták a lakosoknak, hogy Pécs és Baranya vármegye végleg a délszláv államhoz kerül. Erőszakkal ún. csatlakozó népgyűléseket szerveztek, jegyzékeket küldtek Georges Clemenceauhoz, a párizsi békekonferencia elnökéhez, melyben bizonygatták: a követelt területek lakosságának többsége szerb katolikus, Pécs városát csak az utóbbi húsz-harminc esztendőben magyarosították, egyébként délszláv lakosságú. 1919. november 17-én a városba érkezett antant misszió nem tudta elérni, hogy szerb katonaság visszavonuljon a kijelölt új határra. A lakosság félelmét növelte a folytonos szerb rekvizálás, a köznyelvben csak „zsákmányolók”-nak nevezett bizottságok tevékenysége.

A demarkációs vonal, mely egyébként a Barcs–Szigetvár–Pécs–Bátaszék–Baja–Szabadka–Horgos–Szeged vasútvonallal párhuzamosan, illetve attól néhány kilo-

méterre északra haladt – már 1918 novemberétől hosszú hónapokra megmerevedett. Nyilván azért, hogy az antant, illetve szerb és román szövetségese katonaságának az ellenőrzése alatt lehessen tartani az akkoriban egyedüli vasúti kapcsolatot a nyugati antantállamok és a későbbi kisantant országok között. Akkor Szegedtől délre, a Tiszán nem volt egyetlen vasúti, de közúti híd sem, sőt Belgrádtól délre ugyancsak nem volt átkelő a Dunán. A belgrádi hídon pedig nem lehetett eljutni a Bánságba, illetve Óromániába és a románok által megszállt Erdélybe. Szabadkától nyugatra és Szegedtől keletre fonódtak ugyanis össze azok a vasútvonalak, amelyeken az akkori nyugat-keleti forgalom lebonyolítható volt. A trianoni magyar–délszláv határ bácskai szakaszát tehát ezért húzták meg a szabadkai vasúti csomópont fölött. Ez a vonal egyébként gyakorlatilag teljesen megegyezik az I. Ferenc József osztrák császár uralkodói parancsával hét évtizeddel korábban kijelölt, és 1850. november 18. és 1860. december 27-e között fennállt Szerb Vajdaság északi határával, amely a Duna és a Tisza között a Baja–Szeged vonalon, majd a Maros mentén húzódott. Az akkori Szerb Vajdaság területén 310 ezer szerb lakossal szemben 1,2 millió nem szerb élt: 256 ezer magyar, 396 ezer német, 415 ezer román, 77 ezer horvát–sokác–bunyevác, 26 ezer szlovák, 23 ezer bolgár, 12 ezer zsidó. A szerbek akkor keletkezett saját megnevezésüket – Vojvodina – a trianoni békediktátum idején felélesztették, melynek fordítása a magyar nyelvben Vajdaság tájfogalomként 1920 után kezdett elterjedni.

A párizsi békekonferencián a Bánság felosztása okozta a legnagyobb feszültséget, amelyet mind Románia, mind az SzHSz állam magának követelt. A helyzetet bonyolította, hogy mindkét ország győztesen fejezte be az első világháborút. Ezért fel sem merült, hogy a Bánság egy része hazánknak maradna, bár a

Béga-csatornától, a Nagybecskerek–Temesvár vonaltól északra a magyarság abszolút többséget alkotott az 1910. évi népszámlálás szerint, amit a konferencia szakértői is elismertek. A románok az 1916. augusztus 17-i bukaresti titkos szerződés alapján követelték a teljes Bánságot, mondván, ott a románok őslakók a Római Birodalom előtti korból. A délszláv állam azonban visszautasította a bukaresti paktumot, és etnikai alapon a Bánság megosztását követelte az Arad–Temesvár–Fehértemplom vonaltól 10–20 km-re keletre. Hosszas viták után a békekonferencia az utóbbit hagyta jóvá úgy, hogy az amerikai delegációnak sikerült elérnie: a Bánát legészakibb csücske, Újszeged és Kiszombor között az ekkor kialakított hármás – magyar–román–délszláv – határ felett Magyarországé maradt.

Párizsban a délszláv delegáció a Bácska északi részét, Baját és környékét is követelte, valamint Baranya vármegye nagy részét Péccsel, a mecseki szénmedencével, nemcsak a Drávaszöveget. Ezen kívül a Mura-mellékét is, ahol a belgrádi kormány igénye szerint a Rába és a Zala folyók vonala lett volna az új határ. Hosszas tárgyalások után Belgrád lemondott az utóbbiról, mert cserébe megkapta a Lendva folyócska völgyét, valamint a Mura–Rába vízválasztóját követő jelenlegi államhatárt. A Drávaszög megszerzése már nem volt ilyen könnyű. Ezért Péccsett és Baranya vármegyében a megszálló délszláv hatóságok „népszámlásokat” tartottak, amelyek adataival azt bizonygatták Párizsban, hogy a megyében, sőt Péccsett is kisebbségben él a magyarság, a lakosság zöme szláv. Akadtak olyan magyarok is, akik meghódoltak és követelték Baranya délszláv államhoz való csatolását. Mondván, a vármegye többsége szláv, akik gazdasági és nemzeti alapon akarnak csatlakozni. E kérelmet többek között aláírta gróf Keglevich Imre, gróf Festetich Imréné szigetvári és Draskovich Iván selyei földbirtokos. Elszakították volna Siklóst, Mohácsot és 40

magyar falut. Elsősorban az olasz és az amerikai ellenállás miatt véglegesítették a mai trianoni határt, és kapta meg az újonnan létrejött Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929-től az ország neve Jugoszlávia) a Drávaszöveget.

Mint említettük, a párizsi békekonferencia már 1919. augusztus 25-én kijelölte a délszláv–magyar határt, amelyet nemzetközi szerződésben az 1920. június 4-i trianoni békediktátum rögzített. (A bibliográfiát terjedelmi okokból elhagytuk.)

Kótyuk Erzsébet

A Délvidék, mint történeti-politikai tájfogalom

Mielőtt a Délvidék történeti-politikai tájfogalmáról szólnánk, ejtsünk néhány szót az országésznyi terület régészeti kutatásáról, illetve leleteiről. Hasznos a honismerethez. A feltárások már a 19. század elején kezdődtek. A teljesség igénye nélkül néhány érdekes adalék. Ekkoriban valóságos régészeti mozgalom indult Temesváron, majd Versecen. A Bánát történetével foglalkozó művét 1839-ben adta ki Joseph Dörner. 1882-ben alapították Bácska, Bánát és a Szerémség első múzeumát Versecen. A következő évben Iványi István tanár kezdeményezésére alakult meg a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat, amely összefogta a feltárásokat és sok újat indított. Ebben az időben hozták létre Zombor város múzeumát. Kevésé ismert, hogy klasszikus írónk, a szegedi könyvtár és múzeum igazgatója, Móra Ferenc az 1900-as évek elején a bánáti Csóka község Kremenyák nevű részén tanulta ki a régészet mesteriségét. Egész sor nagy sikerű, és szakmai körökben napjainkban is méltatott ásatást vezetett.

A 19–20. század fordulóján a Szerémségben a zágrábi régészek tevékeny-

kedtek. Elsősorban a kelták nyomait kutatták, a Herkóca falu melletti tellt, azaz többretegű települést, valamint a római kort régiségeit, mert a vidék hosszú ideig a római birodalomhoz tartozott. A két világháború között a kutatások elsorvadtak, és csak Versecen, illetve környékén folytak. A munkába az amerikai Harvard egyetem régészprofesszorai is bekapcsolódtak, és a bánáti Társcsó községben – szerbül Starčevo – feltártak egy koraneolitikus telepet, amely kapcsolódik az Alföld Körös-kultúrájához, s Körös–Starčevo kultúra néven került be a nemzetközi szakirodalomba. A régészeti leletek elsősorban folyók, tavak – így például a Bácskában a Szabadka melletti Ludas-tó környékén, Gomboson, Bácspalánka közelében, a Bánátban Csókán és Versecen, a Szerémségben Herkócán – partjain kerültek napvilágra, különösen gázlóknál, átkelőhelyeken.

A római légiók M. Licinus Crassus vezetésével már i. e. 15-ben eljutottak a Duna és Száva folyók vonaláig. A végleges dunai határvonal, a limes kiépítését csak Flavius Vespasianus császár fejezte be az 1. század 70-es éveiben. A II. században az egész Dunántúl a rómaiak birtoka, ennek déli része a Szerémség, azaz Dráva–Száva köze. A Dunán a mai Belgrádnál (Singidunum), a Dráván Eszéknél (Mursa) működött római flottaállomás. A további jelentős római települések, erődök, katonai táborok: Taurunum (Zimony), Cusum (Pétervárad), Sirmium (Száva-szentdemeter), Acumincium (Szálánkemén), Cibalae (Vinkovci), Siscia (Szi-szek), Aqua Viva (Varasd).

A Bácskába és a Bánátba szarmaták települtek, akik a 4. századig védekezésül óriási földsáncokat építettek. Az egyik legjelentősebb, az ún. Kis római sánc, Apatintól indul, és megközelítőleg félkörben szeli át a Bácskát Péterrévéig. A kutatók szerint ehhez a sáncrendszerhez tartozik az a több párhuzamos vonulattal álló tiszántúli sánc, amely Keveváránál kezdődik és több száz kilométer

hosszan észak felé a Hortobágyig, onnan nyugati irányba Hatvanon át Pestig kanyarog. A hunok 405-ben foglalták el a Bánát és az Alföld délkeleti területét. Ruga halála után az új nagykirály Buda (Bleda) és uralkodótársa öccse, Attila lesz, aki hamarosan megölette bátyját, Budát. Egyes kutatók szerint a hunok vezetőrszének szállása és Attila első központja a Duna–Tisza köze, a Maros és az Aranka folyó torkolata táján lehetett. Az avarok a 6. század végén foglalták el a Szerémséget, és támadták a Száva vonalát. A Bácskában és a Bánátban is tártak fel avar sírokat. A keleti frank birodalom nem terjedt ki a Bácskára és a Bánátra, nyugaton viszont a Száva folyó vonaláig húzódott.

A magyar honfoglalók első hulláma már a 10. század elején, a 895. évi honfoglalás utáni évtizedben megtelepedett a Délvidéken. Kölpény vezetésével Botond vezér nemzetsége alakította ki szállásait a Bácska nyugati részén. A honfoglalás után a későbbi Bács vármegye nagy részét a Báncsa nemzetség szállta meg, a középrétegekhez tartozók 10–15 síros nagycsaládi temetőit tárták fel Futakon, Gomboson, Zentagunarason, Törökbecsén, Felsőhegyen, Horgoson, Hajdújárásán és másutt. Jellemzőjük a részleges ló-temetkezés és a nyereg sírba tétele. A köznépi temetők helyenként nagy temetőkké duzzadtak, így például az, amelyet Szabadka mellett tártak fel. Ennél kisebbeket találtak Bácsstopolyán, Gomboson, Oroszlámoson és másutt. E tények azt bizonyítják, hogy a mai Vajdaság területét a magyarság 1100 éve folyamatosan lakja. Alapjaiban cáfolja egyes szerb nacionalista történészeknek és politikusoknak azt a nézetét, hogy a magyarok az 1956. évi forradalom és szabadságharc után menekültek a Vajdaságba, ezért – szerintük – haza kellene költözniük Magyarországra.

Az államalapítás folyamán Szent István királyunk országa természetesen a Délvidéken is kiépült. A Szerémségben már a római korban létesítettek kőházakat és

építményeket, a Bácskában és a Bánátban csak első királyunk uralkodása alatt, illetve azt követően annak a közismert törvénynek a nyomán, miszerint minden tíz falu lakosai kötelesek egy templomot építeni. Bácskában a régészeti kutatások megállapították, hogy a vízfolyások közelében egymástól mindössze öt-hat km távolságban mindenfelé fel lehet fedezni ezeknek a korai templomoknak a maradványait. A Szabadka–Horgos–Becse–Szenttamás–Bajmok–Szabadka sokszögben több mint hatvanat! Ezek mind falusi templomok voltak, az egyetlen nagyobb kivétellel, amelyet Tavankút községnél tártak fel.

A magyarság a korábbi, megmaradt avar népesség közé települt, akik beolvadtak nemzetünkbe. A Temes folyótól délre fekvő mocsaras, homokos terület, a Dunától délre húzódó Álmus-hegység (Fruška-gora) és a Dráva–Száva közötti dombvidék fokozatosan vált a magyarság szállásterületévé. 1002 után a Marosvidék ura, Ajtony fejedelem a bulgáriai Vidinben megkeresztelkedett és felvette a bizánci kereszténységet. Tartományának területén görög szertartású egyházi szervezetet hozott létre. Szent István serege Csanád vezérrel az élen 1003 és 1028 között a nagyősi csatában leverte Ajtonyt. Ezt követően első királyunk megalapította a csanádi püspökséget, amelynek székhelye Marosvár volt, és a mai Bánát területét is magába foglalta.

A honfoglalás–államalapítás idejében alakult ki „Alvidék” értelemben, koronként változó tartalommal, a Délvidék történelmi-politikai tájfogalma. A Magyar Királyság területe a 11. század második felében már átnyúlt a korábbi gyepűn, ekkor az ország déli határa a Száva és a Duna folyók vonalán a Déli-Kárpátokig húzódott. A gyéren lakott Dráva–Száva közére a következő században úgy terjedt ki a magyar királyok fennhatósága, hogy a dunántúli vármegyék közül Baranya, Somogy, valamint Kolon (Zala) átlépték a Dráva vonalát és dél felé, a Száva folyó

vonaláig terjeszkedtek. Az első szorosabb magyar függésben lévő déli területeket Szlavónia, Horvátország és egyes korokban Dalmácia alkották. A 11. század végére alakult ki a Drávától az Adriai-tengerig húzódó Szlavónia – tota Sclavonia – fogalma, amely alatt ekkor még Zala, Somogy és Baranya vármegye Drávától délre fekvő részeit, valamint Valkó vármegye területét értették is.

Az 1241–1242. évi tatárjárás után a gyepűk, a kapuk és az ezeket őrző népek szerepét – mivel már nem tudtak eleget tenni az ország védelmi feladatainak – a IV. Béla királyunk és utódai által épített várak vették át, ezért gyakran az egyes várak hovatarozása jelezte a királyi hatalom, a királyság területi kiterjedését. A Délvidék benépesítése a 13. század végétől felgyorsult, és ennek nyomán a gyepűk kijjebb, azaz délebbre kerültek, vagy kettős gyepűrendszer alakult ki. Az Árpád-kor különböző időszakában alakultak ki a dél-magyarországi/délvidéki vármegyék: Krassó, Keve, Temes, Szerém, Bács, Bodrog, Valkó és Baranya. Egyébként már a 11. században létrejött Valkó vármegye Valkóvár (Vukóvár) székhellyel, a következő században Pozsega és Szerém vármegye, a többi később.

A 13. században az ország már azonosná vált a „regnum”-mal, azaz a királysággal. Ebben az időben kezdték Szlavóniát is „regnum Sclavoniae”-nak, azaz Tótországnak nevezni, ahol a korábbi várispánságok helyett megszervezték a magyarországiakhoz hasonló vármegyéket: Pozsega, Körös, Verőce, Varasd, Zágráb, Dubica, Orbász és Szana. A Tengeremlék ekkor Horvátországot jelentette, ahol viszont nem szerveztek vármegyéket. Könyves Kálmán királyunk 1096–1097-ben foglalta el Horvátországot, ezután meghagyta azt a közigazgatást, amelyet a hódítás alkalmával ott találtak. Kálmánt 1102-ben Tengerfehérvárt horvát királlyá koronázták, amellyel létrejött az 1918-ig fennállt horvát–magyar perszonálunió, illetve a magyar–

horvát társországi viszony. Szlavónia, valamint 1105-től Dalmácia és Horvátország élére – „régii horvát szokás szerint” – bán t, bánokat neveztek ki. A horvát, a szlavón és dalmát bánok kezdetűl fogva hazánk legmagasabb országos méltóságai közé tartoztak. A fennhatóságuk alatt lévő területen a magyar királyok nevében elsűdlegesen katonai és igazságszolgáltatási hatalmat gyakoroltak. A 13. században a Tengeremlék fő erősségei Zára, Tengerfehérvár (Belgrád), Trau és Spalató.

Hazánk déli határának mentén, a hosszabb-rövidebb ideig meghódított területeken fennállt bánóságok – ezek a Kucsói, a Barancsi, a Macsói, a Sói és a Boszniai bánóság – a magyar állammal lazább kapcsolatban álltak. Fű feladatuk az ország védelme volt, élűkűn magyar előkelűk álltak, és a műkűdési területűkűn külön kormányzatokat hoztak létre. Az első ilyen szervezetet, a boszniai bánóságot 1137-ben hozták létre, amelybűl a kűvetkező évben II. Béla elkűlűnűtette Boszniát és annak egy részét, Rámát. Felvette a Ráma királyja címet, amelyet a magyar királyok a késűbűiekben mindvégig viseltek. A kűlűnűféle délszláv etnikumok megkűlűnbűtűtetésűre a horvát Tengeremléken lakűkűt horvátoknak, a Szlavóniában élűkűt pedig tűtoknak vagy vendeknek neveztek.

A 14–15. századi balkáni oszmán katonai elűretűrűssel a bánóságok jelentűsege megnűtt, a magyar királyok a Duna–Száva vonalától délűre igyekűtek feltartűztatni a hűdűtűkűt. Nándorfehérvárt 1426-ban a macsói bán alá rendeltűk, Orbász vidékűn pedig 1444-ben létrehozta a Jajcai bánaságot, Jajca vára kűzponttal. Mátyás király 1476-ban egyesűtette a horvát, szlavón és dalmát bán tűtsűtűget a déli végek megerűsűtűsűre. A 1495-tűl 1504-ig (haláláig) a méltűságot Corvin János tűltűtte be, aki tűbb sikeres hadjárattal vívott a Délvidékűn a tűrűk ellen.

Az 1526. évi mohácsű vész után a Délvidék fogalma jelentűsen vűltűzűtűt, szét-

töredezett. A török kezdetben csak Péterváradot, a szerémségi várakat és Eszéket foglalta el, ezután egyre szélesedett az oszmán uralom déli területsávja. 1541, Buda török elfoglalása után az egykori Szlavónia területe fokozatosan zsugorodott, védelmére Stájerország nyújtott támogatást. Így épült ki a Szlavón- vagy Vend-végvidék, amely 1564 után a Belső-Ausztriai Haditanács igazgatása alá került. 1578 után már Horvát-vend végvidéknek nevezték, amelynek élén főkapitány állt. A Varasdra visszaszoruló és ott működő horvát-szlavón bán a saját katonáival a 17. század elejétől a Kulpa folyó vonalát védte, e területen kialakult a méltóságtól elnevezett Báni-végvidék.

Az ország délnyugati részén létrehozott védelmi rendszer területe – így a Délvidéké is – az oszmán hódítás kiterjedése nyomán folytonosan változott. Elnevezése részben katonaságának etnikumától, a hagyományoktól, valamint szervezetének, igazgatásának változásaitól függött. Így az északra menekülő délszláv etnikumról kezdték a mohácsi vész előtti Szlavónia Szávától délre levő területét „horvát” jelzővel illetni. A kiépülő végvidéknek a Szávától az Adriai-tenger vonaláig terjedő részét Horvát, majd Horvát-Tengermelléki végvidéki főkapitányságnak nevezték. Területe ekkor az 1526 előtti Zágráb vármegye déli, török által nem hódoltatott része, a tengermelléki Horvátország északi sávja, valamint a Zengtől délre fekvő végvárak. Az 1526 előtti Szlavónia keskeny nyugati sávra szűkült. Verőce török megszállás alatt, Kőrös vármegye kisebbik, török által nem hódoltatott része megszűnt, és katonai igazgatási területként az egykori Zágráb vármegye Szávától északra húzódó keskeny sávjával, valamint Varasd vármegyével együtt a Vend- vagy Szlavón végvidéki főkapitányságot alkotta.

A török kiűzése után az 1699. január 26-án, a Szerém vármegyei Karlócán kötött osztrák–török békében pontosan kijelölték a délvidéki határokat, azonban tö-

rök uralom alatt maradt a Maros–Tisza köze Temesvárral. A Bácska akkor teljes egészében visszakerült hazánkhoz. A Szerémség keleti része viszont továbbra a török hadaké Belgrád biztosítására. A Száva–Drina torkolatától a Száva vonala alkotta az új határt az Una folyó torkolatáig. Temesvár és környéke 1718-ban a pozsaveráci békével került vissza, majd újabb területi változásokat hozott az 1739. évi újabb osztrák–török belgrádi béke. Ekkor alakultak ki hazánk azon végleges délvidéki határai, amelyeket csak az 1920. június 4-ei trianoni békediktátumban változtattak meg. A Tiszától kezdődően a Száva folyó északi mentén, majd az Una és a Száva között, valamint a tengermelléki Horvátország területén katonai határőrvédelmet szerveztek.

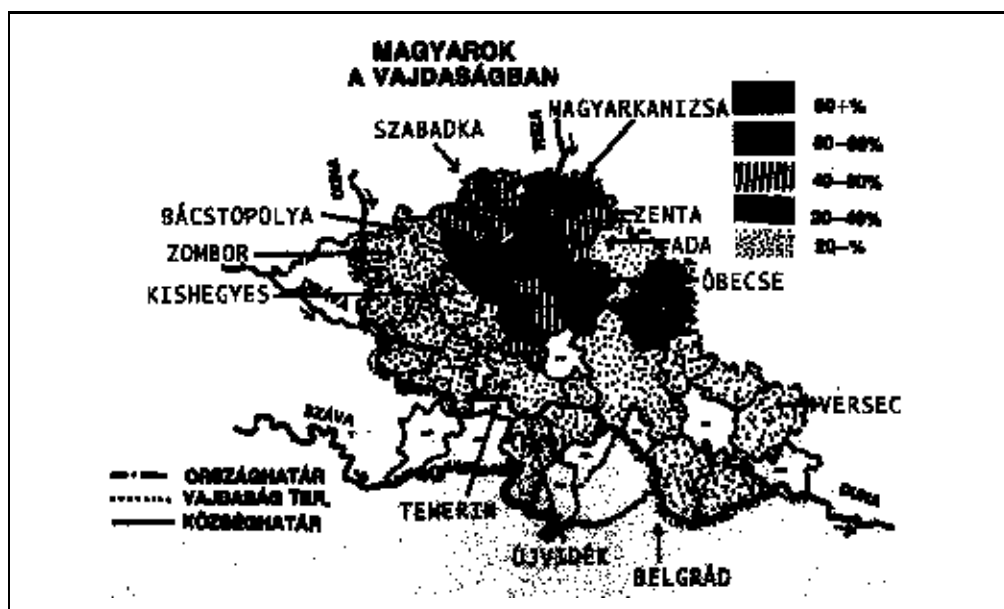
A délvidéki részen a bécsi udvar külön adminisztrációt hozott létre. Az 1526 előtt Magyarországhoz tartozó egykori Szerém, Valkó, Pozsega vármegyéket külön igazgatták. A magyar rendek a történeti jogra hiába követelték ennek a területnek, mint Magyarország „Dráván-túli, ötödik kerületének” hazánkhoz való visszakapcsolását. Erre csak 1746-ban került sor, amikor a Dráva–Duna és a Száva közötti területen lévő előbbi három vármegyét Szlavóniának nevezték el. Már az 1699. évi karlócai béke után külön kormányzatot kapott Horvátország is, amelynek fogalma kibővült. Már nemcsak a korábbi tengermelléki Horvátország tartozott bele, hanem a karlócai békében meghúzott határoknak megfelelően az Una folyótól nyugatra eső vidékek és a mohácsi vész előtt Szlavóniának hívott, a Száva két partjától a Drávaig húzódó terület is. Ugyancsak önálló igazgatást kapott az 1718. évi békében visszakerült Maros–Tisza–Duna köze, központjában Temesvárral. Földrajzi helyzete, a déli védelemben várhatóan betöltendő szerepe alapján – felújítva a mohácsi vész előtti bántság fogalmát – Temesi Bánáságnak, vagy egyszerűen csak Bánáságnak, illetve a latinból származó németes névalak

alapján Bánátnak kezdték nevezni, anélkül, hogy bánt neveztek volna ki az élére. A magyar rendek a Bánság esetében is követelték a terület visszakapcsolását Magyarországhoz, de erre csak 1778-ban került sor.

A 19. század közepén a Délvidék fogalma ismét módosult. 1849. november 18-án I. Ferenc József császár nyílt parancssal Bács-Bodrog, Torontál és Szerém vármegye újlaki (iloki) és rumai járásából létrehozta a Szerb vajdaságot. (Temes és Krassó-Szörény vármegyéből pedig a Temesi bányságot.) A magyarországi szerbek ezt kapták jutalmul Béctől, amiért fegyveresen harcoltak a 1848-as magyar forradalom ellen. A horvátokat pedig azzal kárpótolták, hogy az ún. Háromegy Királyság területét (Horvátország, Szlavónia, Dalmácia) – a Magyar Tengeremelléken kívül, kívánságuknak megfelelően Zala vármegye muraközi részével (a csáktornyai és a perlaki járásokkal) is kiegészítették. Ez utóbbiak északi határa a Mura folyó volt. A Szerb vajdaság csaknem 11 évig, 1860. december 27-ig állt fenn, s úgy szűnt meg, ahogyan született: I. Ferenc József császár rendeletet

hozott a Szerb vajdaság és a Temesi bányság Magyarországhoz való visszacsatolásáról. A horvát-magyar kiegyezés után 1868-ban a Szerémség Horvátországhoz került. A 18–19. században Délvidéken csak a Bácskát és a Bánságot értették, mely a következő évszázadban kibővült.

Az 1920. június 4-i trianoni békediktátum után minden – összesen 63 ezer km² – dél-magyarországi területet, amelyet a délszláv államhoz csatoltak, a magyar közvélemény Délvidéknek kezdett nevezni. Ebből a volt társország, Horvátország 42 541, a Bácska csaknem egésze és a Bánság (Bánát vagy Temes-vidék) kétharmada, valamint a Drávaszög (Drávaköz vagy Baranya-háromszög) területe összesen 20 551 km². Az új magyar–délszláv határ Dráva-folyó szakasza volt egyedüli igazságos trianoni határ, mert nyolc évszázadig természetes, belső határként magyar-horvát etnikai vonalat is képezett a két társország között. A délszláv államhoz rendelt bánysági, bácskai részeket és a Drávaszöveget az új hatalom külön közigazgatási egységbe, a Vajdaságba – szerbül Vojvodina – szervezte. Az 1929. október 3-án – az addigi tartományi köz-

igazgatást átalakítva – a Vajdaságot az akkor létrehozott Duna-Bánsághoz csatolták, amelyhez az ugyancsak szerb többségű Szerémség és Észak-Szerbia is tartozott. Ezzel a tartományban jelentősen növelték a szerb etnikum arányát, a magyarokét és a németekét jelentéktelenre csökkentették. Szlovénia a Drávai-Bánságba, Horvátország a Szávai-Bánságba került.

A Délvidék egy része az 1941. április 11-én kezdődött, és három napig tartó sikeres hadművelet után újraegyesült Magyarországgal. 1944 őszéig ismét hazánk része Bácska, a Drávaszög, a Muraköz és a Muravidék: összesen 11 417 km² területtel, 1 025 508 lakossal, akik közül magyar 36,6, német 19,0, szerb 16,1 %, a többi egyéb nemzetiségű. A Bácskában a 301 ezer fős magyarság relatív többséget alkotott. A visszakerült részeken mellettük 243 ezer szerb, 220 ezer horvát, 197 ezer a német, 80 ezer szlovén, 40 ezer szlovák, 15 ezer ruszin élt. A magyar hatóságok újjászervezték az 1918 előtti magyar vármegyei közigazgatást, így a Bácskában Bács-Bodrog vármegyét. A Drávaszöveget újraegyesítették Baranya, a Muraközt és a Muravidék keleti részét Zala, a Muravidék nyugati részét pedig Vas vármegyével. A Bánát – bár Magyarország igényt tartott rá – Hitler ígérete ellenére nem került vissza hazánkhoz. Németország, mint kiváló gabonatermő vidéket, megtartotta magának.

Az 1944 őszi újabb impériumváltás után a Délvidék fogalom elhalványult, az újjáalakult Jugoszláviába rendelt magyarság is a Vajdaság megnevezést használta, amelynek tartalma részben változott. A belgrádi kormány – a Szerémségért „cserébe” – a Drávaszöveget Horvátországhoz csatolta. Az ország föderális átszervezése után a Muravidéken élő magyarság Szlovéniába került. 1974-ben a Szerb Köztársaság keretében a Vajdaság autonómiát kapott, amelyet 1988 őszén a posztkommunista hatalom felszámolt. Az 1920-ban, majd 1945-ben az impéri-

umváltozások nyomán létrehozott Vajdaság, mint közigazgatási és területi elnevezés tehát nem más, mint egy régi, egyszer átmenetileg már megvalósult szerb területszerző igény diktálta elnevezés.

Az 1991-ben kitört délszláv háború, Jugoszlávia felbomlása, valamint Horvátország és Szlovénia független állammá válása után a történeti Délvidék fogalom három darabra tört. Eredeti tartalma napjainkban egyre halványul, mert a délvidéki magyarság három államkeretbe kerül. A Vajdaság már csak a Szerbiához csatolt hajdani magyar területeket, a Bácskát és a Bánátot jelenti, a drávaszögi/szlovéniai magyarság Horvátországban él, a muravidéki magyarság pedig Szlovéniában.

Pietsch Miklós

A konspiráció

Apró csomagokat,
tarkákat, színeseket
dugdostunk cserép alá, szekrény
mögé,

meg a járda alá a csöbe,
meg a halak hasa alá a folyóban –
valahogy érződött, hogy ez rendben
sokáig nem mehet –
valaki meggondolta,
hogy neki jobb lenne ha...
s így egyszer kopogtattak,
miután állítólag

már régóta figyelték
a kaput, a kapukat
a házat, az ajtót, az ablakokat
és minden nyílását, rését a háznak
meg az illemhelynek,
ahol valamivel valahogy ki, vagy be
lehet jutni,

hagyva mindent folyni a maga
rendjén,
hogy maradjon még a bizalom,
hogy tulajdonképpen még minden
rendben. –

Nagyon udvariasak voltak,
mondhatni finoman kezelték,
egy ideig...

Jobb volt itten

Nem, nem akarok
felébredni,
mert hallom félálomban
(igen, és értek tisztán minden szót
a zúgásban, szokatlan
kavargásban),
hogyan ezután csak az kap enni,
aki...
Igen, most már nem lesz az
úgy, hogy
télien
a fagyott veremben
csak úgy egyszerűen
bezárnak, ah nem szabad
többet ott lebzselni,
hanem a kint
el kell tudni adni
a szabad piacgazdaság
törvényei szerint,
mert változnak az idők,
csak mi itt a szigeten
nem vettük észre
és nem készültünk fel
a beilleszkedésre,
a felvételre
a szabad globalizálás
piaci rendszerébe.
Nem, és most itt van
a szörnyű parancs.
Hallom s a takaróm
szorosán a fejemen
tartom.
Nem, ennél jobb
minden egyéb iszony.
Ily biztos
nem volt még soha
a pusztulás,
mert hát kinek fog kelleni
a tőzsdén a kín?

Szerkesztői közlemény:

Sajnálatos módon a PoLíSz 69. számában Szentí Ernő neve alatt jelent meg Pietsch Miklós A lüke című verse. A szerzők és olvasóink elnézését kérjük hibánk miatt. (A szerk.)

Mócsi Ferenc

Utak

1.

Ahogy fölértek a gerincnek arra a pontjára, ahonnan már meredeken szakadt lefelé a hegyoldal, s ahogy már ott állt mellette Judith Van Gaal és Jim Dubois is, Takla Mahabi megemelte a botját, s azzal mutatott előre.

– Az ott már a dahaditák földjel – mondta.

Több mint huszonnégy órája voltak úton – az éjszakát hálózsákban töltötték s bár vezetőjükön a fáradtság legkisebb jelei sem mutatkoztak, a fiatalok minden ízükben érezték a hosszú gyalogutat. Végtelennek tűnő, s fényes nappal is borongós erdőket, kietlen, szikla- és kavics-tengerré dermedt lapályokat, szűk, sötét, szárnyuhogásos és mindenféle madarak és kisebb-nagyobb emlősök zajától hangos szurdokokat hagytak maguk mögött; zubogó, kristálytisza, többnyire sekély, ám ugyanakkor meglepően széles hegyifolyókon gázoltak át – az egyikén háromszor is – úgy, hogy miközben a fejüket s szabadon maradt karjukat perzselte a hétágra tűző nap, a lábuk, a térdük szinte elgémberedett a jéghideg vízben. Égbenyúló, hol szürke, hol hófehér, néha a legmehökkentőbb formákat öltő sziklákat kerülgettek, melyek hol elnyelték, hol továbbgörgették kiáltásukat, s melyek között oly kicsinynek érezték magukat, mint még soha, és miután megbirkóztak az utolsó, soha véget érni nem akaró kaptatóval, mely fokozatosan elvette a szavukat is, most zihálva, verejtékben úszó arccal, de boldogan álltak ott Takla Mahabi mellett.

Ahogy elébük szökött, majd minden színében és pompájában kitarullkozott előttük a táj, egymás kezét keresték.

– Gyönyörű! – szólalt meg a lány.

Alattuk – mintha csak a világnak egy egészen más tájára szakadtak volna hirtelen – a messze távolban fénylő havas

csúcsok, s az annál jóval közelebb lévő, s hármójuk felé patkóalakban nyíló hegyvonulat előtt szelíd, zöld mezőkkel, ligetekkel hintett táj hullámzott ezüstös, a kisebb-nagyobb magaslatokat játékosan kerülgető folyócskával, melynek partján miniatűr bábunak látszott a két pásztor, s aláhullott kendőnek a valamivel távolabb legelésző juhnyáj. A dombok mögül a völgyecskék némelyikének öléből könnyű, vékony füst nyújtózott a magasba.

– Innen már maguk is odatalálnak! – törte meg a csendet Takla Mahabi. – Jöjjenek, megmutatom, hol jutnak le!

Megvárta, míg a fiatalok egy utolsó pillantást vetnek a lábuk előtt elterülő tájra, aztán elindult. Mintegy százötven métert haladhattak a gerincen, mígnem egy valamikori vízmosáshoz értek, aminek a torkát szinte az utolsó pillanatig rejtve tartották a bokrok, melyek gyökereikkel a köves talajba kapaszkodtak, de úgy, hogy egy részük a levegőben lógott.

– Másfél-két órán belül ott lehetnek! – mondta a vezető tört, de érthető angol-sággal. – Ahogy leérnek, nyílegyenesen nyugatnak tartanak, amíg el nem érik a folyót! Annak a partján egyre csak fölfelé mennek és hamarosan megtalálják a falut. Az már csak könnyű séta lesz. Amíg innen leérnek, addig kell figyelniük!

Tekintetét még egyszer végigfuttatta a fiatalokon, aztán a kezét nyújtotta, előbb a nőnek.

– Viszontlátásra! Járjanak szerencsével!

– Várjon! – mondta Jim Dubois, amikor kettejük kézfogására került volna a sor. – Ez a magáé...

Vászonmellénye zsebéből egy zöldhasú bankót húzott elő, és finom erőszakkal rázárta a férfi ujjait.

Takla Mahabi zavarban volt; a pénz, ami a tenyerét égette, több volt mint amennyit a falujában bárki tisztességes munkával egy hónap alatt megkereshetett, s bár első érzése az öröm volt, s azonnal az asszonyra, meg a gyerekekre gondolt, mégis pír öntötte el az arcát.

– Már megkaptam a járandóságomat, uram! – mondta, de mindhiába. A pénzt,

amit megpróbált visszaadni gazdájának, Jim Dubois átvette ugyan, de csak azért, hogy egy gyors és nagy gyakorlatra valló mozdulattal a férfi ingének a zsebébe gyűrje.

– Tartsa meg! – mondta, és rögtön nyújtotta is a kezét a búcsúra. – Isten áldja!

Hirtelen elhatározással magához ölelte a férfit, aztán – ezzel is lehetetlenné téve a másikat abbéli szándékában, hogy a pénzt valahogyan mégiscsak visszajuttassa – rögtön hátra is lépett.

Judith Van Gaal mosolygott.

– Mindent köszönünk! – mondta. – Isten áldja!

Takla Mahabi arca még mindig vörös volt, de a boldogság, hogy mekkora örömet szerez majd a családjának, egyre nőtt benne.

– Szívesen visszajövök magukért! – kiáltotta, mert a fiatalok már megindultak lefelé (a lány szőke haját látta utoljára), és hamarosan eltűntek a sziklák és a bokrok között.

Judith Van Gaal és Jim Dubois egyidősek voltak. Egyazon év egyazon napján születtek az Egyesült Államokban, de míg egyikük északon, Minnesotában, addig másikuk a napsütötte Floridában látta meg a napvilágot. Mindketten gazdag szülők gyermekei voltak; egyiküknek sem voltak testvérei. A lány apja ügyvéd volt, s egyben egy ismert baseballcsapat tulajdonosa. A fiú apjának hatalmas ingatlanközvetítő- és kereskedőirodája volt. Mindkét apa szenvedélyesen golfozott, az asszonyok pedig – nem kisebb szenvedéllyel – lovagoltak.

A Dubois és Van Gaal család nagy partikat adott, ahova meghívót kapni rangot jelentett. E partik programjában mindig helyet kapott a kultúra is; az empire stílusú bútorok között ismert zenészek, festők, énekesek (mindkét család megbecsült kincse volt a még a nagyszülők házából való Stenway-zongora) írók, filmesek nyüzsögtek. A társaság kulináris örömeiről kínai, olasz és francia szakácsok, míg kényelméről libériás néger gondoskodtak. A helyi sajtó tár-

sasági rovatai rendszeresen hírt adtak ezekről az estélyekről.

Judith és Jim is magániskolába jártak, ahol heti tizenkét órában tanultak spanyolul, míg otthonukban – szinte attól a pillanattól, hogy első lépéseiket megtették a süppedő szőnyegen – francia kisaszonytól tanulták Jeanne D’Arc és Rousseau nyelvét. Középiskolai tanulmányaikat mindketten Párizsban kezdték. Két esztendő telt el a Fény Városában úgy, hogy szüleik még a nyári vakáció idejére sem hozták őket haza; ezt az időt különböző cserkész táborokban, Svájcban, Spanyolországban, Olaszországban, Görögországban töltötték, s ezen országok majd’ minden nevezetesebb műemlékét, képtárát meglátogatták.

Amikor két esztendő múltán visszatértek hazájukba, hogy ott fejezzék be a középiskolát, nap mint nap tapasztalhatták a köztük és az osztálytársaik között mutatkozó különbséget, ám fölényüket soha nem érzékeltették. Éppen ellenkezőleg – különös szeretettel voltak hazájuk iránt.

Középiskolai tanulmányaik végeztével – szüleik legnagyobb bánatára! – nem a keleti vagy a nyugati part valamelyik méregdrága egyetemére jelentkeztek, hanem a Közép-Nyugat egy szolidabb egyetemének lettek hallgatói és lakói.

Ezen a kampuszon ismerkedtek meg, s bár Jim volt az, aki (a menzán, nyakában törülközővel, mert éppen a tenispályáról érkezett) megszólította a lányt, mégis minden – ahogyan az lenni szokott – Judith titkos kívánsága szerint alakult, hiszen ő már korábban fölfedezte magának a fiút, akkor, amikor a tanévnyitó után két héttel a biztonsági emberek mindenkit a főépület alagsorába tereltek a tornádóriadó miatt. Jim akkor nem vette észre a lányt. Élte a kampuszok diákságának felhőtlenül boldog életét. Kedvvel tanult, de senki nem mondhatta rá, hogy stréber, bármennyire is kedvelték a tanárai. Sportolt, barátkozott, de mint jó néhányan a társai közül, ő is ki-ki járogatott a városka egyik kocsmájába, aminek egy nagyfejű ír volt a tulajdonosa.

Judith Van Gaal és Jim Dubois szerelme tiszta, mások által kikezdehetetlen volt, és ezt a társaik is tudomásul vették. Kéz a kézben jártak, együtt készültek a vizsgáikra (a lány főszakja a gender,¹ a fiúé a szociológia volt) együtt kocogtak, együtt ültek a könyvtárban, s bár nem vonták ki magukat a társasági életből, a legboldogabbak mégis akkor voltak, ha kettesben lehettek. Ugyanazokat a könyveket olvasták (rajongtak az orosz klasszikusokért), s ha különösen jókedvük volt, újra és újra franciául vallottak egymásnak szerelmet.

2.

Úgy cselekedtek, ahogyan azt Takla Mahabi meghagyta. Miután leereszkedtek a hegyről, s már a dús fűvet tapodta lábuk, nyugatnak fordultak, s mintegy félóra múltán elérték a folyót, melynek partján fölfelé haladva nemsokára megpillantották az első embereket. Gyerekek voltak. Hatan-heten lehettek, hangjuk, nevetésük messzire hangzott. Két nagytű, világos bundájú kutya volt velük, akik, ahogy megpillantották a közeledő idegeneket, vad ugatásba fogtak, majd rohanni kezdtek feléjük.

A lány félt, de ezt nem mutatta, mert a filmekben rengeteg olyan jelenetet látott, ahol a gyengébb nem képviselői pánikba esnek, míg a férfiak megőrzik nyugalmaikat, s ez mindig is bosszantotta.

– Mosolyogni! Csak vidáman... – mondta a fiú, ám miközben igyekezett maga elöl járni a jó példával, tenyerét a kése markolatára helyezte. A bőrtokban nyugvó kés – inkább tőr! – a derekát övező szíjra volt erősítve s szorosan tapadt a combjához. Vállt vállnak vetve, mozdulatlanul álltak, tekintetüket az egyre közeledő kutyákra szögezték; azok néhány lépésnyire előttük megtorpantak, de az ugatást csak pillanatokra hagyták abba. Ilyenkor a fejüket leszegve fenyegetően morogtak és az ínyüket mutatták.

A távolból egy kislány elkiáltotta magát, mire a kutyák egy pillanatra megcsönde-

sedtek, de aztán még vadabban ugattak tovább. Ahogy a lány mind közelebb és közelebb ért, még egyszer, most már jóval hangosabban kiáltott rájuk; ekkor kelletlenül ugyan, de megfordultak és kurrogva, a fejüket vissza-vissza kapva megindultak a gazdájuk felé. Amikor odaértek, a kislány leguggolt hozzájuk, nyugtatgatta őket, majd amikor azok a lábához kushadtak, főlegyenésedett, a jövevényekre mosolygott és mondott valamit.

– Biztosan azt mondja, hogy semmi okunk az aggodalomra – mondta Judith Van Gaal anélkül, hogy a kedvesére pillantott volna.

Jim Dubois üdvözlésre emelte a karját, és egy barátságos „hello”-t kiáltott oda a lánynak, mire az visszakiajtott, s egyre intetgetve bátorította őket, hogy jöjjenek közelebb.

Hamarosan ott álltak a kislány előtt, s miközben fél szemüket még mindig a gazdájuk keze alatt is föl-föl mordulól, szőrüket borzoló kutyákon tartották, igyekeztek a lehető legtermészetesebben viselkedni.

– Amerikaiak vagyunk – mondta a fiú.
– A dahaditákat keressük!

– Da-ha-di-ta – ismételte a kislány mosolyogva.

Tíz-tizenegy éves lehetett. Hatalmas barna szemei voltak, barna volt a vállára omló haja is, a fogai hófehérek. Könnyű, színes, lábszárközépig érő szoknya, ujjatlan gyolcsing volt rajta, a lábán puha bőrből szabott, orrban kissé fölfelé kunkorodó, könnyű lábbeli.

– Da-ha-di-ta – mondta utána a fiú, megpróbálva ugyanúgy ejteni és hangsúlyozni a szót, mint ahogyan azt a kislány tette.

Mindhárman felszabadultan, jóízűen nevettek. Judith Van Gaal is bekapcsolódott a beszélgetésbe.

– Judith... – mondta mindkét kezét a keblére helyezve, majd miután a nevet és azzal együtt a mozdulatot is megismételte, a fiúra mutatott. – Jim! – mondta kétszer is. – Jim!

A kislány és az időközben köréjük se-reglett gyerekek – fiúk és lányok vegyesen – figyeltek.

– Menid! – mondta a kislány.

A két karját úgy tette keresztbe a melle előtt, hogy a bal tenyere a jobb, míg a másik a bal vállán pihent meg, s meg is hajolt egy kicsit. Mindezt oly természetes bájjal tette, hogy az amerikaiak önkéntelenül is egymásra pillantottak.

– Menid... – ismételte a fiú.

A kislány szeme fölragyogott. Odalépett Judith Van Gaalhoz, és megfogta majd megsimogatta a kezét. A kutyák talpra szökkentek; egyikük még mordult egyet, de már korántsem oly fenyegetőn, mint korábban, s a gazdája első szavára rögtön el is hallgatott, majd rezdített egyet a farkán, s aztán a társával együtt körbeszaglászta az idegeneket.

Menid a faluba vezette az amerikaiakat. Ahogy elérték az első házakat, egyre több gyerek csatlakozott hozzájuk. A sövény és deszkakerítések mögül egyre hangosabb és szaporább kutyaugatás kísérte az útjukat. Az út két oldalán gerendából épült házak sorakoztak. Csinosak, arányosak voltak.

Nemsokára két férfi állította meg őket. Szikarak voltak s inkább idősebbek, mint fiatalok; a vállukon hosszú puska lógott. Köntöst viseltek, a derekukon széles bőrvöv szaladt körbe, melyről finoman görbülő, szarutokba bujtatott tör lógott alá, a lábukon könnyű, puha csizma. Alaposan szemügyre vették a jövevényeket, s míg egyikük Meniddel váltott néhány szót, a másik odaszólt valamit a még mindig zsvajgó gyerekeknek, mire azok egyik pillanatról a másikra elhallgattak. A kislány és a fegyveres még néhány szót váltottak, aztán a férfi napbarnította, ritka, de mély árkokkal barázdált arcán először tűnt fel a mosoly. Intett az idegeneknek, hogy kövessék. A társa elhessegette a gyerekeket – búcsúzásként a kislány még megérintette Judith Van Gaal karját –, s már csak négyen indultak tovább. Az a férfi ment elől, aki az imént

a kislánnyal beszélgetett, míg társa inkább oldalt, mintsem a hátuk mögött haladva kísérte őket.

A nyári délután békéje honolt mindenütt. A kerítések némelyikén agyagkorsók száradtak, az udvarok mélyéről el-eleresztette a hangját egy-egy kakas, innen-onnan asszonyi szó és gyermekhangok hallatszottak.

A fiatalok szótlánul lépegettek kísérőik között, és a fejüket forgatva ízlelték a falu csöndjeit, hangjait és illatait. Az út (követlenül volt és mindkét oldalról fűvel, gyommal benőtt árok határolta) enyhén fölfelé tartott, majd egy szelíd kanyar után kis térré öblösödött. A házak itt valamivel nagyobbak és szemre is tetszetősebbek voltak.

A tér túlsó végéből kis lugas nyílt, melynek mélyén egy kör alakú, szellős, csak felülről fedett faépítményt pillantottak meg, melyre három lépcsőfok vezetett. A padlózatot borító vastag szőnyegen a lábát maga alá húzva néhány idős férfi ült. Előttük lapos, széles szájú csészékben illatos tea gőzölgött, a szájukban hosszú szárú pipa. Hosszú, bő ujjú kötöst viseltek ők is, de fegyver nem volt náluk. Halkan, szemmel látható békeségben beszélgettek, s csak akkor hallgattak el, amikor az egyik fegyveres megállt a lépcső előtt, s karjait a melle előtt keresztbefonva, mélyen meghajolt. Ugyanezt tette a társa is, aki néhány lépéssel távolabb, az idegenek mellett állt.

Judith Van Gaal és Jim Dubois is meghajoltak az öregek felé. Mindketten érezték mozdulatuk sutaságát.

Az egyik öreg kivette a szájából a pipát, hosszú, nyugodt pillantással szemügyre vette a jövevényeket, majd tekintetét ismét a fegyveres férfinn pihentette meg, aki immáron kiegyenesedve állt az emelvény előtt, s most beszélni kezdett. Az öreg mondott valamit, mire a fegyveres meghajolt, majd gyors léptekkel távozott. Csönd támadt, de mielőtt ez a csönd kellemetlené vált volna, az öreg fölemelkedett ültéből, s könnyedén, szinte fiatalosan véve

a lépcsőket, megindult az idegenek felé. A pipát mélyen a combja mellé engedve a bal tenyerében tartotta úgy, hogy annak hosszú szára szinte a melléhez simul. Amikor odaért hozzájuk, az a fegyveres, aki társával ellentétben még mindig ott állt az amerikaiak mellett, ismét meghajolt, majd egy intésre ő is távozott.

Az öreg mosolygott, és a kezét nyújtotta Jim Dubois-nak.

– Jó napot! – mondta a fiatalember szintén mosolyogva, s megrázta a felé nyújtott kezét. – A nevem Jim Dubois. Ő pedig – mutatott a kedvesére – Judith Van Gaal!

– Örvendek! – nyújtotta a kezét a lány.

Az öreg meglepve kapta rá a pillantását, s úgy tűnt, hogy zavarban van. Aztán apró mosoly jelent meg a szája sarkában, s miközben kezét fogott a nővel, lesütötte a szemét.

– Amerikaiak vagyunk – mondta a fiú.

– Örülünk, hogy megtaláltuk magukat, örülünk, hogy itt lehetünk!

Az öreg bólintott, de továbbra sem szólt semmit, és a fiúnak egyre inkább az volt az érzése, hogy a másik egyetlen szavát sem érti.

– Gyönyörű ez a táj...! – mondta a lány. – Szerencsésnek tudhatják magukat, hogy itt élhetnek!

Az öreg csak futó pillantást vetett rá, majd ismét a fiatalember tekintetét kereste. A társai odafentről rezdületlenül arccal figyeltek; szájukban a pipával úgy hasonlítottak egymásra, mint egyik tojás a másikkra.

– Tarahul kási dahadita! – mondta az öreg.

A fiatalok egymásra pillantottak.

– Da-ha-di-ta – ismételte meg széles mosollyal Jim Dubois.

Igyekezett úgy hangsúlyozni a szót, ahogyan azt a lánytól hallotta, akivel először találkozott a falu határában. Újabb fény gyúlt az öreg szemében. Szinte ünnepélyes lassúsággal bólintott, aztán szelíden belekarolt a fiatalemberbe, s intett a lánynak is.

– Kerette! – mondta.

Átvágtak a ligeten és egy alacsony léckerítéshez értek; a kerítés mögött, azzal párhuzamosan s mintegy húsz méternyi távolságban tornácos ház állott.

Az öreg megnyitotta a fiatalok előtt a kaput, majd ahogy már valamennyien a ház felé tartottak, elkiáltotta magát. Alig telt el egy szempillantásnyi idő, és egy asszony jelent meg a tornácra, ám amikor megpillantotta az idegeneket, rögtön vissza is húzódott. Az öreg megint kiáltott, s mire a tornác elé értek, az asszony ismét megjelent az ajtóban. Szemmel láthatóan zavarban volt, de ahogy a férje mondott neki valamit, földerült az arca. Rámosolygott a fiatalokra, hogy aztán a következő pillanatban ismét elnyelje a ház mélye.

A tornácra vezető lépcsőtől jobbra, a ház tengelyére merőlegesen, durván faragott asztal állott, melynek két oldalán egy-egy kettőbe hasított, simára gyalult fatörzs szolgált ülésre. Az öreg helyet kínálta a fiatalokat, s maga is leült velük szemben, de éppen csak a pad sarkára, s pipáját a szájába illesztve pöfékelni kezdett.

Az amerikaiak csak most érezték igazán, hogy mennyire fáradtak; hálósájkjuk, hátizsájkjuk, amitől a hosszú gyaloglás óta most első ízben szabadultak meg, ott pihent a lábuk mellett. A lábuk sajgott, a hátuk szúrt, de a lelkük könnyű volt. Derűsen vették szemügyre a házat, ami, bár soha nem látták, most mégis ismerősnek tűnt számukra, akárcsak a kert, mely virágaival s a fákkal egészen más képét mutatta a világnak, mint a fenyvesek, majd a sziklás, kopár magaslatok, melyekről a völgybe aláereszkedtek.

Miután körülnéztek, szinte egyszerre pillantottak az öregre.

– Kicsit elfáradtunk – mondta mosolygva a lány.

Jim Dubois bizonyos volt abban, hogy az öreg egyetlen szavukat se érti. Az öreg valóban nem értett angolul, de a lány szavára barátságosan bólintott. Változatlan békességben szívta a pipáját, s derűs volt a tekintete is, ami szinte atyaián, de

egyben tapintattal pihent meg a fiatalokon. Csönd telepedett az asztal köré, s ez a csönd egy idő után elbizonytalanította a vendégeket. Jim Dubois a kulacsa után nyúlt, de amikor azt a kedvesének kínálta, az öreg felemelte a kezét.

– Vedettel – mondta, s látva a fiatal ember meglepett tekintetét, megismételte: – Vedettel!

Elmosolyodott, s egy újabb türelemre intő mozdulat után a pipája szárával a ház felé bökött. Judith Van Gaal úgy látta jónak, hogy csacsogni kezdjen. Dicsérte a ház szépségét, a falu csodálatos fekvését, s újra meg újra elmondta hogy mennyire boldogok, hogy itt lehetnek. Miközben beszélt, hol megrázta szőke haját, hol meg elsimította az arcából. Az öreg szívta a pipáját és egyre mosolygott.

Nemsokára megjelent az ajtóban az asszony; ahogy a hatalmas tállal a kezében közeledett, a mozgása, fejtartása egyszerre volt természetes és ugyanakkor ünnepléses. Jim Dubois fölállt volna, de az öreg intett, hogy üljön vissza. Az asszony az asztalra helyezte a tálat, melyen a cserépkorsón és a hozzá való csupronkon kívül kétféle hidegsült, sajt, illatosan párolgó rizs, és egy-egy vékony kés, illetve fából faragott, már-már kanálszerűen öblösödő villa volt.

– Ez csodálatos! – csapta össze a tenyerét Judith Van Gaal, és a fiúhoz fordult.

– Hát nem csodálatos, drágám?!

Miután a tálat az asztalra tette, az asszony hátralépett s kezét a köténye elé ejtette. Mosolygott, s a mosolya éppoly természetes volt, mint a csöndes öröm a tekintetében, ahogy a vendégekre nézett.

Az öreg felállt, megfogta a korsót (a fiú még hosszú évek múltán is emlékezett a hosszú, göbös ujjakra), s a két csuprot megtöltve az egyiket a fiú, a másikat pedig a lány elé helyezte.

– Tarete! – mondta, s a kezével is biztató mozdulatot tett.

A csuprokban tiszta, gyöngén szén-savas, sajátos illatú forrásvíz volt; a vendé-

gek előbb megízlelték, aztán szinte egyhuzamban engedték le a torkukon.

– Kitűnő! – mondta a fiú, s elismerően bólogatott hol az öreg, hol pedig az asszony felé.

– Csodálatos – szólalt meg jóval hangosabban a lány is. – Ez olyan... mit is mondjak... ez olyan, mint ez az egész táj itt. Ez olyan, mint maga a természet!

Az öreg újra töltött, majd fölemelte az egyik kést, és a sültbe döfte. A fiú egy pillanatra durvának, majdhogynem sértőnek érezte a mozdulatot, ám ahogy az öreg arcába pillantott, rögtön elszállt a rossz érzése.

– Edittel – mondta az öreg.

Rögtön ezután a feleségével váltott néhány szót, majd fölállt az asztaltól, s miután még egyszer bátorítón intett a vendégeknek, magára hagyta a társaságot; ugyanazon a kikapun át távozott, amelyen át az imént valamennyien az udvarba léptek.

– Edittel – mondta mosolyogva az asszony, megérezve a fiatalok tanácstalanságát.

Változatlanul jó lépésnyire állt az asztaltól, készen arra, hogy mindenben a szolgálatukra legyen. A vendégek hamarosan belátták, hogy minden invitálási kísérletük fölösleges, s így eleinte kissé félszegen ugyan, de enni kezdtek. A pompás ízek hatására hamarosan minden feszültségük feloldódott; jóízűen ettek-ittak, s egy idő után már szinte természetesnek vették az egyre mosolygó, s minden mozdulatukat szolgálatkészen leső asszony jelenlétét.

3.

Az öreg éppen akkor tért vissza, amikor az amerikaiak úgy érezték, hogy egy falat nem sok, de már annyi sem fér le a torkukon.

Két férfi volt az öreg társaságában; az egyikük nagyjából vele egyidős volt, a ruházata és a szakála is hasonló, és az ő kezében is ott volt a hosszú szárú pipa,

míg a másik Jim Dubois-val lehetett egykorú. Az ő ruháját is széles öv fogta egybe, de csizma helyett sarut viselt. Amikor odaérték az asztalhoz, az amerikaiak fölálltak, majd látva, hogy a három férfi szemben velük az asztalhoz ül, ők is visszaeszkedtek a helyükre. A házigazda pillantására a fiatal dahadita szólalt meg.

– Isten hozta önöket! A nevem Ketek Sur. Tanító vagyok. Csorva Hakat úr, aki népünk választott bírója, s akinek most a vendégszeretetét élvezik, megkért, hogy legyek segítségére. A társaságunkban lévő másik úr neve Egil Sahuri. Ő az Öregek Gyűlésének a tagja.

Az angol szó hallatán Judith Van Gaal és Jim Dubois megkönnyebbülten lélegeztek fel; ahhoz hasonlatos örömet éreztek, mint amikor először pillantottak le a mesés szépségű völgyre.

– Ön kitűnően beszél angolul! – mondta Jim Dubois.

– Köszönöm! – mosolyodott el a fiatal ember.

Ekkor Csorva Hakat szólalt meg, s a szavait Ketek Sur azonnal fordította.

– Isten hozta önöket a Dahaditák földjén! Bizonyára elfáradtak az úton. Remélem azonban, hogy az étel és az ital segítségükre volt abban, hogy kissé fölfrissüljenek!

Ahogy beszélt, a tekintetéből derű, tartásából s szavainak tempójából pedig méltóság áradt.

– Igazán hálásak vagyunk! – mondta Jim Dubois. – Valósággal új életre keltünk a pompás falatoktól. A víz pedig egyenesen csodálatos!

Míg társa, Egil Sahuri – tekintetét hol a fiú, hol pedig a lány arcán pihentetve meg – békésen pőfékelt, Csorva Hakat tovább fűzte a szót.

– Ritkán üdvözölhetünk a földünkön idegent – mondta. – Önök ugyebár amerikaiak?

Az asszony közben leszedte az asztalt, s most egy tálban valami édességfélért, majd egy-egy csésze gőzölgő teát szol-

gált föl mindenkinek. A karcsú, csőrös kancsót, melyből a csészéket megtöltötte, az asztal közepére helyezte.

– Igen – felelte az öreg kérdésére a fiú.
– Amerikaiak vagyunk.

– Egyetemisták – szólalt meg a lány is.
– Bavatiban hívták föl a figyelmünket az önök földjére. Mi tagadás, azelőtt még csak nem is hallottunk erről a népről...

Az utolsó szavainál elpirult, s ez futó, alig látható mosolyt csalt az öreg ajkára.

– Parancsoljanak! – mondta –, és a tállra mutatott. – Kóstolják meg a zahátot...

Kivett egy darabka édességet, és – kicsit megpihentetve a pipáját – a szájába tette. Az amerikaiak és Ketek Sur is követték a példáját. A csemege enyhén ragacsos volt, s leginkább az égetett cukorra emlékeztetett. Aszalt, de ugyanakkor mégis nedvdús gyümölcsdarabkák voltak benne.

– Igazán remek! – mondta Jim Dubois, majd az asztaltól változatlanul jó lépésnyire álló asszonyra pillantva megismételte. – Igazán remek!

Az asszony – miután Ketek Sur lefordította a vendég szavait – lesütötte a szemét, de aztán elmosolyodott, és élénk kézmozdulatok kíséretében többször is megismételt néhány szót.

– Azt mondja, hogy iganak hozzá teát! – mondta Ketek Sur. – Ha teát szürcsölnek hozzá, úgy még finomabb!

A vendégek egyszerre emelték ajkukhoz a csészét, s óvatosan – mert még forró volt – ittak néhány kortyot.

– Valóban nagyon finom! – mondta a lány.

Ő is az asszonyhoz intézte szavait. Szívesen mondott volna még néhány dicsérő szót, de látva, hogy az asszony csak bólogat, s csak a mosolyával köszöni a bókot, nem folytatta.

Csorva Hakat és a tolmács is látható élvezettel kortyolgatták a teájukat, s úgy tűnt, hogy ez időre minden egyéb jelentéktelenné válik számukra. Egil Sahuri egyelőre nem nyúlt a csészéjéhez. Ami-

óta leült, nem változtatott a testtartásán, a pipát sem vette ki a szájából, s csak a szeme járása mutatta, hogy figyelemmel kíséri a társalgást.

Béke honolt az asztal körül. A pipafüst háborítatlanul nyújtózott az árnyat adó fa levelei közé, s a falu lusta hangjai és illatai egy pillanatra szinte tapinthatóvá váltak Jim Dubois számára. Jó érzés volt – sok-sok ezer mérföldnyire hazájuktól – maga mellett tudnia kedvesét, a nyelvén éreznie a zahát édesét és a zöldtea fanyar erejét, mint ahogyan a tekintetét is jól esett megpihentetnie a szemközt ülő férfiakon; érteni vélte csöndjeiket és méltóságukat. Elhátározta, hogy a tárgyra tér. Amikor tekintete találkozott az öregével, elmosolyodott.

– Engedje meg, hogy előadjam jövőtünk célját...

Csorva Hakat visszaengedte csészéjét az asztalra, és egy apró, udvarias kézmozdulattal jelezte a fiatalembernek, hogy készséggel hallgatja szavait. Jim Dubois átölelte kedvese vállát.

– Azért vagyunk itt, hogy házasságot kössünk... – mondta, s látva a tolmács meglepett tekintetét, egyre mosolyogva folytatta. – Jól értette! Judith (névének elhangzásakor a lány a fiú vállára hajtotta a fejét, s onnan mosolygott a tolmácsra) meg én azért vagyunk itt, hogy házasságot kössünk. Az önök szokásai szerint, dahadita rítus szerint, a napégyenlőség napjának hajnalán, ami holnapután lesz, ha jól számolom...

A tolmácsot hallgatva Csorva Hakat és Egil Sahuri szinte egyszerre vették ki szájukból a pipát. Ezzel egy időben a lány, aki fejét még mindig kedvese vállán nyugtatta, előbb a döbbenet, majd a riadtság jeleit fedezte fel az asszony arcán.

Ketek Sur elhallgatott. A beálló csöndet Csorva Hakat hangja törte meg. Röviden szólt, s tekintetét még akkor is a tolmács arcán tartotta, amikor az ismét az amerikaiakhoz fordult.

– A bíró úr azt kéri öntől, hogy ismételje meg, amit az imént mondott!

Judith Van Gaal visszahúzta a fejét a fiú válláról, s hol az egyik, hol a másik öreg arcát fürkészte.

– Természetesen tisztában voltam avval, hogy meglepetést kelt majd a kérdésünk – mondta a fiú. – Judith meg én azért jöttünk el önökhöz, hogy házasságot kössünk! Az önök szokásai szerint, dahadita rítus szerint!

Miután végighallgatta a tolmácsot, az öreg egyenesen az amerikai szemébe nézett.

– Önök nem házasok?

– Nem! – rázta meg a fejét Jim Dubois, majd némi tétovázás után hozzátette: – Illetve, ahogy vesszük...

Ketek Sur pontosan és gyorsan fordított.

– Nem értem – mondta az öreg.

Judith Van Gaal egyre kellemetlenebbül érezte magát, de a fiú mindebből semmit nem vett észre. Elvette karját a lány válláról, kicsit előrehajolt ültében, ám mielőtt megszólalhatott volna, valahonnan, nem is olyan túlságosan megszűrő egy férfi kétségbeesett ordítása, vagy inkább üvöltése hallatszott, s a nyomában ugyanolyan, velőig hasító asszonyi sikoltozás, jajveszékelés. A hangok egyre távolabbról ugyan, de még jó ideig hallatszottak.

Az asztal körül támadt csöndet Csorva Hakat mozdulata, majd hangja törte meg; az asszonyhoz fordult, s halkan mondott neki valamit, mire az szinte futva indult a kapu felé. Amikor a kiskapu becsapódott mögötte, az öreg Jim Duboisra emelte a tekintetét.

– Jól értem-e, hogy ön azért keresett föl bennünket, hogy a mi körünkben fogadja asszonyául a társaságában lévő hajadont...?

– Így igaz! Ezért vagyunk itt.

Egy röpké pillanatig – anélkül, hogy ennek tudatában lett volna – szinte kihívóan nézett az öregre, miközben kedvesének figyelmeztető kézszorítása, amit most érzett meg a karján, csak bosszantotta.

– Az önök hazája hatalmas és gazdag! – mondta Csorva Hakat. – Miért nem ott kötnek házasságot?

– Természetesen annak is eljön majd az ideje! – válaszolta a fiú, és ismét magához vonva a lányt. Elmondta, hogy már a harmadik nyara együtt keresik fel a világ legeldugottabb helyeit, hogy ott a helyi szokások szerint kössenek házasságot. Hosszan s egyre felszabadultabban beszélt élményeiről, és csupán egyszer kellett megszakítsa elbeszélése fonálát; ekkor Ketek Sur jelezte, hogy kis időre van szüksége, amíg Csorva Hakatnak és Egil Sahurinak elmagyarázza, hogy merre is található az a helyek, ahol az eszkimók, továbbá a fekete bőrű tuaregek, s tőlük nem messze a szintén fekete szukumiták élnek.

A kertben megváltoztak a fények. A nap szinte egyik pillanatról a másikra bukkott le a külső, magasabbik hegykoszorú havas csúcsai mögött. A levegő érezhetően hűvösebb lett, s a lombokat egy rövid ideig szellő borzolta.

Mondandója végére érvén Jim Dubois elhallgatott, s míg Ketek Sur az utolsó szavait fordította, ő – azzal a jó érzéssel, hogy mindent elmondott amit akart – a két öreget figyelte. Csorva Hakat és Egil Sahuri figyelmesen hallgatták a tolmácsot, s amikor az elhallgatott, egy pillanatra találkozott a tekintetük; mindez valóban csak egy pillanat volt, s aztán egyszerre fordultak a vendégek felé.

– Kérnek még egy kis teát? – kérdezte Csorva Hakat.

A válasza mindkettőjük csészéjét megtöltötte. A tea, ha nem is volt forró, még mindig finoman, alig láthatóan gőzölgött, s az illata szinte azonnal szétáradt a levegőben.

– Bölcs az Úr, hogy annyi sok népet s hozzá annyi nyelvet és szokást teremtett! – mondta az öreg, miközben a társainak s végül magának is töltött. – Úgy vagyunk itt ezen a világon, mint a virágok a tarka mezőn... Nem így van, Egil kűrük?!²

Egil Sahuri, akinek a csészéje még ott pihent az asztalon, kivette a pipát a szájából.

– Bizony jól mondod, Csorva kűrük, bizony jól!

Az öreg most szólalt meg először, s ahogy kinyitotta a száját, látszott, hogy elől csak három foga van; egy felül, kettő alul, de azok is olyan csúnyák és vének és sárgák a nikotintól, hogy Judith Van Gaal beleborzongott a látásukba.

Egil Sahuri visszatette a pipát a szájába, s ahogy aprókat pöfékelt, néhányszor rá is bölintott a szavaira. Amikor Ketek Sur végzett a fordítással, ismét Csorva Hakat szólalt meg.

– Bölcs az Úr abban is, hogy az örökévalóságot magának tartja, de azon kívül mindennek határt szab az időben.

Egil Sahuri erre is rábólintott, Csorva Hakat pedig tovább fűzte a szót.

– Véges a reszkető lábú, csetlő-botló gödölye élete éppúgy, mint a magas égen kiterjesztett szárnyal kerengő sasé! Véges a bogaré és véges a virágé, akár miénk. S mégis, mennyire ragaszkodik mindegyik, s mennyire ragaszkodunk mi is mindnyájan – körbeintett a társaságon – ehhez a pillantásnyi léthez...

Egil Sahuri megint kivette a pipát a szájából.

– Így igaz! – mondta.

Szürcsölt néhány kortyonyit a teájából, aztán a csészét rögtön vissza is tette az asztalra, a pipát pedig a szája sarkába.

Csorva Hakat biztatta a vendégeket, hogy fogyasszanak még a zahátból.

Jim Dubois – bár inkább illendőségből – elvett egy darabkát, de Judith Van Gaal a második kínálásra is csak a fejét rázta. Mosolyt erőltetve az arcára azt mondta, hogy az édesség, a „szavád” igazán nagyon finom, de ő csinján bánik mindenféle édességgel, s fél, hogy már eddig is túlságosan torkosnak bizonyult. Miközben beszélt, akaratlanul is közelebb húzódott a fiúhoz.

– Zahát! – javította ki mosolyogva a lányt Csorva Hakat.

A lány – most már minden hangra ügyelve – megismételte a szót. Zavarban volt, és ez a zavar, amihez valami szorongásféle érzés társult, átragadt a fiúra is. Mindketten érezték, hogy a dolgok nem úgy alakulnak, mint ahogyan azt elgondolták.

– Nem fáznak? – kérdezte az öreg.

– Nem! – rázta meg a fejét Jim Dubois.

Az öreg vigyázva, s úgy, hogy a csutorája a levegőbe meredt, az asztalra fektette a pipáját, majd bement a házba, s két kisebb csergével tért vissza; az egyiket a fiú, a másikat pedig a lány vállára tértette, aztán visszaült a helyére. Kézbe vette a pipáját, s látva hogy az nem ég, alaposan kiverte, majd a tüszőjéből dohányt és gyufát húzott elő. A dohányt – a csontból faragott szurkálóval együtt – egy kisebb bőrzacskóban tartotta.

Amíg Csorva Hakat a pipájával volt elfoglalva, Egil Sahuri arról beszélt, hogy itt náluk a hegyekben, miután lemegy a nap, nagyon gyorsan lehűl a levegő.

– Mi szokva vagyunk hozzá, de maguknak nem árt vigyázni! – mondta, s a pipája szárával a fiú vállát borító csergére bökött. – Ugye jól esik az a kis meleg...?

– Igen – felelte Jim Dubois. – Köszönjük...

A cserge valóban kellemesen melegítette a hátukat, derekukat.

– Maga sem fázik már, ugye...? – mosolygott most a lányra Egil Sahuri.

Judith Van Gaal úgy érezte, hogy az öreg szándékosan mutatja neki a rossz fogait, s mögöttük a szájüreg fekete odúját; a látvány egyszerre ébresztett benne undort és félelmet, s hosszú másodpercek teltek el, míg válaszolni tudott.

– Nagyon kellemes! – mondta, miközben keze a fiú kezét kereste. – Igazán jól esik ez a kis meleg...

– Bizony jó az! – bólogatott az öreg. – Melegen tartja ez ember hátát meg a veséjét.

– Persze, hogy jó – szólalt meg Csorva Hakat, kezében az immáron újra füstölő pipával.

Jim Dubois megfeszkelődött a helyén. Szerette volna ismét jövetelük céljára terelni a szót, de mégsem szólalt meg. Hallgattak az öregek is. Egyedül Ketek Sur tört magának egy darabka zahátot. Jim Dubois-nak az volt az érzése, hogy a fiatalember olvas a gondolataiban, és a mozdulat, ahogy az édességért nyúlt, valamint a gyors pillantás, amit közben rájuk vetett, csak azért vannak, hogy elviselhetőbbé tegyék azt a csendet, mely az öregek hallgatásával egyre kényelmetlenebbé vált számukra.

Erősen sötétedett, s bár az eget még mindig megvilágította furcsa fényeivel a hegyek mögé süllyedt nap, a madarak már elcsöndesedtek, s a lombok is kezdték elveszíteni színüket. Más képét mutatta a ház is, ami mintha hirtelen megnőtt volna, miközben a tornác magas zugaiban, a gerendák között már fészket vert a sötétség.

A kiskapu nyílásának hangjára a két öreg és Ketek Sur is hátrafordult. Az asszony tért vissza. Előtte hatalmas testű, hosszú, fehér szőrű kutya talakodott be a kapun, s szaladt egyenesen Csorva Hakathoz; a farkát csóválva, s a boldogságtól szűkülve-vinnyogva nyaldosta az öreg kezét, majd sorban üdvözölte a többieket is, de úgy, hogy a lányt majdnem ledöntötte a padról. Csak akkor tért vissza és feküdt Csorva Hakat lábához, amikor az öreg már másodszor szólott rá. Közben az asszony is odaért az asztalhoz, és ahogy a férje ráemelte a tekintetét, beszélni kezdett. Az öregek és Ketek Sur feszült figyelemmel hallgatták. Az amerikaiak hol az asszony, hol pedig a férfiak arcát lesték.

Az asszony halkán és gyorsan beszélt. Amikor elhallgatott, a két öreg az égnek emelte a kezét.

– Tarahte kemid! – mondták szinte egyszerre.

– Tarahte kemid! – ismételte utánuk az asszony is.

Ketek Sur csak ekkor fordult az amerikaiakhoz, akik szavaiból a következőket tudták meg; Denger Halib négyéves kisfiának evés közben a torkán akadt egy

csontszilánk és a gyerek fuldokolni kezdett. Denger Halib – minek utána látnia kellett, hogy maguk képtelenek megszábadítani a gyereket a szilánktól – ölbe kapta a már eszméletlen kisfiút s nyomában a jajveszékelő asszonnyal kétségbeesve szaladt vele Táli Hülikhez. „Táli Hülikhez jár a falu apraja-nagyja, ha valami nyavalyája támad” – magyarázta Ketek Sur. „Helyrerakja a csontokat, eret vág, de ismeri a füvek, a gyökerek titkát is. Van, amikor csak a szemével, vagy a tenyere melegével gyógyít. Azt mondják, hogy ilyenkor forróság önti el az embert, s mintha elveszítené a testét, szinte lebegni kezd.”

Denger Halibnak szerencséje volt, mert otthon találta Táli Hüliket, aki pillanatok alatt eltávolította a szilánkot. „Azt mondta Táli Hülik, hogy szerencsénk volt, mert ha csak egy kicsivel is később érkeznek, akkor már nem tudott volna segíteni!” – fejezte be a történetet Ketek Sur.

– Hála Istennek! – mondta Judith Van Gaal, és a hangja megremegett, ahogy megismételte: – Hála Istennek!

Jim Dubois meglepve kapta föl a fejét. A lány a sírással küszködött s az első könnyecseppek már végig is szánkáztak az arcán. A fiú átölelte a vállát, becéző szavakkal szólott hozzá s a haját, homlokát simogatta. Csorva Hakat és Egil Sahuri szótlanul, pipával a szájukban figyelték a jelenetet. Mögöttük az asszony a fejét ingatta, a keze szárát dörzsölgette. Ketek Sur a csészéjébe bámult.

Kis idő múltán Judith Van Gaal föl emelte a fejét s a könnyein keresztül rámosolygott Csorva Hakatra.

– Bocsánat! – mondta.

A dzsekije felső zsebéből előhúzta a zsebkendőjét, s miközben a könnyeit törölgette, érezte, hogy megkönnyebbül; mintha a testéből is elillant volna az elmúlt napok során fölgyülemlett fáradtság, s hirtelen valószínűtlenül távolinak érezte a vele szemközt ülő dahadítákat. Tudatában volt annak, hogy rendkívüli pillanatait éli életének s ezzel egy időben

annak is, hogy akár napokon belül – mintha soha nem is járt volna errel – otthon lehet, ha úgy akarja. Mintha a kollégium ebédlőjének a hangjait hallotta volna a nevetésekkel, az edények zöreijével, a sok fiatal lábának zajával, hogy aztán a tenispálya képe villanjon elébe zöld és fehér színeivel, majd a folyópart kedves helyei, ahol Jimmel sétálgattak kéz a kézben.

– Bocsánat... – mondta még egyszer.

Az öreg elmosolyodott. Kivette a pipát a szájából s mondott valamit a feleségének, mire az besietett a házba. Egy darabig nem szólt senki, aztán Csorva Hakat törte meg a csendet.

– Ideje, hogy bemenjünk – mondta.

Maga állt föl elsőnek, és sorban utána a többiek. Egil Sahuri elbúcsúzott a házigazdától, majd az amerikaiakhoz fordult.

– Isten velük! – fordította a szavait Ketek Sur.

– Isten önnel! – felelték szinte egyszerre a fiatalok.

Az öreg most egyenesen a lány szemébe nézett.

– Legyen sok gyermeketek és leljétek örömotörök bennük!

Judith Van Gaal elpirult. Néhány pillanattig valami nagyon nagy, addig ismeretlen öröm járta át egész lényét, de aztán egyre kellemetlenebbül érezte magát Egil Sahuri tekintete alatt. Megérezve kedvese zavarát, Jim Dubois szólalt meg.

– Köszönjük!

Az öreg rábólintott a fiú szavára, majd miután Ketek Surtól is búcsút vett, ellépett az asztaltól. Csorva Hakat a kapuig kísérte barátját, s amikor visszatért, valamennyien bementek a házba. A konyhában s az abból jobbra nyíló szobában – ahova a bíró a vendégeit bevezette – olajlámpa világított. Terített asztal várta őket s miközben ettek-ittak, a házigazda irányította a társalgást. Előbb a dahaditák földjéről és népéről beszélt, majd a vendégek hazájáról kérdezett.

– Meddig kívánnak maradni? – kérdezte végezetül.

A fiú és a lány egymásra pillantottak. Az öreg a pipája újragyújtásával volt elfoglalva, s a beálló csöndben az asztaltól néhány lépésnyire álló asszony, valamint Ketek Sur is az amerikaiak arcát fürkésztek. Jim Dubois a lány kezére tette a kezét, s a tekintetével is jelezte, hogy tőle várja a választ.

Judith Van Gaal tanácstalan volt, s ez bosszantotta. Bosszantotta, hogy nem tudott azonnal válaszolni, s kellemetlennek érezte azt is, ahogyan a fiú keze az övéen nyugodott. Ám rögtön azt követően, hogy ezek az érzések végighullámzottak benne – s ebben nem kis szerepe volt annak, hogy magán érezte az asszony és a tolmács tekintetét –, rámosolygott a fiúra.

– Nem tudom – mondta, – fogalmam sincs, drágám!

Jim Dubois-t meghökkentette a hangból s az oly jól ismert szempárból áradó idegenség. Megkönnyebbülés volt számára, hogy az öreg hangját hallotta.

– Önök fáradtak... – mondta Csorva Hakat. – Ideje, hogy nyugovóra térjenek!

Külön szállásolták el őket. A lánynak a vendégszobában ágyazott meg az asszony, míg a fiút Ketek Sur látta vendégül a házában.

4.

Judith Van Gaal rosszul aludt. Nem is annyira a szinte tökéletes sötétség, a csukott ablak (ha tehette, még télen is nyitott ablaknál aludt), az idegen illatok vagy a padló és a gerendák finom, alig hallható roppanásai zavarták, hanem az, hogy ahogyan lehunyta a szemét, mintha hangokat, értelmetlen beszédet hallott volna; minél távolabb került az ébrenléttől, annál hangosabb lett a beszéd, hogy aztán – mintha csak valami csöböl bukkanna elő – megjelenjen előtte Egil Sahuri arca is. Az öreg tátott száját látta, a néhány, maradék rossz foga mögött a koromfeketességében is végtelennek tűnő odút, ahonnan az értelmetlen

szavak bugyogtak elő. E szavaknak testük, anyaguk, más és más formájuk volt, és mint fekete rögök görögtek elő önnön mélységükből, hogy aztán elhagyván a száj üregét, csönddé dermedjenek, s úgy lebegjenek, neki-neki ütődve a lány meztelen testének, ajkának.

Csuromvizesen ébredt. Sápadt volt és az asszony körülötte való aggodalmas sürgés-forgását is szinte udvariatlanul tűrte, s csak akkor derült föl az arca, amikor Ketek Sur társaságában megérkezett a kedvese; a nyakába ugrott, ölelte, csókolta, s kérte, hogy „most azonnal” induljanak.

– Rendben van! – mondta Jim Dubois. Bólintott a tolmácsnak, aki rögtön közölte az asszonnyal az amerikaiak szándékát.

– Szeretnénk megköszönni önnek és a kedves férjének a szíves vendéglátást – mosolygott az asszonyra Jim Dubois. – Igazán remekül éreztük magunkat!

Az asszony előbb csak a fejét ingatta, majd mondott valamit Ketek Surnak.

– A bíró úr már kora hajnalban elment hazulról – fordult az amerikaiak felé a tolmács. – A szomszéd faluba ment át. Az ottani bíróval beszél meg a legelők ügyét. Csak estére tér vissza. Jó utat és hosszú életet kíván Önöknek arra az esetre, ha már nem találkoznának!

Amíg Ketek Sur beszélt, az asszony egyre bólogatott, s szemmel láthatóan nem tudott mit kezdeni a kezével; hol a kötélynén simított végig, hol meg a könyökét dörzsölgette a tenyerével.

– Köszönjük a kedvességüket! Tisztelettel köszöntjük a bíró urat – mondta a fiú.

– Igazán...! – szólalt meg Judith Van Gaal is. – Igazán, mindent köszönünk!

Hirtelen odalépett az asszonyhoz, s jobbról-balról arcon csókolta. Az hiába marasztalta őket reggelire. Látva, hogy minden kísérlete reménytelen, intett, s nemsokára egy kisebb, kerek sajttal tért vissza; azzal bocsátotta őket újtjukra.

Kifelé a faluból még megálltak Ketek Sur házánál, ahol Jim Dubois magához vette a hátizsákját. A tanító a falu határáig kísérte őket.

Négy nap múlva az amerikaiak már otthon voltak. A történethez tartozik még, hogy rögtön az egyetem elvégzése után Judith Van Gaal férjhez ment egy ötvenöt éves, erősen kopaszodó, sokdioptriás szemüveget hordó szociológushoz, aki korábban tanára volt az egyetemen. Fiúgyermekük született, ám a házasság két év múltán fölbomlott; a gyerek az anyjánál maradt.

Diplomája megszerzése után Jim Dubois – engedve szülei kéréseinek – az apja irodájában állt munkába. Keményen, lelkiismeretesen dolgozott, és hamarosan mindenki számára világossá vált, hogy ő a cég méltó örököse.

Szerzői jegyzetek:

1 Nemi társadalmi szerepek.

2 Egil kűrük – Nagyon régi: jó barátoknak, ritkábban valamikori harcostársnak kijáró megszólítás. Csak férfiak között használatos!

ZÁSS LÓRÁNT
DEDIKÁLÁS KÖZBEN

Zás Lóránt

Mert benned

(Csőrének)

Mert benned ring a bölcső és a kezdet,
én hatezer éve is szeretlek.

A Tigris és az Eufrátesz mellett
neked vallottam akkor így szerelmet.
És a hosszú kalandozások óta
hozzád szól a vers és rólad szól a nóta.
Átkozva: perben, vérben és titokban
voltál, és lettem tőled, aki voltam.

– Zihuatanejo –

Mi voltunk

Mi voltunk: lőtt sebek, lófarkas zászlók, jatagánok, magyar fiak, ukrán fiak, Anatóliából lopott cigányképű melákok, és harcba vitt a félhold, ami felettünk lengett, dobbant a föld, Szulejmán jele egy lett, Drinápoly és a Boszporusz, a füstben omló büszke várak, a falvat fosztó, nőket tipró, halálig is hű janicsár-had. Mi voltunk: Ázsiát a lassan hömpölygő Dunára omlasztó kezek, akiknek nincsen ára, akik a mellből szívható tejet cseréltük fel kupára, akik, hogy így legyen, harcoltunk és haltunk, nem értve, hogy aki ölt és akit ölt, egyazon anya szülte féltve.

– Isztambul –

Nem Koppányt

(„Csupán magyar...” – Stampa Lászlónak)

Nem Koppányt siratom, hanem a harci kedvet, a kopját siratom, a tegezt, a lándzsát, a harci mént, hogy mindenért és mindenkinek megfeleljek, hogy dédapámmal és unokámmal ott legyek Mohácsnál, Majténynál, Világosnál, Visegrádnál, a Bánátban és Bácskában, ahol csak csatánk van, és magammal rántsam a törököt Nándorfehérvár bástyájáról a halálba, hogy Zrínyivel haljak vadkantól és cselszövéstől, amelytől annyiszor haltak eleink átkot hörögve a császárra. Nem Koppányt siratom, világtájakra vágott testéből vér szívárog,

Jézusunk Ő, megfeszítettett, felnégyeltetett: Trianon-előtti tálca, László feje, Dózsa trónja, pernyébe-fúlt forradalmaink szalma-lángja, haduraink: Emese, Álmos, Árpád nem nemzettetek elég gyermeket a világra. Nem Koppányt siratom, hanem az almafákat, bozótjainkat, cserjéseinket, fűzfáinkat, fenyveseinket és tölgyeinket, szél ha támad, parazsat, pattogó szikrát, palánkba harapó duhaj lángot, Koppány seregét siratom: Bornemissza Gergőt, Esze Tamást, Bercsényit, Bemet, a pesti srácot, aki csatázott. Nem Koppányt siratom, hanem az orosz hómezőbe veszett, a bakó Bogártól felhúzottat, meggyalázott asszonyainkat, sírokat, a keresztet. Álmainkat siratom, regéinket, a meséket, Fanyűvő Jánost siratom, Árgyelust, Tündér Ilonát, az egri nőket, igriceinket siratom, táltosainkat, Prohászkat, Apor Vilmost, a féllábú Jánost: húsunkból és vérünkéből még eposz nőhet. Nem Koppányt siratom, hanem a tartást, a mindent kimondó szót, az esküt, ami köttet. Nem Koppányt siratom: magamért ejtek könnyet.

Köszöntjük a 65 éves költőt, akinek verseskötetét május 2-án 17 órakor mutatjuk be a Magyar Kultúra Alapítvány székházában (Budai Vár, Bp., I. Szentháromság tér 6.)

WASS ALBERT EMLÉKEZETE VIII. RÉSZ

Wass Albert

Magyar szemmel

Ha a jószág őrzői az éjszaka során veszekedni kezdenek, s míg egymást szidják, a sötétség leple alatt tolvajok hatják el a jószágot: – ki hibája ez? Ha rest és álmos pásztorok mellől elkószál a birka, s farkas prédájává válik: – ki a hibás? Kényelmes álláspont juhok veszte miatt farkast vádolni, s ellopott jószágért tolvajokra hárítani minden felelősséget. Az igazság azonban az, hogy a farkasnak tulajdonsága a birkaevés, s a tolvaj azért tolvaj, mert lopás a mestersége. Mint ahogy pásztor dolga az őrizés, s ha ezt elmulasztja, hivatását tagadja meg, hasonlóképpen az országvesztés az ország népének s a nemzet együttesének a bűne, s az ezzel járó felelősséget nem lehet ellenségre hárítani, aki nem okozta az alkalmat, csupán kihasználta azt.

Miért fontos, hogy ezt a törvényt végre megértsük a maga teljességében? Mivel mi magyarok immár évszázadok óta, Mohács óta, daraboljuk egymást, csonkítjuk egymást, kisebbítjük egymást anélkül, hogy rádöbbenénk: a valóságban önmagunkat kisebbítjük, nemzetünket csonkítjuk, és hazánkat daraboljuk szüntelen.

Úgy a fizika, mint a metafizika tudománya ma már megegyezik abban, hogy a bennünket körülvevő látható világ nem egyéb, mint a bennünk lévő szellemi világ kivetülése. Otthonunk az, amivé tesszük, gondolatokká rögződő ízlésünk, szándékunk tettekben való megnyilvánulásának mértéke szerint. Az otthon berendezése tehát családi együttesünk ízlésének, képességének egymásra hatását fejezi ki. Ugyanígy fejezi ki a „Haza” a nemzeti együttes szellemi képét. Feldarabolt együttes feldarabolt hazát – csonka együttes csonka hazát hoz létre.

Bizonyíték kell? Ma már történelmi tény, hogy a magyar nemzet és a magyar haza ellen a bomlasztó aknamunka Bécs kezdeményezésére indult el már a 18. században, amikor hivatalos császári közegek elkezdtek a magyar földre bevándorolt idegen nemzetiségeket a befogadó magyar nép ellen befolyásolni, hangzatos ígéretekkel. Ez különösen erős méreteket öltött az 1848-49-es szabadságharc során.

Az 1850-es években kezdetét vette, bécsi irányítás alatt, az a magyarellenes irodalmi hadjárat, mely német, francia és angol szakkönyvekben teljesen elsikasztotta a magyar nemzet múltját, és Magyarországot úgy mutatta be a világnak, mint egy civilizálatlan Habsburg gyarmatot, melyben derék és szorgalmas svábok, szászok, szerbek, románok, horvátok és szlovákok élnek, akiket azonban évszázadokon keresztül elnyomás alatt tartottak az országba betolakodott izgága és műveletlen magyarok.

Ennek az alaptémának a további fejlesztése és kiépítése a Deák Ferenci kiegyezés után is zavartalanul folyt tovább. Ha belelapozunk valamelyik 1880 és 1910 között kiadott német, francia, angol vagy amerikai szakkönyvbe, megdöbbenve észleljük, hogy micsoda orcátlan történelemhamisítás és közvéleménymérgezés folyt ellenünk világszerte a tudomány talárja alatt. – Egy 1887-ben sokszorosított német és angol nyelvű térképen például, mely a Habsburg-birodalom nemzetiségeit mutatja be, mindössze az Alföld és a Dunántúl egy része magyar lakosságú. Ha az ott megadott nemzetiségi határokat meghúzzuk, még a mainál is sokkal kisebb Magyarországot találunk. A magyar haza szétdarabolásának gondolata tehát már 1887-ben ott kísértett a világ földrajzkönyveiben. Ön-kénytelenül adódik tehát a kérdés: mit tettek ez ellen a magyar nemzet szellemi vezetői? A felelet megdöbben: semmit. Magyarország ezeréves dicsőségét ünnepték a „Kárpátoktól az Adriáig”, és ilyen-

féle szólamokat dörgettek világgá, mint „Extra Hungriam non est vital” Magyarországon kívül nincsen élet! – És pontosan ugyanakkor a földnélküli magyar parasztság kénytelen volt kivándorolni a hazából, hogy máshol leljen életet magának.

Ki a hibás: a farkas vagy a rest pásztorok? A sötétben lopók vagy a lelkiismeretlen őrizők? Jóval mielőtt ránk szakadt volna az első világháború, az ország feldarabolása elben már meg is történt, csak mi magyarok nem tudtunk róla. Ki törődött azzal, hogy mit firkáltak rólunk idegen országok buta firkászai, kit érdekelt, hogy angol, amerikai, francia és német egyetemeken miket tanítottak rólunk a világ felcseperedő új vezető rétegének? Még azok se törődtek ezzel, akiknek ez lett volna a hivatásuk: külsországi követségeink: – a halálra ítélt hazában pedig pártokra szakadozva veszekedtek a magyar honfiak azon, hogy ki ősbibb és ki magyarabb a többinél...

A háború már egy feldarabolt nemzetre zúdult alá, aminek elkerülhetetlen következménye volt a feldarabolt Haza, függetlenül attól, hogy ki nyerte meg a háborút, a német-osztrák, vagy a francia-angol oldal.

Lelkileg és szellemileg feldarabolva zuhantunk bele a második világháborúba is. Világnézeti, gazdasági és társadalmi problémák és elképzelések fontosabbak voltak számunkra, mint maga a nemzet vagy a Haza, bár mindkét fogalom lényege az egységben van, s feldarabolva jelentésüket veszítik. A rákövetkező szörnyűséges zűrzavar saját lelki és szellemi zűrzavarunk kivetülése volt, s az ezzel járó emberi pokol elfogultságainak, istentelenségeinknek testvérgyilkosságaiból eredt. Most aztán itt vagyunk, akikkel rendelkezett a sors, idegen földön. Az elsüllyedt Haza, az elsüllyedt Nemzet maroknyi hajótöröttjei. Két-három évtized alatt sebeink úgy-ahogy behegedtek. Lábunkat megvetettük a nagy idegen világ különböző szétszórt pontjain, akár-

csak hajdani időkben a zsidók. Kiknek hazájuk se maradt, még megcsonkítva se, még megszállva se, csupán hitük. Nekünk maradt ugyan egy rab hazánk, de hitünk? Hit dolgában koldusok maradtunk – így hát a zsidók példája nekünk semmit sem jelent.

Van jónéhány-száz egyesületünk, de egység közöttünk nincsen. Minél több egyesületet hívunk létre, annál gyöngébbek leszünk. – Feldarabolódunk, ahelyett, hogy tömörülnénk. Azt nézzük, ami elválaszt egymástól, ahelyett, hogy azt keressük, ami összetart. Vannak szövetségeink, melyek ahelyett hogy szövetkeznének, egymás ellen pazarolják el a magyar erőt. Közösségeink, melyek ahelyett, hogy közös magyar jövőnk megmentésére gondolnának, apró személyi sértődések miatt tovább aprózzák, szaggatják, darabolják azt az amúgy is laza, széteső magyar egységet, mely egyetlen lehetséges alapja, célja és értelme mindannak, ami magyar. Mely nélkül annyit sem érünk, mint az üres pelyva, amit elfúj a szél.

Egy hevenyészett statisztika szerint a szabad földön élő magyarok vagyonának összértéke meghaladja a kétezer millió dollárt. Ennek egyszázalékos évi kamata elegendő lenne ahhoz, hogy szellemi síkon, ahol annak idején léhán elvesztettük, visszaszerezhessük magunknak a világ megbecsülésére, rokonszenvére, megértésére és szeretetére épülő új magyar Hazát. Ennek ellenére még filléreket is alig tudunk összekoldulni egymástól ahhoz, hogy legalább méltó emlékművet emelhessünk nemzetünk sírja fölé.

Testvérek, magyarok, térjünk már észre! Egymást csonkítva, magunkat darabolva ne csonkítsuk s ne daraboljuk tovább a magyar szellemi Hazát, hanem fogjunk hozzá végre az összerakáshoz, az építéshez, az egymás megbecsülésére, egymás tiszteletére, egymás szeretetére alapuló egység megteremtéséhez, mert e nélkül nincs Nemzet, nincs Haza, még csak élet, sincsen számunkra ezen a földön!

(Magyarság, 1975. november 14.)

Magyar szemmel

Ahol nincs hang, ott visszhangra se várhatunk. Ezt az egyszerű fizikai igazságot emigrációs körökben sokszor figyelmen kívül hagyják. Panaszkodnak azon, hogy az Amerikába kivándorolt magyar tömegek a közöny némaságába burkolódtak, visszhangot tőlük hiába várnak politikai vezéreik. Nos, a hegyek visszhangja és az emberi lélek visszhangja között van egy lényeges nagy különbség. Az emberi lélek válogat, a hegy nem. De mindkettőnél a lényeg a hangon van. Ahol a hang megfelel a kívánságnak, ott a visszhang sem marad el.

Ezt tapasztaltuk, amikor elindítottuk az Amerikai Magyar Szépművészeti Cézárét. A visszhang fölcsendült az amerikai földrész minden irányából. Ezt tapasztaltuk, amikor meghirdettük a Hungaria Package tervét. És ezt tapasztaltuk újra, amikor fordítók jelentkezését kértük a magyarságtól. A jelentkezések jöttek minden oldalról s a munka folyik.

A Bajkiáltó tetejéről most újra szót izenünk. Megdöngetjük baltafokkal az odvas hangfát s belekiabáljuk a világba, mint annak idején székely őseink a havasok csöndjébe: figyelj, figyelj, virrasztó! Szót üzen a havas!

Tisztelettel és szeretettel fölkérünk minden honfitársunkat, akinek birtokában bármilyen színes illusztrációk vannak, melyek bemutatják a maguk teljes színpompájában a különböző magyar népviseleteket, szíveskedjék azokat nekünk sokszorosítás céljából kölcsönözni. Kalotaszegi, torockói, csíki, háromszéki, udvarhelyi, avagy Magyarország bármely más vidékének népviseletét, táncát, otthonát, faragott kapuját, csikósát, juhászát, gulyását bemutató, bármilyen méretű, de feltétlenül színes képeket keresünk, hogy azokból egy függelékkel állítsunk össze a Hungarian Package kiegészítéseként.

Ugyancsak tervbe vettük, hogy propaganda célokra lesokszorosítjuk ezen képek legjobbjait, s ellepjük velök az egyetemeket, iskolákat, sőt mint levélpapírt,

levelezőlapot, gyufa fedőlapot beledobjuk a magyar nép létezésének ezeket a megragadóan pompás tanúbizonyságait az amerikai élet vérkeringésébe. Nem üzleti célok vezetnek ebben az elgondolásban, hanem tervszerű szolgálat. Színeink gazdagságával, vonalak pompájával, a népművészet erejével és tetszetős formáival akarjuk megragadni Amerika népének figyelmét, s a szépség megragadó varázsával belekalapálni a köztudatba, hogy magyar, magyar, magyar! A Kárpátok medencéje magyar! Kalotaszeg, Torockó, Csiksomlyó Erdélye magyar! Felvidék magyar! Bácska magyar! Mentsd meg a magyart!

Aki segítségünkre tud jönni eredeti képekkel, ne sajnálja a fáradságot és tegye borítékba féltett kincsét, mi jól gondját viseljük. Írja rá a kép hátlapjára nevét és címét, hogy a visszazárazmazzatásba hiba ne essen, s küldje el a következő címre: American Hungarian Literary Guild, 3837 S. W. 1st Ave., Gainesville, Florida. Avagy adja át személyesen a Kanadai Magyarság szerkesztőjének, Torontóban.

Aki segítségünkre tud jönni ötletekkel, ne sajnálja a fáradságot és írjon. Több szem többet lát, több fejben több a gondolat, mint egyben. De félreértés közöttünk ne legyen: mi nem konkurálunk akarunk a „Paprikás Weiss”-ekkel. Mi nem „üzletet” tervezünk, hanem szolgálatot. Mi nem keresni akarunk, hanem találni. Meg akarjuk találni a legrövidebb és legenyesebb utat Amerika szívéhez.

Arra már rájöttünk, hogy panaszkodás és siránkozás helyett az igazság tiszta és világos bemutatása a helyes út ahhoz, hogy Amerika tudatát és gondolkodását magunk felé fordítsuk. A szívek megnyerésére viszont a szépséget kell igénybe veyük, a magyar népművészet, a magyar népzene, a magyar lélek szépségeinek e páratlanul gazdag kincsesházat, melyről oly keveset tud a világ. A bécsi waltzerek fűlbemászó melódiája kétszer mentette meg Ausztriát a pusztulástól. Ha fiataljaink népszerűsíteni tudnák Amerikában

a csárdást – mint ahogy a spanyolok népszerűsítették a tangót, a németek a waltzert, a lengyelek a polkát –, a csárdás vagy a csürdögölő hazája iránt mindjárt nagyobb lenne az érdeklődés.

Jól van, na, látom már itt-ott az olvasók arcán a fölényes vagy cinikus mosolyt. Nem kívánok vitába szállni a lemosolygókkal. Azonban tartsuk észben mindannyian: a politika nélküli politika majdnem mindég a leghatásosabb politika.

A Bajkiáltó tetején megdöngettem tehát újra azt a bizonyos odvas fát, amit odahaza hangfának nevezünk. Figyelj, figyelj, virasztól! Üzen a havas!

Aztán, mint türelmes őseim tették, várom a visszhangot. S tudom, hogy akik meghallották a szót, nem mulasztják az időt tétlenül.

(Dátuma, lelőhelye ismeretlen)

Wass Albert levele Fabó Lászlóhoz

Astor Park, Florida, 1979. szeptember 17.

Fabó László úrnak
San Francisco

Kedves Barátom!

Bizonyára eljutott már Hozzátok is a híre annak, ami velem történik mostanában. Ez a levél arra szolgál, hogy ne várja meg kérdésedet, hanem feleljen reá előre.

Tudod bizonyára, hogy a képviselőház leszavazta a „preferred nation status” meghosszabbítását Románia számára mindaddig, míg eleget nem tesz a békeszerződésekben és Helsinkiben lefektetett megállapodásoknak az erdélyi magyarokkal kapcsolatban. Ez Romániának évi 350 millió veszteséget jelent, érthető tehát, hogy megvadultak tőle. (Most már csak igyekeznünk kell meggyőzni a szenátorokat is, hogy ők is leszavazzák!) A román bosszú fergetege elsősorban engem kíván „elsöpörni”. Akciót indítot-

tak ellenem, hazug vádakkal, úgy a sajtóban (könyveim hitelének rontására), mint hivatalosan is kiadatásomat követelve, mint „háborús bűnöst”. Engem tettek felelőssé minden állítólagos atrocitásért, amit 1940 szeptemberében az Észak-Erdélybe bevonuló honvédek állítólag elkövettek. Tanúik azonban nincsenek, mivel nem is lehetnek. Számomra mindez hihetetlen költséget jelent (ügyvédek) és azt a veszedelmet, hogy esetleg megpróbálnak „ellopni”, vagy egyszerűen agyonlővetni. De vállalom, mert végeredményben győzelmet jelent az ügy részére, melyet éveken keresztül szolgáltam.

A mai postával feladtam címedre 80 angol nyelvű könyvet, a tavaly magyarul megjelent „Halálos köd” angol változatát, azzal a kéréssel, hogy igyekezzetek azt minden erőttel terjeszteni, mert kitűnő propaganda (a 62. és 74. oldalak között). A könyv bolti ára \$ 5, terjesztők természetesen 30 százalékos kedvezményt kapnak.

Nem csak azért kérem ezt, mert költségeim fedezésére pénz kell, de azért főként, mert ez a könyv kimondottan abból a célból készült, hogy a gyanútlan olvasóval megismertesse Erdély tragédiáját.

Mindnyájatokat szeretettel ölel:

Wass Albert

Wass Albert levelei Szeleczy Zita művésznőhöz

1986. január 22.

Kedves Zitácska!

Köszönöm levelét és magam is nagyon sajnáltam, hogy nem lehettem ott. Nem tudom, ismeri-e a részleteket: még ősz elején értesítést kaptam az INTERPOL-tól, hogy Ceausescu tizenkét Securitate terroristát küldött át, mint „diplomátákat” a washingtoni követség és a clevelandi konzulátus mellé, és ezeknek egyik feladata az, hogy engem eltegyenek láb alól.

Két hétre rá a floridai FBI iroda képviselője is fölkeresett, és tudtomra adta, hogy Clevelandben merénylet készül ellenem, és arra kért, hogy ne menjek el az erdélyi napra. Kijelentettem, hogy ezt nem tehetem meg. Két nappal később egy rendszám nélküli teherkocsi elütött kora este a közeli „supermarket” előtt, ahogy a boltból kijövet igyekeztem vissza a kocsimhoz. A teherkocsit két nappal később meglették egy Fort Lauderdale-i javítóműhelyben, ahol a jobboldali sárhányóját javították, pontosan azt a helyet, ahol a térdemet érte a sárhányó ütése. A teherkocsin diplomáciai rendszám volt: a román követséghez tartozott. Persze tagadták, hogy a kocsi valaha is erre járt volna, és azt állították, hogy egy fa okozta a horpadást. Bizonyíték ellenük nem volt, a gépkocsi színe nem volt elég, ezer olyan színű futkos az utakon. Az FBI embere újra fölkeresett és újra kért, hogy ne menjek Clevelandbe. Mivel sérülésem miatt vezetni amúgy se tudtam volna, lemondtam az utat. Az FBI kívánságára azonban szobát foglaltam telefonon ugyanabban a Holiday Innben, ahol rendszeren megszálltam, amikor ott voltam. A maguk előadása előtti estén rajtakapták a román konzulátus két emberét, amint TV szerelőknek álcázva álkulccsal bementek a számomra lefoglalt szobába, és bombát próbáltak ott elhelyezni. Egyebet nem tehettek, minthogy kizsuppolták őket az országból, mivel diplomáciai mentességük volt.

Ez tehát a történet. Közben a térdem is helyrejött, és olykor már vadászni is járok az erdőbe – abban a reményben, hogy ha még mindég el akarnak hallgattatni, ott kötnek belém, amikor nekem is puska van a kezemben.

Köszönöm az előfizetőket, jövő héten jelenik meg a második szám, és ezek együtt kapják meg majd az első és második számot.

Zitácska, idáig érzem leveléből, hogy mennyire egyedül van. Nem jó egyedül lenni. Gondolatban többször fölkeresem

s látom, ahogy ott áll a hátsó tornácon, s alánéz a lakatlan sziklagödörbe. Magányosság lakik abban is.

Szeretettel köszönti

Wass Albert

Astor Park, Florida,
1986. augusztus 29.

Kedves Zitácska!

Köszönettel vettem a szép körlevelet, pompás tartalmának mindenki örvendhet, aki kapja. A kiskutyák levele édes, valamelyik nap levelet fog írni az én ketőm is: Buffy, a tízéves irish szetter, a vadászakutyám, akivel sok szép időt töltötünk erdőn-mezőn – amíg bírtuk. Most már meglassultunk mindketten. Na aztán itt van a „gyerek”, Plutó, a hároméves éjfekete Great Dane, aki a legjobb házőrítő, és ugyanakkor gyermekgondozó is. Tizenhárom dédunokánk játszott már velem, itt a nagy fák alatt.

Bizony, sok minden nem úgy megy, ahogy kellene. Elizabeth, szegény, október óta gyöngélkedik. Ez meg amaz... főként a 81 év, ami a vállát nyomja. Én is immár a nyolcvan árnyékában vagyok, még egy év, s ott leszek én is. Telik az idő, Zitácska, telik. Ezen nem segíthetünk. Talán nem is lenne jó. Elvégezzük a magunk dolgát, ahogy lehet, s megyünk haza, pihenni. Számomra a „hazamenés” Erdély hegyeit jelenti s „Isten országa”, ahova igyekszem, fiatalkorom szép környezete, amikor együtt lehetek majd újra „hőskorunkban” Reményik Sándorral, Áprily Lajossal, Kós Károllyal, Nyíró Jóskával, Dzsida Jenővel a marosvécsi helikonasztal körül, a nagy tölgyek alatt.

S fent a havasban is várnak a régi vadcsapások, ahol valamikor boldog voltam és fiatal.

Még egyszer köszönet a szép levélért, Zitácska, és a segítségért, amit levelem közlésével nyújtott. Adjon az Úr erőt, egészséget és szép, békés alkonyatot – amikor már egyébre nem futja.

Szeretettel öleli:

Wass Albert

Astor Park, Florida,
1987. február 3.

Aranyos Zitácska!

Megdöbbenve és elszomorodva vettem levelét. Hát még Magát is, aki olyan édes, jószívű és mindenkivel csak jót cselekvő teremtés, még magát se kímélik meg az alattomosak, csalók és árulók? Hogy engem úton-útfélen megdobálnak, amikor csak tehetik, azt megértem. Nagyokat ütök rajtok én is a magam fegyverével, a tollal, amikor megszolgálják. De Maga nem bántott soha senkit!

Bizony szomorú, hogy kedvesei elhunytá mellé még az élők hamisságait is el kell szenvednie, s hogy, akinek jó szíve akkora, hogy az egész nemzet belefér, annak egymagában kell szembenéznie a világgal. Hol vannak ilyenkor az „ünnepelő jó barátok”, a „hűséges hívek”? Ezt én már régen meg kellett tanuljam. Hogy is mondja a régi latin közmondás? „Donec eris felix multos numerabis amicos. Tempora sic fuerint nubilla: solus eris!” (Míg szerencsés vagy, sok barátod van. Amikor elfelhősödik fölötted az időjárás: magadra maradsz!)

Akik azonban bíznak az Úrban, azoknak elébb-utóbb minden a javukra válik, s akik Istennel vannak, azok nincsenek egyedül.

Bizony megpróbált engem is ez az utolsó év, feleségem betegsége, magam gyöngélgedése, a sok támadás minden oldalról, az elmaradt „ígéreték” a Hungarian Quarterlyvel kapcsolatban: néha úgy érzem, jó lenne abbahagyni mindent, lefeküdni, behunyni a szememet, és visszasziasiklani a múltba. Hiába, nem lehet. Harcos természetem újra meg újra fölébreszt: hé, talpra legény! Dolgot adott az Úr, végezd, ahogy tudod, s bízd Reá a többit!

Hát így vagyunk, Zitácska. Szeretném megszoritani a kezét a távolságon át, s egy kis bátorságot önteni a lelkébe. Az Úr velünk van, nem csüggedhetünk!

Szeretettel:

Wass Albert

Astor Park, Florida,
1987. április 23.

Kedves Zitácska!

Bizony rendre meg kell tanuljuk, hogy az étellel együtt jár a halál is, ez a kettő összetartozik és egy egészet képez. Hogy mi lesz velünk azután, azt senki se tudja.

Elizabeth hűséges társam volt a munkában, nélküle bizony csak félemler vagyok. Nagy szeretet lakozott benne, ezt látni lehetett a temetésén. Annyi ember jött el, akikről azt se tudom, hogy kicsodák, de akiknek az ügyében ő itt vagy amott eljár, segített, vesződött a gondjaikkal. Mondom, nagy szeretet volt benne (van benne?), s merthogy a Szentírás szerint Isten szeretet és Isten örökkévaló, az ő szerete is él tovább, csak emberi szemünkkel nem láthatjuk. Jelenlétét azonban érzi mindenki ma is, aki meglátogat.

Sok szeretettel emlegette magát is, Zitácska, Olgával együtt, de az utolsó évben már tudta, hogy nem fogjuk látni többé. Nem szenvedett, de nagyon legyöngült. Szépen távozott. Egy reggel egyszerűen nem ébredt föl. Megmentődött a kórháztól is, amitől nagyon félt, mióta két évvel ezelőtt meglátogattuk egyik barátnőjét, aki jó barátja volt az első elemi óta, és ott láttuk őt meg a kórházban, mindenféle csövek csüngtek ki belőle, mesterségesen tartották életben, hogy minél több pénzt vasaljanak ki a biztosító társaságtól. Isten szerette és megmentette őt ettől a kízástól.

Én próbálok lassanként beleilleszkedni egy új életformába, az egyedüllétbe. Nehezen megy, de megszokom rendre. Nagy családomból (ötvenkilencen vagyunk együttesen, gyermekek, unokák, dédunokák) valamelyik „ág” minden hétvégén eljön megnézni, hogy mit művelek, eszem-rendesen, stb. De már megtanultam főzni is, úgy ahogy, s két kutyámmal, macskámmal megélünk valahogy.

Kedves Zitácska, sok fájdalomment keresztül maga is, áldja meg az Istent. S most vonszoljuk az életünket tovább, ahogy lehet!

Szeretettel öleli

Wass Albert

(Két, dátum nélküli levélrészlet)

Kedves Zitácska!

Döbbenve és szomorodva olvastam levelét. Bár bátyját nem ismerem, de ha a maga bátyja volt már, ez is azt jelenti, hogy ember volt a talpán és magyar. Leveléből pedig úgy érzem, megismertem most már személyesen is, és megszerettem.

Az idő múlása szomorú, s akárcsak egy nagy folyó vizét, megállítani nem lehet. Sodor magával, mint néha lassabban, néha gyorsabban, de szünet nélkül viszi mindazt, ami számunkra a világot jelentette, múlttá véníti a jelent anélkül, hogy jövődvé érelné a várakozásunkat. Szívem minden érzésével átérzem fájdalmukat s tehetetlen vagyok, mert nem lelek orvosságot reá. Zita és Olga: a csillagok egyre hullnak, s napról-napra sötétebb lesz körülöttünk az éjszaka. Érezzék meg ott messze kézzszorításomat, magukkal van a lelkem, sóhajom vigasztalni szeretne, de nem leli a szót, mert minden szó üresen csengene, ha azt akarná elhitetni, hogy vigaszt s feledést hoz az idő. Belefásulunk egy idő múlva a gyászba, az igaz, kérget termel maga köré szívünk, akár a fa, hogy védje magát. Ennyi az egész. Feledés nincs. Annyit kívánhatok csak kettejüknek, hogy a Jóisten, ha van még valahol, adjon maguknak erőt, hogy viselni tudják az emlékezés súlyát.

Wass Albert

Zitácska! Hogy bennünket akarnak elnémítani, kettőnket, az kétségtelen. Ez azonban nem olyan könnyű ám, ugye? A Jóisten „nagy szájjal” áldott meg mindkettőnket, s adott erőt is hozzá, hogy jártassuk szünet nélkül. Hát csak „fel a fejjel, ki a mellel s gyerünk!” A végén mégis csak győzni fog az igaz és jó ügy, mert ez a megdönthetetlen isteni törvény. Igaz, hogy sok nehézségen és akadályon kell átvergődjünk, míg eljutunk oda, de minden leküzdött nehézség csak jobban megerősít bennünket.... (...)

Wass Albert

Balázs Ildikó

Hol „lakott” a funtineli boszorkány?

A Kunyhó a Komárnyikon című regény nyelvi világa

Wass Albert nyelvi világa a magyar nyelv kincsesládáját gazdagítja. Ízes nyelve, képi gondolkodása, nyelvi humora, történetvezetésének csattanói élményt jelentenek az olvasó számára. Az erdélyi román nyelvből átvett szavak pedig nemcsak stílussteremtő, hanem szókinccsgazdagító szerepet is betöltenek.

Adamikné Jászó Anna az író Jókaihoz hasonlította, ugyanis mindketten jó ösztönnel éreztek rá arra, hogy a mese nem halt meg, mert örök emberi igény a mesehallgatás vagy -olvasás. Wass Albert titka a fordulatos, akciódús történet, mely a 20. század minden képzeletet felülmúló eseményeivel vetekszik. Plasztikus jellemformálás, valamint sajátos stílus emelik meg Wass Albert műveit: a beszélt nyelvnek az irodalomba való beemelése, a tájleírás, a hasonlatok, kedvelt szófordulatok, régies szavak és erdélyi kifejezések használata, mint amilyen az északos, üver (árnyékos mélyedés); az „ű”-zés (csürke, lügetes), a sajátos illeszkedés (Ferkő), mint tájnyelvi színezet, és a jellegzetes erdélyi fordulat, mely az „el kell mondanom” típusú nyelvtani szerkezetben a főnévi igenév helyett felszólító módot alkalmaz: „el kell mondjam”. Wass Albert jellegzetes szavai a „borzolt” felhő, „borzolt” táj vagy „borzolt” szakáll, és az ’összetömörül’ jelentésű „öszetömöttődik”. Wass Albert ugyanúgy „a fülével írt”, mint Jókai: prózája ritmikus, mondatainak szabálytalan lüktetése szabályos líraiságot kölcsönöz írásainak¹.

Nyelvét a 20. században beszélt nyelvezhez közelíti: szabálytalanul szerkesztett mondatai, a széttördelt, hátravetett, kötőszós mondatkezdés, a rövid mondatok

ritmikus hatást kölcsönöznek prózájának. Összetett mondataiban nagy egységeket vet hátra, mely hasonló ahhoz, ahogy az emberek gondolatait szerkeszti. Az ismétlések, gondolatrítmusok szintén zenei hatást kölcsönöznek. A dialógusokban is ritmikus lüktetés vehető észre. A táltosok, látók beszéde ilyen. Szép példája ennek a férjét sirató Mikolt dikciója a Kard és kaszában. Ugyancsak rövid, olykor töredékes az idegen ajkúak (Tóderik, Dombi elvtárs) és a Rápoltné-típusú szereplők beszéltetése. A rövidmondatos beszéd sajátos észjárását vagy jellemet tükröz.

Wass Albert a Vándor vagyok hazátlanul című portréfilmben elmesélte, hogy szokatlan nyelvhasználatáért volt magyartanára egy érettségi találkozáson is megrotta. Ő ekkor már befutott író volt, ám tanára elővette valamelyik könyvét, és „kielemezte”, mennyire helytelenül szerkeszti mondatait. Ez a tanár jósolgatta diákkorában, hogy sohasem tanul meg írni, hiszen dolgozatai tele voltak piros ceruzás javításokkal. Álláspontjához évtizedek múltán is hú maradt.

Wass Albert tájszavaival **Komoróczy György** is foglalkozott (Hargita Népe, 2003. január 16). Nyelvünk jeles művészeinek nevezi: „A magas művészi szinten alkotott mondaiban a szerző olyan szavakat is használ, amelyeket az olvasók többsége nem ismer (nem is ismerhet). Vagy azért, mert elavult, a használatból rég kiesett kifejezésről van szó, vagy elhomályosult szavakkal, nem ritkán pedig tájszavakkal van dolga az olvasónak, amilyen például az üver, szumán, vércsapa, baraboly, turbolya, cirbolyafa, göthe, északas, lappantyú. E szavak megértése természetesen növeli az olvasó élményét.”

Komoróczy György értelmezi a vércsapa szót: 'a sebzett vad véres nyoma', és magyarázattal szolgál a a baraboly és turbolya szavak jelentésbeli különbségére: „A baraboly és turbolya jelentés közt mai irodalmi és köznyelvünk nem tesz éles különbséget, mindkettőt erdei növénynek nevezi. A népnyelvben és a nyelvjá-

rásokban élesebb a különbség e szavak közt, van olyan nyelvjárás is, amelyben burgonya jelentése van a baraboly-nak. A botanika is megkülönbözteti őket.” Komoróczy szerint Wass Albert a nagyapjától tanulta ezeket a szavakat, melyek távoli időkből maradtak ránk. Jelen munka A funtineli boszorkány című regénykozmosz szókincséből ad ízelítőt. Az első megállónak a címben foglalt helységnév megvizsgálása kínálkozik. Hol van tehát Funtinel, azaz a mostani román helyesírás szerint Fântânele (a régiebbi szerint: Fintînele)? Hol „lakott” a funtineli boszorkány?

Erdély térképén hét Fintînele nevű helység is van, ezek közül csak ötnek ismert a magyar neve:

1. Fehér megyében, Gyulafehérvártól délnyugatra, nincs magyar neve;
2. Arad megyében, közvetlenül Arad mellett, magyarul Angyalkút;
3. Beszterce-Naszód megyében, Wass Albert mezőségi birtokától, Vasasszentgótthárdtól (Sucutard) keletre, magyarul Újós;
4. Máramaros megyében, Magyarláp postól délre, magyarul Lápospataka;
5. Maros megyében, Balavásárhely mellett, magyarul Gyulakuta;
6. Szeben megyében, a Szebeni-havasokban, Szebentől délnyugatra, magyarul Szebenakóva;
7. Zilah megyében, Zilahtól délkeletre, nincs magyar neve.

Ugyancsak Zilah megyében található Zilahtól keletre egy Fintînele-Rus nevű helység, amelynek magyar neve Kabalapatok.

Wass Albert regényhőse viszont a Borgói-havasok délkeleti részébe vonult vissza, közvetlenül az 1200 méteres Borgói hegyecsúcs aljába, délre, a Beszterce megyei Piatra Fintînele helységbe, melynek nincs magyar neve. Ma széles országút megy keresztül rajta, mely Besztercét Vatra Dornei nyaralóhelységgel köti össze, és a Keleti-Kárpátokat átszelve a moldovai Suceaváig vezet. A regénybeli Fintînel mintegy 50 km választja el északi irányban,

meg a Kelemen-havasok a Maros dédai szakaszától (a trilógia második kötetének helyszínétől).

Noha a Fintínele helységnév szótöve, a fintînă, fântână szó magyarul kutat jelent, a fent felsorolt helységnevek jelentése magyarul hol 'patak' (Lápospataka, Kabalapataka), hol 'kút' (Angyakút, Gyulakuta), hol pedig a mai nyelvérzék számára etimologizálhatatlan szó: Újós, Szeben-kákova (Erdély Helységnévtára. 2. javított kiadás. Fodor Andrea – Kováts Zsolt. Budapest, 1991).

A regényben szereplő Funtinel helység teljes neve, Pietra Fintínele szó szerinti fordításban kőkutat jelent, a román lakta területen nem született a helységnek magyar neve.

Azon is el kell gondolkodnunk, hogy az író egy román lakta vidékről jövő lányt választott legnépszerűbb regénye főhősenek. Nuca a román Ana (magyarul Anna) név becézett Anuca (Annuska, Anikó) alakjának rövidített alakja: Nuca magyarul 'Nusi'-ra fordítható. A főhősnő családját megismerve annak nagypja, Tóderik, a hajdani molnár, feltehetőleg a Moldvával határos Besztercei-havasokból vagy éppenséggel Moldvából származott. Apja pedig, a szerencsétlen sorsú, hegyi rablóvá lett Bandilla Gregor szintén román lehetett.

Wass Albert tájszavainak nagy része e regényben a pásztorkodással, juhtartással kapcsolatos. Mint ismeretes, e foglalkozási területen a magyar nyelv számos szót kölcsönzött a szláv nyelvekből, melyek többnyire román közvetítéssel kerültek be a magyarba, hogy csak a legismertebbeket (pakurár, csobán, esztana, orda) említsem. A magyar anyanyelvű olvasónak mégsem okoznak megértési nehézséget, hiszen Wass Albert szövegében az olyan szavak, mint baraboly, pláj, pojána, többször fordulnak elő, így változatos kontextusban tárulnak az olvasó elé, aki jelentésüket ki tudja következtetni a szövegből. A tájszavaknak pontosan a fele került a román nyelvből Wass Al-

bert szóhasználatába, egyes szavaknak az író módosított a jelentésén (pl. a pomána szó jelenése halotti torral kapcsolatos, Wass Albertnél egyszerűen a pap által végzett szolgálatért való fizetséget jelenti, pl. az esküvői stólát). Figyelemre méltók Wass Albert növénynevei (lángvirág, kakasmandikó), állatnevei (lappantyú, toportyán) és elavult szavai, amelyek térszinformát jelölnek. De egész tárházát nyújtja a vadászati szakkifejezéseknek is (tízes, tizenkettes vagy visszarakott szarvas, sukk, cserkészdő).

Glosszáriumomat A funtineli boszorkány című regénytrilógia második, legterjedelmesebb kötetéből készítettem el, melynek címe Kunyhó a Komáromikon. Marosvásárhely: Mentor, 1999. 404 p. (Az első kötet címe Az urszubeli lány, a harmadik köteté A funtineli boszorkány.) A zárójelben szereplő számok e kötet oldalszámait jelölik, ahol a kiemelt idézetek szerepelnek. Az aláhúzás a szónak a regényben valószínűsíthető jelentését jelöli, amennyiben többjelentésű a szó.

Jelen szójegyzetben fel szeretném hívni a nyelvészek figyelmét arra, hogy Wass Albert milyen gazdag nyelvi világot épített ki. Remélhetőleg nem várat majd sokáig – az életmű teljes feltárása után – Wass Albert írói nyelvének lexikona sem.

I. Tájszavak

a. 1. Román közvetítéssel a magyarba került szavak:

bálmos: Kukoricaliszből juhtúróval, tejfellel v. vajjal készített ízletes, puliszka-féle étel, SzT.1: 560; vajjal főzött puliszka, ÚMTsz.1., 327; juhsajt levével vagy más tejtermékkel kukoricaliszből készült étel, Bakos: SzókRom. 227. „Jól éltek fent a havason Dumitruék. Nyáron bálmot ettek, ordát, zsendicét, gombapaprikást és erdei gyümölcsöt. Télen jó volt a túróspuliszka is savanyú káposztával. Böjt idején olajos hal” (35).

[condra: darócposztó, SzT.1: 1056; cundra: guba, daróckabát, Bakos: Szók

Rom. 288; tundra [rom]: táj condra, darócszúr, zeke, Kelemen: RomSzt. 735; Ld. condraharisnya. Nincs előfordulási helye a Kunyhó...-ban]

condraharisnya: Posztónadrág, ÚMTsz.1: 718; „Vékonyka lábain, melyeken fehér székely condraharisnya fityeggett...” (9).

[cserge: lompos szövésű gyapjúpokrócfajta, SzT.2: 115; durva szóttés; takaró, pokróc, Bakos: SzókRom. 202. Nincs előfordulási helye a Kunyhó...-ban]

csergepokróc: Id. cserge; „És mindezek alatt ott bolyhosodott három hatalmas nagy fehér csergepokróc, nehéz, vastag szőrű” (89).

csobán: juhász, SzT.2: 178; 1. juhász, 2. juhászkutya ÚMTsz.1: 868; juhász. Az erdélyi magyar regionális köznyelv eleme, mint ilyen az erdélyi írónál is gyakori, Bakos: SzókRom. 205; cioban [rom]: **1.** juhász, (juh)pásztor; **2.** juhos gazda, Kelemen: RomSzt. 106.

Csobán: juhászkutya neve, Id. csobán; „Azt hiszed, igazán Csobán a neve annak a kutyának?” 76. Id. csobán.

deberke: Bödön, SzT.2: 281; **1.** csonka, kúp alakú kis faedény tejtermékek, zsír, szilvaíz tartására, **2.** hasonló edény, amelyben a levest viszik ki a mezőre, ÚMTsz.1: 957; „ő gyúrta be a túrót fenyőháncsból készült debrekékbe” (35).

[komárnyik: 1. juhfejő eresz, 2. juh-sajt készítő és szárító hely, 3. pásztorkunyhó, Bakos: SzókRom. 341; comarnic: rom. 1. pásztorkunyhó, 2. sajtartó kamra, 3. sajtszikkasztó polc, Kelemen: RomSzt. 120. Nincs köznyelvi alakú előfordulási helye a Kunyhó...-ban]

Komárnyik: Id. Földrajzi nevek.

mutuj: **I.** mn **1.** ügyetlen, együgyű, ostoba, **2.** bolond, **3.** szótlan, hallgatag, **4.** konok, makacs, **II.** fn **1.** együgyű ostoba ember, **2.** néma ember, ÚMTsz.3: 1336; ügyetlen, gyámoltalan; ostoba, buta. E jelentésben az erdélyi magyar regionális köznyelv eleme. Számos írói példa a 19. sz. végétől és a mai erdélyi írók műveiből, Bakos: SzókRom. 303; [rom]

mut: **1.** néma; **2.** szótlan. Kelemen: Rom Szt. 399, mutulică: biz **1.** hallgatag, szótlan; **2.** mafla, bamba. Kelemen: Rom Szt. 400. „Hé, te gyerek, hogy hívnak, tel Vedd ki a tarisznyámból a pipát, s hozd ide. Ott a hátad megett, a szegen, te mutuj!” (168).

orda: táj Juhtej savójának forraláskor kiváló sajtyszerű termék [rom] ÉKSz. 1039; a friss savó főzésekor kiváló édes juhtúró. A tejjagdálkodás műszava. A 18. század közepe óta írói példák is vannak, Bakos: SzókRom. 217; „Nyáron bálmost ettek, ordát, zsendicét, gombapaprikást és erdei gyümölcsöt.” (35).

pakurár, [pakulár]: Juhász, pásztor; gyakran élnek vele a mai romániai magyar írók. Nem mindig dönthető el, mikor környezetfestő és mikor erdélyi köznyelvi elem, Bakos: SzókRom. 218; [rom] păcurar: pásztor Kelemen: RomSzt. 467. „Pakurárt tartottam, az járt a juhokkal” (348).

pláj: plai [rom] 1. hegyi rét (v síkság); 2. hegyvidék, felföld. Kelemen: RomSzt. 490; **I. 1.** hegy, bérc, **2.** hegyi átjáró, hágó, **II.** hegy, havasi tisztás, rét; hegyi ösvény; vidék, Bakos: SzókRom. 269; „Ha a kóbor plájon az Andrenyásza tetejére fokapaszkodsz: magad előtt látod a mi szép hegyeinket mind, valamennyit” (5); „Fileházán keresztül, a görgényi plájon” (68); „Szél járta a plájt, északi szél” (331); „Megjárta a plájokat [...], de nem találtak nyomot” (369).

plájász, [plájás]: Erdőkerülő. **I. 1.** határőr, **2.** hajdú, fegyveres rendfenn-tartó; kerülő, csósz. Plájász alakban van meg Jókainál és talán őt követi az archaizáló Kós; **II.** hegylakó; határőr, határ-vadász. Ez a plái származéka, Bakos: SzókRom. 241; „Plájászeit is így fogadta föl. [...] aki egyszer odakerült, az elintézte a dolgát az étellel. Építhetett kunyhót magának, állatot tarthatott tetszése szerint, kaszállhatta a tisztásokat, foghatott halat, lőhetett vadat. [...] egy marékra való furcsa ember. [...] csupa vérbeli erdőlakó. De titkokkal megrakott, különös csodabo-

gár valamennyi” (9); „A Szekuban csúffá tette Bán Iliát, a Bánffy urak plájását a medve” (70).

poján[a]: havasi v. erdei tisztás, Bakos: SzókRom. 269; [rom] poiană: Nagyobb erdei tisztás Kelemen: RomSzt. 499. „itt voltam a Gergely-pojánban. Tőled közelebb a Gergely-poján, s ott jár egy jó bikám”(60).

pomána: Halotti tor; a halott emlékezetére osztogatott étel, ital, alamizsna, adomány. Az erdélyi magyar regionális köznyelv eleme, Bakos: SzókRom. 270; [rom] pomană fn. **1.** alamizsna; **2.** halotti tor; **3.** potya. Kelemen: RomSzt. 502. Wass Albert eltérő jelentésben használja a szót: stóla, papi szolgálatért fizetett pénz, adomány: „...aki nem fizetett pománát a papnak, s egy emberrel összeköltözött pap nélkül, az ringyó” (339).

pópa: Görög keleti pap. [rom<déli szláv<gör] ÉKSz. 1115; A 18. század során a szó Erdélyben és Erdély határán kívül is jelentésében kiterjed és a 'pravoszláv pap' értelmet vesz fel, Bakos: SzókRom. 220; [rom] popă: pap, lelkész Kelemen: RomSzt., 504. „Alja elment a pópához, Tirusorba, aki híres volt az ilyesmiben, hogy csodákat tesz [...]. Vitt neki preszkurát meg pénzt meg egy hizott kacsát, s a pópa megfüstölte [...], s előírta az imádságokat, meg hogy miket egyék” (179). „De Bilibók maga is látta a prikulicsot az útkaparó kerítésén ülni éjszaka, és most a pópa naponta kifüstöli tömjénnel, és meglocsolja szenteltvízzel a pajtát, hogy ne merjen több bemenni a prikulics” (225).

prepegyit: fn **1.** züllött, semmirekellő, **2.** elveszett; tönkretett, tönkrement; hitvány, nyomorult. Ez a szláv eredetű a prăpădi 'elpusztít, elpusztul' múlt idejű mn-i igeneve, Bakos: SzókRom. 357; [rom] prăpădit: **1.** mn **1.** tönkretett, tönkrement; 2. hitvány, szerencsétlen; 3. eltűnt; 4. elpusztított. II. fn ágrólszakadt (ember). Kelemen: RomSzt. 512; Wass Albert szűkíti a szó jelentésmezejét, nála a szó jelentése: 'bujdosó hegyi betyár, zshivány, haramia!'; „– Nem jó emberek azok./ – Prepegyitok.”

(308). „Jösztek, mint valami barmok, s nekiestek a gyerekek. Látszik, hogy prepegyitok vagytok. Semmirevaló pogányok!” (338). „Néma csöndben álltak a prepegyitok, és hol a vért nézték, hol az asszonyt. Várták, hogy mi lesz.”; „A prepegyitok körülállták, és gúnyosan röhögtek. Pizkos szavak érték, ocsmányságok” (342). „Mikor kiment, a prepegyitok éppen a pokrócokon osztozkodtak. Egyikük a ládát túrta föl” (343).

preszkura: Ostya v. kovásztalan kenyér a görög katolikus és görög keleti áldozási szertartáshoz; a románok vallási szertartásaihoz használt áldozati kenyér v. kalács. Közvetlen szláv forrásokból is átkerül a szó a magyarba, Bakos: SzókRom. 270-271; [rom] prescură: fn vall áldozati kenyér (az ortodoxoknál) Kelemen: RomSzt. 517. „Alja elment a pópához, Tirusorba, aki híres volt az ilyesmiben, hogy csodákat tesz [...]. Vitt neki preszkurát meg pénzt meg egy hizott kacsát, s a pópa megfüstölte [...], s előírta az imádságokat, meg hogy miket egyék” (179).

prikulics: I. 1. Kísértet. E jelentésben az erdélyi magyar regionális köznyelv eleme, sok írói példa a mai romániai írók műveiben; **2.** küldött farkas; 3. ördögfióka; eleven fúrge ember v. kisgyerek; 4. alacsony, csúnya ember v. kisgyerek; 5. esőcsináló garabonciás; 6. kemény, rossz ember; II. farkas v. kutya formájú, sírból kiszállott kísértet; küldött farkas; a holdat v. a napot evő szörnyeteg, Bakos: SzókRom. 271; [rom] pricolici: **1.** Ördög, lidérc; 2. kártyafigura; Kelemen: RomSzt. 519; „mesélni kezdett titokzatos történeteket, amiktől az embernek végigszaladt a hideg a hátán. Prikulicsokról, akik a kerítéseken guggolnak éjfélkor, és megrontják a tehetek tejét” (170); „De Bilibók maga is látta a prikulicsot az útkaparó kerítésén ülni éjszaka, és most a pópa naponta kifüstöli tömjénnel, és meglocsolja szenteltvízzel a pajtát, hogy ne merjen több bemenni a prikulics” (225).

szirba: Román népi tánc neve, Bakos: SzókRom. 436; [rom] sírbă: Gyors, román

népi tánc és zene; „...táncolj! Rúgjad a szirbát! Egyszer élünk csak, és soha többet!” (392)

szumán[y, szokmány]: darócból készült kabát; guba, szűr. Az erdélyi magyar köznyelv eleme, Bakos: SzókRom. 221; [rom] suman **1.** fn szokmány, hosszú posztókabát, **2.** daróc, szűrposztó, Kelemen: RomSzt. 658; „A birkabőr mellényre még rávette a térdig érő, ócska szumánt, fejébe húzta a kucsmát” (104); „A szumán ázott gallérját lerázta a fejről, és a hátracsúszott kendő megmutatta csillogó, szőke haját” (333).

turma: Juhnyáj, nyáj. Az erdélyi köznyelv elemeként elég gyakran kerül írók tollára, Bakos: SzókRom. 277-278; [rom] turmă: nyáj Kelemen: RomSzt. 724; „...látam, hogy a turma elköltözött a pópa legelőjéről” (186).

zsendice: nép Oltott juhtej felforralt túrós savója [rom és szkl] ÉKSz., 1540; juh-sajt vagy az orda felforralt/felvert savója, a tejfeldolgozás műszava, Bakos: SzókRom. 169, 223; „Nyáron bálmost ettek, ordát, zsendicét, gombapaprikást és erdei gyümölcsöt.” (35).

a. 2. Magyar(nak ismert) szavak:

ánti: „Tudja az ánti...”, (19).

dől a nap: délután lesz, esteledik. „Egy idő múlva, ahogy dőlni kezdett a nap, hűvös lett” (146).

ejszen: Talán, úgylehet, SzT.3., 720; többnyire, hiszen, bizony, SzT.2: 51; „Egy toportyánnal ejszen kevesebb lett megint” (81).

észkas: Észkos, északos, észkas: Észak felé eső, északi fekvésű (föld) SzT.3: 454; árnyékos, nedves terület, ÚMTsz.2: 223; dos: [rom] nép északi oldal; dosul muntelui: a hegy északi oldala. Dosu Fulgeruj: [dosul fulgerului] Villám Észkasa. „Üverek mélyéből, sziklák alól, az észkasok párfányos katlanaiból könnyű, fehér kísértetek szaladnak össze” (331). „A villám lakik azon a hegyen, mondják a pásztorok. S onnan a neve is: Villám Észkasa. Bárhonnan nézze is az ember a

nyári zivatart, olyan éppen, mintha valóban oda gyűlnének össze a villámok mind. Csattog, dübörög ilyenkor a Dószul Fulgeruj, a Villámok Észkasa. Visszahangzik a sok sziklakatlan, morajlik a fenyves hátborzongatóan” (57).

[fal]: Eszik SzT.3: 649; fal v. falik: harap, ÚMTsz.2: 264. Nincs előfordulási helye a Kunyhó...-ban]

falnivaló: ennivaló, harapnivaló; ld. fal. „Most pedig lássuk a falnivalókat! [...] s leheppent nagy legényesen az asztal melletti székre” (97).

fehérnép: Nő, asszony, ÚMTsz.2: 311; „Mit gondolsz, ki gondoskodott a fehérnépedről, ameddig odavoltál?” (305); „fehérnép-plájászom még úgysem volt az erdőmben eddig” (316); „ez a fehérnép nem játéknak való” (317).

feláll az idő: Kitisztul az idő: „Feláll az idő. Fagy lesz az éjjel” (76).

göthe: fn Korhadt fatuskó az erdőben (Csíkszentdomokos), ÚMTsz.2: 687; a göhte szónak van göte változata is, jelentése: vízben elkorhadt fa. Egyik változatában azért van h betű, mert származásbeli rokonságban van a göthös, gethes, betegeskedő, gyengélkedő jelentésű szóval, Komoróczy; „Göthét raktál reá, azért ég rosszul. Ha főzni akarsz, nem való a göthe” (384).

hiu, hiu: táj Padlás. ÉKSz. 551; SzT.5.; 1. padlás, 2. padlástérnek egy része, ÚMTsz.2: 965-966; ld. pajta hiuja.

pajta hiuja: „a szénát lerakták a lovak hátáról, és feldobták a pajta hiujába” (116).

képes papiros: képeslap. „Azzal kortorni kezdett a tarisznyájában, és kihúzta onnan a képes papirost. A képes papirost, amelyik azóta ott áll a polcon, és amelyiktől világoosság van azóta is a házban” (116).

lapos: fn nép Lapályos fekvésű (vizegyős) rét, ÉKSz. 819; sík, teres terület, SzT.8: 816; **1.** valamilyen földterület, **2.** a környezeténél alacsonyabban fekvő, rendszerint vízenyős, főként legeltetésre v. kaszálónak alkalmas sík terület, **3. szán-**

tóföld v. legelő lejtős része, hajlata. **4.** kiszáradt tófenék vs. folyómeder, ÚMTsz. 3: 735; „fönt az lvticsó laposán megszólalt egy kürt” (304).

málnavész: Málnával benőtt erdőirtás, SzT.8.: 116; málnabokrokkal benőtt erdőrészt, málnás, ÚMTsz.3: 974; „A lövésre megrogyott a medve [...], és bevágta magát a málnavészbe” (139).

nyiladék: Nyílás. „Az őz újra ott állt, azon a kis nyiladékon, hol délelőtt” (208).

osztováta: Szövőszék. „lván pedig belekezdett az osztováta faragásába, amin majd meg lehessen szőni a gyapjút, ami maradt” (225). „Az osztovátát hozta. Szép, ügyes szövőszék volt, juharcából készült, telefaragva virágokkal, csillagokkal és mindenféle furcsa állatokkal” (368).

Pásztorcsillag: Pásztor, arab neve: Ras Alhague. A Skorpió havába eső időszaknak egykor napjárta, uralkodó csillagképei is utalnak a pásztori teendőkre: a Skorpió alatt látható a Farkas csillagkép, felette a Kigyótartó, két legfényesebb csillagának a Pásztor és Pásztor Kutyája a neve, Jankovics: JelK. 248.

postahordó: Postás. „Gyerkónak adta a postahordó Ratosnyán. Neked szól” (116).

surgyé: táj Szalmazsák. ÉKSz. 1229. surgyál – csurdál: [cigány] lop, a ciurdi, a ciurdi: lop, a román és közvetlen cigány elem keveredhetett egymással, Bakos: SzókRom. 291; ltt: fatörzs fiatal fa: „Egy fiatal bükkfasurgyé útjába állt [a szarvasnak]. Nem tért ki, csak odabilentett egyet az agancsával, s a fiatal fa recsegve törött ketté az ütés alatt” (303).

széltörés: széltől letarolt hegyoldal; „látta az állatok sötét körvonalát ide-oda mozogni a széltörésben” (301).

üver: elavult térszínformanév: kiszáradt patakmeder, Kálmán: NV. 177-178; „S ha szellővel találkozol, megérzed benne az epert, málnát, áfonyát, ami az üvereket tölti meg odafönt” (5); „Csak arra riadt föl, hogy ott csaholnak [a kutyák] az üverben” (80); „A málnás üverben is bögg egy [szarvas]” (292); „Üverek mélyéből, sziklák alól,

az északosok párfányos katlanaiból könnyű, fehér kísértetek szaladnak össze, megnőnek, összegomolyognak, s mire a nap nyugodni indul, már elleptek újra néhány üvert, sötét bükkfa-szálast, mohás sziklavölgyet” (331).

a. 3. Idegen eredetű szavak:

kommenció: [latin]: konvenció ‘egyezőség’ szóból; nép rég Mezőgazdasági cselédek megegyezés szerinti (természetben) járandósága ÉKSz. 751; szegődmény, járandóság, SzT.7.: 67-8; mezőgazdasági cselédeknek, pásztoroknak részes aratóknak megegyezés szerinti, természetben, főként terményben fizetett járandósága, SzT. 3: 454; „A plájászok szállása előtt ott állt Garabonciás Gyerkó két mokány lova az oszlophoz kötve, a fanyergekről akkor emelték le éppen a havi kommenciót. Három zsák málélisztet, egy zsák árpalisztet a kutyáknak, olajat, ezt-azt” (70).

picula: 1. Tört Régi [osztrák] 10 krajcáros ezüst váltópénz [?cseh<ol] ÉKSz. 1103; „Birtalan kotorászni kezdett a tarisznyában, és előszedett három piculát” (98); **2.** értéktelen tárgy; „adj hálát az Istennek, hogy megéltél. Nem értél már egy likas piculát” (49).

a. 4. Növénynevek:

baraboly: Növ Erdős, köves helyek fehér ernyős virágzatú gyomnövénye (Chaerophyllum), ÉKSz. 91.; **1.** Gumós baraboly (Chaerophyllum bulbosum), kerti turbolya; **2.** burgonya, krumpli SzT.1, 573; ehető gumós növény ÚMTsz.1: 339; 1817-es adat: burgonya: népnyelvi adat Erdély több megyéjéből; csicsóka, Bakos: SzókRom. 208-209; baraboi [rom]: **1.** baraboly; **2.** táj burgonya, pityóka, krumpli, Kelemen: RomSzt. 60. „Az asszony oda volt barabolyt ásni” (215).

burján: SzT.1.; [rom] buruiană: **1.** gaz, burján, dudva, gyom, **2.** fű; gyógyfű, gyógynövény, Kelemen: RomSzt. 82; buruján: szláv gyom, gaz, ugyanabból a szláv szóból való, mint a magyar burján. A burján alak csak Erdélyben él, így talán a

szláv eredetű szónak a fenntartásában is szerepe lehet a romának, Bakos: Szók Rom. 324-325; „És utána sokáig nyomta az ágyat, és Bába Szavéta hordta a fűveket meg a burjánokat hozzá” (179).

haricska: táj Pohánka. [rom<ukr], ÉKSz. 517; hajdina ÚMTsz. 2: 687; hajdina, tatárka, az erdélyi regionális köznyelv szava, Bakos: SzókRom. 234. „Apámnak volt egy kis földcsekéje a hegyoldalban, zab meg haricska termett rajta” (166).

kakasmandikó: Virágfajta, erythronium dens-canis, SzT.6.: 19; őszi kikerics (*colchicum autumnale*), ÚMTsz. III, 28; „Legyőzhetetlenül haladt a tavasz a maga útján. A bükkös szegélye tele volt hóvirággal, kék jácinttal, kakasmandikóval” (195).

lángvirág: esetleg lángrózsza: *rosa fulva*, ÚMTsz. 3: 720; vagy tűzliliom, zergeboglár, Wass Albert levele Lapohos Andrásához. In: Szászrégen és Vidéke, II/7. 2000. július. P. 10.

tárnics: Növ Hegyeken tenyésző, tölcseres kék virágú növény (*Stachys annua*). ÉKSz. 1339; rokonsága a tárnica 'erdőbeli füves tisztás' (Bakos: SzókRom. 311), a magyarból a románba átkerült szóval nem egyértelműen megállapítható, ezen a helyen nyíló virág; „délután virágot szedett, volt már tárnics is” (286).

turbulya: Turbulya Növ Fehér ernyős virágzatú, tavasszal virágzó erdei növény (*Anthiscus*), [szláv<...lat<gör], ÉKSz. 1414.

a. 5. Állatnevek:

galléros medve: „odaát Ilván akkora medvét lőtt az egyik Bánffy báró, hogy olyant még nem látott ember. Galléros medvét” (306).

lappantyú: Áll Rigó nagyságú, szürkés-barna tollazatú, rovarévo madár (*Caprimulgus europaeus*); kecskefejő (lappang), ÉKSz., 819; nevét a lappan igéből származtatják, mert lappangva, nesztele nélkül este, kecskefejéskor vagy a körül indul táplálék után, Komoróczy; alkonyati madár, szeret nyájak, csordák körül vadászni, mivel ilyen helyen több a bogár. A népi

elnevezés – kecskefejő, kecskeszopó, álmos madár, tehénfejő, éjfecske stb. – azon a hiedelmen alapul, hogy az állatokat megfeji, Kelemen: Mad., 246-7; „Csak egy lappantyú rebbent föl valahonnét, és éles visítással vágódott alá a bükkösbe” (302).

toportyán: rég Farkas, ÉKSz., 1385; „Egy toportyánnal ejtszen kevesebb lett megint” (81).

b. Állathívó, -terelő, -hangutánzó szók
fajdkadas hangja: tak-tak-tak-tak... sűsűrű, sűsűrű, sűsűrű (195)

kutyahívó: Kuuucuka nyeeel Huhhuuu! Kuuucuka nyehó! (22), Dudás idenyel! (22), Hujjhaó! Hujjhanyel Ne hadd! (36)

farkaskergető: Hujjhá! Hujjhanyel (44)

juhterelő: Hujjnyel! Hujjhuhuj! Juhhhohó! (40)

kutya: Ciba nye! Nye! (67)

kutyanevek: Fordíts, Bokrász, Libuc, Pillants, Dudás (22), Csobán, Gudra, a vén verekedő kuvasz (36, 37), Buzsor (36)

c. Vadászati szakkifejezések

bögés: A szarvas hangja üzekedés-kor, fojtott brummogó hang, gyakran nagy távolságból, többnyire fáradtan pihenő szarvasbikából hallható; bögni, morcogni. VadLex. 221. „Jó bögés van az idén”, 305.

cserkészidő: Cserkészésre alkalmas idő. „Ha jönne egy jó zápor, és gyorsan elvonulna, estére kitűnő cserkészidő lehetne” (250). Ld. cserkészés.

[cserkel: **1.** Figyelve, leselkedve jár, közelít vmihez; **2.** csalogat, lesben áll, ÚMTsz.1: 803-804. A regényben nincs előfordulási helye.]

[cserkészés, cserkelés: Eredetileg általában az egyéni vadászat, szemben a társasvadászzal. Ma a cserkelőúton való vadászat (egyedül vagy vadászkísérvvel); az erdő figyelmes, lassú, halk végigjárása a szélirány figyelembevételével, hogy előbb lehessen megpillantani a vadat, mint az észrevenné a cserkelő vadászt;

gyakran szünetekkel megszakítva. VadLex. 52. A regényben nincs előfordulási helye.]

sukk: táj [ném] A két ököl és az egymás felé fordított két hüvelykujj együttes hossza mint hossz mérték. ÉKSz. 1228. „ott az a medve, uram! A nyoma egy arasz és két sukk.” (292).

tízes: Tízes szarvasbika. A szarvas 10 ágú agancssal rendszerint fiatal v. középkorú bika (3-6 év), nem ritkán idősebb is. A tízes agancs a nyolcasból fejlődik, vagy az egyik agancsszár villájának a koronává válásával („koronás tízes”), vagy megjelenik a jégág („jégágas tízes”), illetve ritkán a „jégágas nyolcasnál” a szár vége villává alakul. VadLex. 333; „Egyet én is lőttem már. Nem ilyen szép, mint ez. Tízes, de vastag. Öreg, visszarakott” (304).

tizenkettes: Tizenkét ágú, tizenkettes bika. A tizenkettes agancs esetében a gímszarvas fajára jellemző felépítésűek az agancsszár ágai; szemág, jégág és koronaág. Sok gímszarvas egész életében nem ér el nagyobb agancsot; VadLex. 333.

visszarakott (szarvas): „Egyet én is lőttem már. Nem ilyen szép, mint ez. Tízes, de vastag. Öreg, visszarakott” (304); ld. visszarak.

visszarak: Agancsosok: szarvasok, őzek visszaraknak, ha gyengébb agancsot raknak fel, mint az előző évben. Átmeneti, „nem valódi” visszarakás kemény tél, betegségek esetén és „valódi” visszarakás, amely érett korban, őzbaknál 8 év felett, gímszarvasnál kb. 13 éven túl a testi állapot általános gyengülésével kapcsolatos (előregedés); VadLex. 413.

[visszarakás: A szarvasbika visszarakása a 13. évben kezdődik, addig az agancs növekszik; VadLex. 305.]

d. Egyszeri írói szóalkotások

bevigyázkodik: Óvatosan bemegy, bejön; „a csillagok bevigyázkodtak az ablakon” (298).

bőrétű: Bő, sokrétű (szoknya, rokokó); „tánchoz illő, bőrétű, színes rokokóban” (89-90).

csillaggyúláskor: „Csillaggyúláskor szalonkapárok szálltak át csapongva a tisztás fölött” (195); „Csillaggyúláskor egyszerre csak ott szólalt meg a pláj alatt, az északi oldalon [a szarvasbika]” (301).

holdváltózsny: Holdtölte és holdfogyta (SzT.5: 226-227) közti idő; „egy holdváltózsny időre rá történt” (139).

jóakar: **1.** Önkéntes/ szabad elhátározás, **2.** jóindulat, **3.** hajlandóság, **4.** jóakarataig; amíg kedve tartja, **5.** tetszés, **6.** jótetszésből / önként való adomány, SzT.5:

jóakarathyt: Egy kis időt, annyit, mint a jóakar; ld. jóakar; „Nőnek a napok. Átfordul a tél. Mától kezdve minden reggel egy jóakarathyt hamarabb kél a nap, s öste későbbben nyugoszik. Egy jóakarathyt, minden nap” (100); „A napok nyúltak, sok-sok jóakarathyt” (129).

elméledésnyi (út): Olyan hosszú út, amelynek megtételéhez egy elméledésnyi idő elegendő; „Onnan már csak egy elméledésnyi út volt a Kétágig” (105).

tömöttödik: Sűrűsödik; „Ratosnyaig egyre szűkül a völgy, s tömöttödik két oldalon az erdő. A Zsisa vize már fenyők sorfala között zúdul a folyóba, s Ratosnyán túl a Lisztes csipkés gerince szinte fejed fölé tornyosul” (5).

II. Földrajzi nevek

Andrenyásza: [rom] Andreneasa: Hegy és falu; „Ha a kóbor plájon az Andrenyásza tetejére fölkapaszkodsz: magad alatt látod a mi szép hegyinket mind, valamennyit. Keleten a Pietroszt, Cserbükköt, Kelement, délen az ilvai, bélbóri, borszéki hegyeket, nyugat felé a görgényi gerincek szelíd láncait s északon a lapos tetejű Istenszékét” (5); ld. Gödemesterháza.

Bélbor: Falu Hargita megyében.

Bélbóri-hegyek: ld. Andrenyásza.

Belcsuj: [rom] Belciui: Hegy; „A nap akkor ért fel a Belcsuj gerincére” (76); ld. Nagy-Ciba.

Benedek-havasok: „messze fönt a Benedek fejében valahol” (139).

Bisztra-patak: „emlékezett valahogy az Urszura, az Istenszék tágas lejtőire, a Bisztra-patak kedves zúgására” (146).

Bisztricsóra: Patak; Id. Tárnica.

Borszéki-hegyek: Id. Andrenyásza.

Bölényes: hegy; Id. Lóhavas.

Cserbük: hegy; Id. Andrenyásza.

Deálu Rosu: [rom] Dealul Rosu: Hegy; „a Déálu Rosun zúgnak a fenyők” (355).

Disznajó: Falu a Maros folyása mentén, Déda előtt, Maros megye.

Dornavátra: [rom] Vatra Dornei, város Suceava megyében; „A dornavátraí vásárról hozta volt az őszön [a kicsi sapkát]” (48).

Dosu Fulgeruj: [rom] Dosul Fulgerului: „Csattog, dübörög ilyenkor a Dószul Fulgeruj, a Villámok Észkasa. Visszahangzik a sok sziklakatlan, morajlik a fenyves hátborzongatóan” (57); Id. Pojána Vurfu.

Észkashegy: Id. Dosu Fulgeruj, ill. Sóakna.

Galonya: Patak és falu Maros megyében; „a Galonya zöld vize a Marosba beleomlik” (5).

Gergely-poján: [rom] poiană: nagyobb erdei tisztás; „itt voltam a Gergely-pojánban. Tőled közelebb a Gergely-poján, s ott jár egy jó bikám” (305).

Gödemesterháza: Falu a Maros völgyében, Maros megye; „Ratosnya, Gödemesterháza: ezek voltak a faluk. Az Andrenyásza alatt néhány tanyaház” (6).

Görgényi-havasok: Id. Andrenyásza, Szerecsen.

Idecs: Maros megyei falu; Id. Magyaró.

Ilva: Hegy, patak és falu (Palotailva) Maros megyében; „odaát Ilván akkora medvét lőtt az egyik Bánffy báró” (306).

Ilvai-hegyek: Id. Andrenyásza.

Istenszék: Hegy; „...emlékezett valahogy az Urszura, az Istenszék tágas lejtőire, a Bisztra-patak kedves zúgására” (146).

Iszticsó: Hegy; „Tova az Iszticsó lábánál érte be őket” (80); Id. Nagy-Ciba.

Kelemen-havasok: Id. Andrenyásza.

Kétág: Hegy; Id. Nagy-Ciba.

Kis-Ciba: Hegy, Id. Nagy-Ciba.

Komárnyik: Földrajzi név, mely nevét onnan kaphatta, hogy hegyi pásztorok ott tevékenykedhettek, esetleg esztina állt ott, Id. komárnyik. „Aztán letertek a plájról. Néhány sziklát megkerültek, átmentek egy kis sűrű fenyvesen, s akkor egyszerre kitérült előttük csodálatos szépen a komárnyiki poján” (60); „Ilyen ház volt az ott, amelyik a Komárnyikon épült” (63); Id. Nagy-Ciba.

Lisztes: Hegy, Id. Ratosnya.

Lóhavas: Hegy; „Így jutottak el a Lóhavas alá. [...] Mert akikkel találkozott, mind azt mondták, hogy a Lóhavas, a Bölényes és a Priporul Candrei is tele van velök [a farkasokkal]” (37); Id. Tárnica.

Magura: [rom] Măgura: Hegy és falu Beszterce megyében; „A Magurát figyelted? A Magurán nem ütöttek le semmit ezen a télen [a farkasok]” (293); Id. Pável.

Magyaró: Maros megyei falu; „Elfogtak két magyarói cigányt a csendőrök, mert megkakasolták az idecsi zsidónét a holtmarosi füzesben” (72-73)

Nagy-Ciba: Hegy; „a Nagy-Ciba felső üvereiben” (139); „Birtalan elmondta a Nagy-Cibát, a Kis-Cibát, a Belcsujt. Majd Dumitru attól lefelé, egészen a Marosig s ettől a Peszkócaig. Végül Iván az Iszticsót, a Kétágot, Sestinát, Komárnyikot” (292).

Pável: [rom] Pavel 'Pál': Hegy. „Este felé átment a Pávelbe” (306); „S oda ment föl [az úr vadászni]. Néha Vénséghez, a Dószul Fulgerujra. Néha máshova. A Magura-tetőre, Pável-sarokba” (58)

Peszkóca: Hegy; Id. Nagy-Ciba.

Pietrosz: [rom] Pietrosu 'köves': Hegy; Id. Andrenyásza.

Piszoj: [rom] pisei: 'kiskandúr, kismacská'; „Lövess vele disznót is, a Piszoj üvereiben” (293).

Pojána Vurfu: [rom] Vârful poianei 'tisztás csúcsa', hegyi tisztás; „Tisztán lehetett hallani: valahol a Pojána Vurfu

alatt szólott a puska. És délután már ott volt Farkas-Dumitru a jelentéssel a Dószul Fulgerujon: nyolc ember tanyázik a Pojána Vurfu alatt” (307).

Porkuj: [rom] porcul ‘disznó’: Hegy. „Ratosnya fölött a Porkujon” (306);

Dorna Candrei: Falu Suceava megyében.

Priporul Candrei: Hegy; [rom] pripor: meredek lejtő; „a Lóhavas, a Bölényes és a Priporul Candrei is tele van velök [a farkasokkal]” (37); Id. Dorna Candrei.

Ratosnya: Falu a Maros mentén, Maros megye; „Ratosnyaig egyre szűkül a völgy, s tömöttödik két oldalon az erdő. A Zsisa vize már fenyők sorfala között zúdul a folyóba, s Ratosnyán túl a Lisztes csipkés gerince szinte fejed fölé tornyosul” (5); Id. Gödemesterháza.

Salamás: Falu Hargita megyében; „Salamáson [lakom], tudod, Toplica mellett” (151).

Sestina: Hegy; „ott csaholnak az üverbén, a Sestina felé” (80); „A Sestinánál aztán elváltak egymástól” (293); Id. Nagy-Ciba.

Sóakna: Falu; „Tova Sóakna fölött, az Északhegy katlanában lelt reá Dudásra [a kutyára]”, (23).

Szalárd: Falu és patak Maros megyében (Bihar megyében is van ilyen nevű település); „fölfelé a Szalárdon” (293); Id. Szerecsen.

Szászrégen: Város, Maros megye; „Szászrégenbe befutott az első gőzös, s egy asszonynak azon nyomban ikrei születtek az ijedtségtől, ott a stáció mellett, a gőzös meg az úrinépek szeme láttára” (72).

Szeku: [rom] sec: ‘száraz’. Hegy; „A Szekuban csúffá tette Bán Iliát, a Bánffy urak plájászatát a medve” (70).

Szerecsen: Hegy; „S éppen szemközt veled, a Szerecsen alatt, két éles hegy közé bezárva egy patak szalad belé a Marosba. Ez a Szalárd. Ott ered valahol messze fönt a görgényi gerinceket, és széles nagy területről harmincegynéhány patakocská vizét hozza magával. Körü-

lötte, ameddig ellát a szemed, mindenütt erdő” (5-6).

Tárnica: Hegy. „Így ment akkor Dumitru a Tárnicától a Bisztricsórán át a Lóhavasig. Három napjába telt az út” (39).

Tirgusor: [rom] Târguşor: târg ‘vásár’ kicsinyítő képzős alakja]. Helység Moldovában; „Alja elment a pópához, Tirgusorba” (179). (179)

Toplica: [rom] Város, fürdőhely Hargita megyében, Maroshévíz román neve; „az út pedig ott megyen, s Toplicáig nincsen neki vége” (15); „Salamáson [lakom], tudod. Toplica mellett (151).

Urszu: [rom] urs: ‘medve’. Település: Valea Ursului, Suceava megye; „emlékezett valahogy az Urszura, az Istenszék tágas lejtőire, a Bisztra-patak kedves zúgására” (146).

Vurfu Fulgeruj: [rom] Vârful Fulgerului ‘villám csúcsa’: Hegycsúcs; Id. Dosu Fulgeruj.

Lábjegyzet:

¹ **A. Jászó Anna:** Wass Albert prózai műveinek stílusa – Polisz, 68. sz. 2002. december–2003. január.

Rövidítések:

Bakos: SzókRom. – Bakos Ferenc: A magyar szókészlet román elemeinek története. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982. – 559 p.

SzT.1: Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár I. A-C. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1975.

SzT.2: Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár II. Cs-Elsz. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1978. – 1222 p.

SzT.3: Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár III. Elt-Fel. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1982. – 1164 p.

SzT.4: Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár IV. Fém-Ha. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1984. – 1300 p.

SzT.5: Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár V. He-Jü. Szerk.: Szabó T. Attila – Daly Ágnes. Budapest: Akadémiai Kiadó; Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1993. – 1127 p.

SzT.6: Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár VI. K-Ki. Szerk.: Szabó T. Attila – Daly Ágnes. Budapest: Akadémiai Kiadó; Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1993. – 1149 p.

SzT.7: Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár VII. KI-Ly. Szerk.: Szabó T. Attila – Daly

Ágnes. Budapest: Akadémiai Kiadó; Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1993. – 1255 p.
 SzT.8: Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár VIII. M-Meg. Szerk.: Szabó T. Attila – Vámszer Márta – Daly Ágnes. Budapest: Akadémiai Kiadó; Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1996. – 1335 p.
 Jankovics: JelK.: Jankovics Marcell: Jankovics: JelK. Pécs: Medicina, 1988. – 248 p.
 Kálmán: NV.: Kálmán: NV. Béla: A nevek világa. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1989. – 242 p.
 Komoróczy: Komoróczy György: Wass Albert tájszavai. In: Hargita Népe, 2003. január 16.
 Kelemen: Mad.: Kelemen Attila: Madaraskönyv. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1978. – 310 p.
 ÉKsz.: Magyar Értelmező Kéziszótár. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.
 Kelemen: RomSzt.: Kelemen, Béla: DicPionar român-maghiar. Román-magyar szótár. București: Editura științifică și enciclopedică, 1980.
 ÚMTsz.1.: Új Magyar Tájszótár. I. kötet A-D. Főszerk.: Lőrinczy Éva. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979. – 1053 p.
 ÚMTsz.2.: Új Magyar Tájszótár. II. kötet E-J. Főszerk.: B. Lőrinczy Éva. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988. – 1175 p.
 ÚMTsz.3.: Új Magyar Tájszótár. III. kötet K-M. Főszerk.: B. Lőrinczy Éva. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992. – 1341 p.
 VadLex.: Vadászati lexikon. (Szerk. Gerhard Seilheier), a magyar kiadást szerk. Győre Pál, Homonnay Zsombor, Knefely Mária. Debrecen: Méliusz, 1997. – 571 p.

Hegedűs Andrea

Szavak álom-ébresztő hercege

Pierre Etienne testvér költő, a taizéi szerzetesközösség tagja, eddig 10 kötete jelent meg Franciaországban (L'avant-saison, Le rempart des îles, Lente remontée depuis les rivages, Les sentiers du monde, Les amis essentiels, Mémoire du silence, Poésie nomade, Ciel sans nombre, Quarante-quatre sonnets approximatifs, Vol irrévocable).

Költészetének egyik méltatója, Edmond Jeanneret így ír róla: „Számomra az a költő, akinek szavaiban a teremtés ritmusa látható, s akinek szájában mindennapi szavaink – elhervadt virágok – színüket és illatukat nyerik vissza, hiszen éltető nedv-ként vérünk áramlik bennük ismét. Ho-

gyan lehetséges, hogy az az ember, aki kövek, csillagok, források, fák bizalmasaként él, s hallgató-figyelő őrszem a horizont szélén, ahol az ég vallomást tesz a földnek, belülről szólít meg és magamnál is jobban ismer engem? Szavai nem csupán a világot nyitják meg előttem: ön-magamnak nyílok meg általuk. Fejedelmi szavak ezek, melyek belső várkastélyunkba hatolnak, és – akár Csipkerózsika hercege – felébresztik az oly régóta alvó emlékezetet: legmélyebb énünket.”

Pierre Etienne költészetében az élet valós félelmeivel – a halállal, a magánnyal, a hiánnyal – szembesülő törekeny lélek újra meg újra erőre kap a szemlélődésben és a megszólalásban. Miközben a dolgok megnevezésének ősi rítusát éli újra, elárult szavaink, megtépzott fogalmaink a „helyükre kerülnek”. A félelem, a víz, a fa, az ott-hon ősi egyértelműségében szólítja néven a halált, az örömet, a találkozást, az emlékezetet:

„A gonoszt a hiányból kiűzni
 (bárha lehetetlennek is tűnik)
 begyógyítani szakadást
 nem kell-e minden szó
 minden szó mely arra való,
 hogy daloljunk, kiáltjunk, sírjunk, mormoljunk...
 nyöggjünk, nyűszítsunk, dadogjunk, zümmögjünk,
 rikácsoljunk...
 s még ki tudja, mit nem? ...”

A csend költészete ez.

Az elhalkulni, de kiáltani is tudó szóé.

A rácsodálkozás, a szemlélődés áhítatáé.

Visszavonhatatlan bizalom alázatáé.

Csupa bensőségesség.

Nemes Nagy Ágnes szavaival élve a természet „legjelentéktelenebbjei”, a „szinte-láthatatlanok” nyitnak ablakot itt a Láthatatlanra, a szemlélődő tekintet éltető sugarában: a gyengülő fény, a fűzfa levelei, a tér labirintusai éppúgy, mint a forrás és a szél játéka, az eső, a szita-kötők, a tavirózsák...

És a barátok. Legyenek bár az emberi emlékezet nagyjai – Andrej Rubljov, Pontus de Thyard, John Donne, Nicolas Poussin, Sir John Denham, Claude Monet, William Carlos Williams, Salvatore Quasimodo – vagy éppen személyes jó barátok, jelenlétük át meg átszővi írásai mind-egyikét.

A természet isteni rendjének megőrzése, a félelem kimondása, az emlékezet ébrentartása, a szavak „megtisztítása”, az emberek közötti kapcsolatok megújításának szándéka hatja át Pierre Etienne verseit, amelyekből soha nem hiányzik a remény kovásza.

A fa a találkozás fája, a hűség élő szobra. A másikat befogadó ember a bizalom tanúságtevője. A félelem megnevezése törékenységünk beismerése. A szavak pedig „mindennel jót tesznek, ami útjukba kerül”.

Igen, igen! A természet, a költészet, a halál tudata és a pusztá emberi jelenlét képes elűzni a hiányt, be tudja gyógyítani a szakadást.

Légyetek bizonyosak,
Hogy boldogok vagytok,
ó, ti Szent Poétáknak baráti!

Pontus de Thyard

Pierre Etienne

(Franciaország)

Megállíthatatlan repülés

Christian és Solange Mazelnék

A mamrei tölgy

1

A legmelegebb órában, amikor mindent eláraszt a fény, és távol a várostól, ahol a tudós építészek hűvös boltíveket és zegzugos folyosókat hoztak létre a legkisebb légmozgás biztosítására, egyedül a

fa árnyéka – és pihenő madarakat, zsi-bongó rovarokat rejtő lombozata – nyújt menedéket és védelmet a vakmerő utazónak.

A találkozás fája ez. Egyszerű vendégként üljük körül a szertartásos teát és házilekvárokat kínáló asztalt. Nem messze tőlünk a kápolnának berendezett teremben Rubljov ikonja és három égarcú anygala emlékeztetnek az Ábrahámnál és – ne feledjük – a nevető Sáránál tett látogatásra, aki fiút szül majd, pedig már beletörődött abba, hogy nem remélhet többé.

A felpöndörödött levelű ágacska, éppúgy mint az olajág, a békés munka jelképe.

Ennek az ágacskának a rezgése és mozgása frissíti fel a világot. Nem a harcgepek, hanem a lélek Izraelét. Ha egy éjjel csillag rajzolódik az ágak közé, legyen ez majd a királyé, aki vétke nyomán hullatja keserű könnyeit.

2

Ábrahám magja olyan, mint a homokszemek a kavicsos fővényen, mint az égbolt csillagai a fejünk fölött egy fülledt nyáréjszakán, amikor az esti frissességben az emberek később hajtják álomra fejüket, hogy gyönyörködhessenek a szép, bár rövid éjben, amely csak úgy vibrál a sok apró fénytől.

A mamrei tölgy egészen a föld határáig kiterjeszti árnyékát. Már ezen a földön, Franciaország szívében növekedik a sarj.

Egy zarándok szedte fel a makkot a Mamrének nevezett helyen, amely «Hebronban található». Most itt van, és bár nem nagyobb egy reketyecsomónál, mégis életerős. Az aprócska levelek körvonalai halvány árnyékukkal már kirajzolódnak a kerti pázsiton.

A makk, amelyből az új hajtás sarjadt, nem idézi-e fel az ígéretet (bár az összehasonlítás fordítva igaz), amelyet az kapott, aki az ősi tölgy alatt megpihent?

3

Beszéljünk még a sarjról, a fiúról. És te, Ábrahám pátriárka, akinek a neve «népek sokaságának atyjává» lett, vajon kegyetlen favágóként kivágod-e a fiatal hajtást?

Ma már nem a fejsze ostromolja ütemes csattogással a tölgyes hagyásfáit, míg össze nem roskadnak a levéltenger morajának közepette. A fűrészgép vijjogó hangja jelzi előre a faáldozatot, miután a vibráló lemez, az áldozatbemutató kése darabolni kezd.

A fiú megmenekült a Szentírás tanúsága szerint. A te atyai karod, áldozatbemutató Ábrahám, végül lehanyatlott. (Ismerünk egy másik történetet egy apáról, aki feláldozta fiát, de most nem róla beszélünk.)

Miközben a kicsi, de életerős fát szemléljük, egy félpogány litániát mormolunk majd a régi ráolvasó asszonyok módjára:

Villám és tűzvész neki ne ártson
se hernyók, gubacsok, se semmi más
csapás
sem alattomosan szurkáló rovarok
sem szárazság, sem másféle rossz!

Óvja meg a Mindenható parányi teremtményét, gyarapodjék az ő dicsőségére szépségben, erőben, ha nem is századokon át, de legalább a neki szabott nem elhanyagolandó idő-szakaszban.

4

Eszembe jut Szahel kavicsos és homokos vidéke, amelyet tüskés bozótok és hegyes, szúrós fűvek tarkítanak. Az árnyéktalan majomkenyérfákat girhes nyájak vették körül, s ez sóvárgással töltött el egy óriási fa árnyéka után.

A fának növekednie és magasodnia kell, hogy a legtikkasztóbb napokban árnyékkupolát tartson, hogy szökőkútnyi frissességgel és zölddel vegye körül a pihenő pásztorokat.

Minden vidéken, egészen a sivatag határáig a fa ad otthont a pihenésnek, a találkozásnak (a mi életünk színterén pedig az árnyéktalan parkolóban történik mindez, ahol az aszfalt megoldva az augusztusi nap hevétől). Ez az a hely és állomás, ahol megterítjük a családi asztalt, és vacsorára vendégül látjuk az ide érkezőket, akiket elcsigázott a perzselő nap.

Bármilyen fajtájú és nevű fák is ezek – tudományos vagy hétköznapi neveken –, ők jelentették egykor a vendéglátás helyét. A fa, ahol most összegyűlünk, a földnek abból a sarkából való, amelynek neve ábrándozásra hív: a pátriárkák fája ez, körülötte ülünk.

Abban a közelgő órában, amikor el kell válnunk egymástól, talán megpillantjuk régmúlt korok különös utazóit, amint előttünk járva távolodnak a sötétségben – mely nem kelt többé félelmet –, és hívnek, hogy kövessük őket.

Az akácos ház

In memoriam Hélele B.

I

Egy tiszta februári napon kísértünk utolsó utadra. Az ilyen időről mondtad mindig, hogy meginog a tél, és lassacskán visszavonul. „Ézután egyre hosszabbodnak a nappalok, és az aljnövényzetben hamarosan felütik fejüket a nárciszok.”

Ma köd és eső borul a völgyre. Nedves a föld is, amelyben nyugszol, s lassan összezsugorodnak a frissen felásott talajra helyezett csokrok és megható feliratú szalagjaik.

Ilyenkor már összehúztad a függönyöket, kezedben a nagy kulccsal a bezáráshoz készülődöttél, közben ráförmedtél a huncut macskára, akinek éppen sikerült kisurrannia. Az ablak előtt egy sor cse-

repe virághoz támasztva sorakozott egy polcnyi karácsonyi üdvözlőlap a világ minden tájáról.

Napjainkban néhány állami hivatalban vagy az Egyházban gyakran beszélnek a befogadásról; társaddal együtt ezt gyakoroltad. Saját érdekeidről megfeledkezve örömmel töltött el az egyszerű boldogság, hogy vendégeddel nem csupán a szállást, de a barátság kenyerét is megszthatod.

Hányan is utaztak el innen azzal az örömmel – ez szóra is bírta őket –, hogy a belső szemlélődés során egy olyan vidéket is felfedeztek, amely a régi bútorokból, az idevalósi eszközökből, a bizalmatlanságot nem ismerő szavakból tárult eléjük!

2

Az akácos ház most csendesen néz a templomtérre a falu szívében. Nem mentél el, Te velünk maradsz; mintha csak átköltöztél volna a kis téren túlra, ahol a hársfa hozzánőtt a temetőt szegélyező kőfalhoz.

Ez a falunak az a pontja, ahol mindenki találkozik: a félig elhalványult nevek, a múlt megsárgult lapjai, és az újabbak, amelyek néha messziről kerültek ide a szerzetesek különös családjába (a falu neve miattuk vált családnévvé, és híres az egész világon).

Te bizony jól ismerted a vidék öregjeit, s barátságod – amely összekötötte az újakat a régiekkel – soha, még a legnehezebb időkben sem gyengült meg.

3

Itt az udvaron terítették meg az asztalt egy kis tető árnyékában, nem messze a szabadtéri konyhától. A kavics csikorog a vendégek lába alatt, a zajtól felröppennek a fehér galambok, majd rögvest vissza is térnek, és leszállnak a kőfalra vagy a bokrokra.

Kitartóan hápogva közeledik egy megszelídített nőténykacsa, akit egyikötöknek

sem volt bátorsága feláldozni, így hosszú időre veletek maradt. Hűséges kutyaként követett téged mindenhová, akár mosogatni, akár kertészkedni indultál.

Ezek a fényes napok gyorsan peregtek tovább, mint békés patak, amelynek felszínét hol árnyék, hol csillogás tarkítja. A sorsnak ez a szelete, ez a bevégzett idő ezentúl a tanúk emlékezetében él tovább, és részévé válik egy olyan múltnak, amely őtánuk a feledékeny jelen bizonytalan idejébe olvad majd bele.

Hogyan lehetne nem csupán felsorolni a kivételes pillanatokat, hanem megörökíteni – hacsak részben is – a múlt eseményeinek egyszerűségét és nemeségét? Hogyan is lehetne másként, mint abban a másik emlékezetben bízva, amely – és ezt minden erőnkkel és összes törekenységünk ellenére hisszük – mindnyájunkat befogad majd mindörökre?

Úgy gondoljuk, Istennek örülnie kellett, midőn teremtményét békében és örömben találta a földnek egy keskeny parcelláján. Mi leginkább úgy emlékezünk vissza Rád, amint éppen vendéget és barátot fogadsz a virágos lépcsők tetejénél, mint egy vendégszerető nagyszony kastélya bejáratánál.

Így él bennünk képed, amelyet – bár árnyék ölel körül – emlékezetünk tovább éltet, barátságunk tüze felragyogtat, és odáig kísér, ahova majd minket is szólítanak, ha ránk kerül a sor.

Hegedűs Andrea fordításai,
a verseket Lackfi János fordította

Jean-Pierre Verheggen

(Belgium)

Verheggen, a belga irodalom fenegyereke, az idén hatvan éves. A nyelvi normákat látszólag bretoni-dadaista módon hágja át, minden sora meghökkenítő fordulat, de e költői ál-összefüggéstelenség és a szertelen formai játékok mögött megdöbbentő következetességgel, csaknem klasszikus szigorral megszervezett, egységes és egyéni nyelv és művészi látásmód bontakozik ki. Tizenhat kötete a modern európai irodalom egyik legsajátosabb életműve, közöttük: A Nagy Kakafónia (1974), Madám Mao pornográf élete és halála (1983), Ninietzsche, kutyabőr (1983), Ridiculum vitae (1994), valamint a már jóformán „alapművé” vált Az írásmód hullá foka (Le degré Zorro de l'écriture, 1978), amelyből az alábbi három verset is válogattuk.

Luxusbájk

Egy – hangsúlyozom – luxusbájk, Lefeküdt	őrület
Egy angol – hangsúlyozom – Luxusbájjal,	hogy szeretem őrület
Aki már	hogy szeretem
18 óra tájban akarta, szóba hozta:	őrület
„– Szex!	hogy szeretem
Szex o clock–”	őrület
Vagy épp tekerés közben: „– I	hogy szeretem
Láb you! –”	őrület
Vagy inkább –	hogy szeretem
Vadászskutya-pózban – versét őrület	őrület
Ször mentén cirógatta, s hajtogatta: „–	hogy szeretem
I láb you!	őrület
I láb you! –”	hogy szeretem
És a másik felelte: – „Oh! Igen!	őrület
Tandem!	
Tandeem!	hogy szeretem
Tandeeem! –”	őrület

Igen, szerelmem!

Igen szerelmem, kedvesem, úgy szeress, Ahogy én szeretlek, mesebeli hercegedet, Számomra most kezdődik az élet, mert Szeretlek, add nekem szívedet Hagyd, hogy átöleljelek, tudtam Én, újra eljössz hozzám Éjjel, tudtam, hogy végül öled lesz Végzetem, ó szerelmem, a világ Végére követnélek, bár tudnád, mennyire Szeretlek, igen, szeretkezünk majd hajnal Hasadtáig, jöjj, jöjj, kérlek, örökké	Szeretni foglak, csak egyetlen Csókot még, melletted alhatnék, Hozzám tartozol, szenderedj el Karjaimban, oly magányos vagyok Melletted, búcsúzóul égjünk el még egyszer, Oh igen, veled, most jó, la-la-la-la-la Rendben! Szóljunk hát együgyűen a világról! Nyomassuk – keményen – a zené-cské-t!
---	--

Kihűlt kemencéjénél...

Kihűlt kemencéjénél már;
 Szertartásos lakomájának végén már,
 Már,
 Már,
 Már...
 Magából nagy gyümölcsös plecsniket,
 Teaplecsniket, sajtlecsniket,
 Sajtosat, kagylósat,
 Nagy haltejes plecsniket öklendezve,
 B'etüt b'etű után nyeldekelve
 "M', M',
 nyam-nyam,
 szélgörcsös m'hmm! m'hmm!"
 Nagy spenótos húskrokettes plecsniket,
 Pirított gombás plecsnit, vaníliakrémeset,
 Citromfagyis plecsniket, fagylaltos
 rétesest,
 Tápiókagyökér leveses plecsniket,
 osztrigakrémeset, piláfosat,
 Rizseshúsos plecsniket, bifsztekes, nagy
 plecsnit,
 almászószosat, sóskamártásosat
 öklendezve,
 Nagy, Rothschild plecsnis felfűjtakat:
 É.G.
 Lég?
 Még?
 Ó nem! Neki? Ne többet!
 Pazar gatyájának bűzén
 Dezodor úgysem enyhíthet!

(Fendrich Veronika fordításai)

Regina Katinaite-Lumpickiene

(Svájc)

Ima

Te
 aki életünknel
 szerelmünknel bánatunknál
 hatalmasabb vagy
 igazságos maradsz bizton akkor is
 mikor a lelkek
 törött tükreire nézel s azok már
 visszafényleni
 nem tudnak Téged

Fénytelen éj

Hirtelen szállt el szárnyas reményed,
 s itt maradtál, világtalan árva –
 nem nyalja fényesre sötétté lett
 égboltod a hold beteg kutyája.

Cseh Károly fordítása

Szappanos Gábor

Örök reneszánsz az olasz irodalomban

Madarász Imre, az Olasz Köztársaság Becsületrendje Lovagi keresztjének újdonsült birtokosa nem pihen a babérain: most jelent meg tizennyolcadik kötete, az „Örök megújulások”. S mint az alcíme is sejteti – Születés, újjászületés, feltámadás az olasz irodalomban – ez is olyasféle könyv, amelyből többet is írt már az először 1993-ban napvilágot látott (s azóta öt kiadást megért) Az olasz irodalom története óta: tanulmánykötet, amely irodalom-történeti jellegű áttekintéssel és rendszerességgel mutatja be az olasz literatúrát valamely sajátos aspektusból. Vizsgálta már a francia forradalom hatását az olasz irodalomra, az antik Róma örökségét a felvilágosodás korabeli és ro-

mantikus irodalomban, és végül, de nem utolsósorban az erotográfiát és pornográfiát Itália irodalmában.

Az olasz kultúrából talán a legfontosabb kor, ami a legelőbb eszébe jut az embernek, a reneszánsz. A szerző ebben a könyvében abból a hipotézisből indul ki, hogy az olasz irodalomban nemcsak egy újjászületés volt, hanem minden évszázadra jutott egy – valamint abból a tényből, hogy Európában kevés olyan hagyományörző nyelv és irodalom létezik, mint az olasz. A könyv e két dolog dialektikáját kísérli meg érzékeltetni: kilenc tanulmányt tartalmaz az olasz irodalom kilenc évszázadáról. S mindezt azzal az üdvös „hátsó szándékkal” is teszi, hogy a mai kor kultúremberét az új évezred kezdetén elgondolkodtassa, mit érdemes otthagyni az előzőben s átvinni a következőbe – annál is inkább, mivel az információ bálványozása közepette viharos gyorsasággal törölődik ki a múltunk.

Madarász minden századnak egy-egy olyan tanulmányt szentel, amelyben a korra jellemző, illetve az azt meghatározó jelenséget, problémát, műfajt, művet vagy alkotót elemez a tőle megszokott élvezetes esszéstílusban. Olvashatunk az első költőiskolák, a szicíliai, a toszkán és az „édes új stílus” kapcsolatáról Dante fiatalkori lírájával; Boccaccio Dekameronjának egyik legkülönösebb novellájáról, a zsidó Ábrahám paradox megtéréséről; a klasszicista reneszánsz kor antiklasszicista „lázadóiról”; Giordano Bruno alakjának ellentmondásos ábrázolásáról a magyar irodalomban; az ószövegségi Judit figurája és tette keresztény és profán feldolgozásának szembeállításáról két dráma, az olasz Della Valle barokk és a német Hebbel romantikus tragédiájának összehasonlításával; az első kulturális folyóiratok és szerzőik hányatott sorsáról az olasz felvilágosodás időszakában és után; az olasz nemzeti himnusz történetéről és mostani „sikersztorijáról”, valamint szabadsághős költőjének Petőfiére emlékeztető alakjáról; Tomasi di Lampedusa minden tekin-

tetben rendhagyó történelmi regényéről, a Magyarországon is népszerű Párducról; s végül Oriana Fallaci író, mint „áruló írástudó” szimptomatikus figurájáról.

„A tradíciónak ez az élményszerűsége, mint általános nemzeti vonás valóban csak az olaszt jellemzi kizárólagosan, és ennek a sajátos képességnek köszönheti mindenekelőtt az örök megújulások lehetőségét, amely szellemének egyúttal elapadhatatlan ifjúságot biztosít” – idéz könyve előszavában a szerző A Vándor és a Bujdosóból, Prohászka Lajos szellem-történeti remekművéből. De nemcsak a könyve témájára, hanem magára Madarász Imrere is érvényes e megállapítás, hiszen – Németh Lászlóhoz hasonlóan – szellemi értelemben ő is egy kicsit „befogadó” alkat: az ő fantáziáját és tollát is sokszor meglóditja egy-egy nagy tudóselőd néhány gondolata, aminek gyakran könyv méretű tanulmányfüzér lesz az eredménye – olyan, amilyennel ő is a magyar szellem- és kultúrtörténeti, valamint esszéírói hagyományba illeszkedik.

(Hungarovox, 2003)

Borbély László

A karfiolfülű

– Ne hidd, hogy én változtattam meg az életedet! Te döntöttél a saját sorsodról!

Az utcáról behallatszik a ház előtt elhúzó gépkocsi kétségbeesett fékcsikorgása, túl későn veszik észre az úttesten keletkezett mély nyílást. November van, korán sötétedik. Már csak a mi asztalunknál ég az olvasólámpa a homályos szobában, ahol Ferivel, a könyvtárossal beszélgetek. Körülöttünk mindenütt könyvek, a polcon, az asztalokon, a földön.

– Na de Feri, ha nem segítesz, még az sem kizárt, hogy előzetes letartóztatásban csücsülnék...

– Felesleges ezen rágódni – szakít félbe Feri, kicsit összeszorítja fogsorát beszéd közben.

Csak az egyik fülét látom, azt, amelyik normális, így nem tűnik nevetségesnek. Mielőtt folytatni tudná, megszólal a kinti telefon, kirúgja maga alól a széket, s szalad ki a szobából.

Csak azt hallom, hogy köszön valakinek. Majdnem egy órája vagyok itt, de képtelenség beszélgetni. Egy normális mondatot nem tud befejezni az ember. Állandóan jön valaki, vagy telefonálnak.

Feri letette a kagylót, épp csak az orrát dugja be, úgy mondja:

– Te maradj itt egy kicsit, fel kell mennem a titkárságra! Mindjárt jövök vissza! Nyiss ajtót, ha valaki jön. Tudod, hogyan kell, ismered a járást!

Becsapja az ajtót maga után. Magamra hagy. Én lehet, hogy nem tenném az ő helyében. Vagy ő jobban ismer engem, mint én saját magamat?

*

Miután apám is meghalt, a testvére családja fogadott be. Elvileg tanuló vagyok még. Elég jól tudok kártyázni, viccet mesélni és hazudni. Ez sokáig kitöltötte minden napomat. Ha pénz kellett, kértem kölcsön. Eleinte a könyvtárba is csak emiatt jártam be. Minden százast megköszöntem, holott tudtam, talán sohasem adom meg. Feritől nem mertem kérni, csak a kollégájától, Balázstól, aki kicsit idősebb nálam. Most végezte el az egyetemét. Egyszerű fiú, mindig elnézte, ha átmenetileg adósa maradtam.

Néha bemutatott másoknak is, gitározik egy zenekarban, így sok mindenkít ismer, kész aranybánya volt ez nekem. Egyszer megharagudott, mert a koncertjükre úgy lógtam be, hogy azt hazudtam, én vagyok a gitáros, őt pedig nehezen akarták beengedni. Mire tisztázta magát, én már a piától kiutve feküdtem a padlón.

– Miért csináltad? – vont felelősségre Feri, amikor legközelebb találkoztunk.

Lelkiismeret-furdalás nélkül feleltem.

– Kártyázni akartam, csak nem volt kivel.

– Azt hittem, dolgozol...

– Nem találok munkát.

A szemembe nézett, szerintem látta, hogy nem mondok igazat. A piaristáknál tanult, évekig birkózott a „Dózsában”, könnyedén lecsaphatott volna. Alacsony, zömök, nagyon keménykötésű férfi. Nem értettem, miért nem zavar már el.

– Mit akarsz csinálni?

Erre őszintén tudtam válaszolni.

– Tetszettek azok a könyvek... Tudod, a múltkor adtál kölcsön néhányat...

– Igen, emlékszem. Na és?

– Az írással szívesen megpróbálkoznék. Míg apám élt, szerettem volna írni neki a nagyapámról, aki eltűnt a fronton. Félreértés történt, úgy ment vissza a frontra, hogy azt hitte, megölték a családját. Kinek kell most ez a történet?

– Azzal te ne törődj! Magadnak csinálod! A jövő héten bejössz és nekifogsz!

Megírtam. Feri beajánlott néhány helyre, de sehol sem kellett a novella. Az egyik szerkesztőségben elbeszélgettek velem, és biztattak, próbáljak szerencsét a sportrovatnál, ott mindig szükség van új fiatalokra. Átvittek a szomszéd szobába. A sportosokhoz, ahol a kutya sem volt kíváncsi rám.

Akkor érkezett a megdöbbentő hír: egy olimpiai bajnokot jogerősen próba-időre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, különösen nagy kárt okozó család bűntette miatt.

Az esélytelenek magabiztosságával ajánlottam fel, megkeresem őt és beszéllek vele. Adtak egy telefonszámot, amin este hétig visszahívhatom őket, ha sikerrel járok. Nyilván kiröhögtek, amikor becsuktam magam mögött az ajtót. Úgyse jön vissza többé, gondolták.

Nem is sejtették, hogy Siket Bandival gyerekkorunk óta ismertük egymást. Rohantam az edzőterembe, ahol gyerekekkel foglalkozott. Szerencsém volt, utolértem őt. Megbízott bennem. Egy utcában laktunk. Idősebb volt nálam, és erősebb is. Gyors volt, mint a vadállat. Ezt a nála tapasztaltabb birkózók is elismerték. A téren, annak idején sokszor legyőzött, bokszban, birkózásban, súlyemelésben – mindenben. Tudta rólam, hogy soha

nem küzdök aljas eszközökkel. Emlékezett rám, pedig utoljára akkor szorítottam kezét vele, mikor az olimpiáról győztesen hazatért, és boldog-boldogtalant vendégül akart látni az Estike étteremben. Ha a szőke menyasszonya nem nyafog, hogy menjenek már haza, meg is teszi.

Nem is furcsállotta, hogy éppen én írom meg élete legsötétebb fejezetét: miután visszavonult a versenyzéstől, maradt némi kézpénze. Szerette volna befektetni valamilyen jól jövedelmező üzletbe. Uzsorakamatra adott kölcsönt, a pénzt nem fizették vissza, viszont kapott egy lakást, melyet a tulajdonos tudta nélkül akartak átíratni a nevére. A kölcsönt kérőnek nyoma veszett, az ügyvéd mosta kezeit, a tulajdonos őt perelte be. Röhgött markába a lakásmaffia.

Bandi történetét leközülték, a cikk alatt fekete betűkkel kinyomtatták a teljes nevemet. Azóta dolgozom a lapnak. Sokat olvasok, keveset kártyázok.

Ferit hiába faggatom arról, hogy miért karolt fel. Sokat tóprengek ezen, de nem tudom. Feri nagyon kiegyensúlyozott ember, hívő, rendszeresen jógázik is. Mások úgy mondanák, hogy békében él az Istennel. Lelkiismeret, becsület, alázat – ő tisztában van e szavak eredeti jelentésével. Neki már akkor sem hazudok, ha másoknak még megtenném.

*

– Miről kell írnod legközelebb? – kérdi, miután visszajött a szobába.

– Megyek a birkózók közé.

– Jó lesz, ha kerülöd a szabadfogásúakat, azok kiszámíthatatlan fickók, én is az voltam.

– Mi az, hogy szabadfogású? – szándékosan teszek úgy, mint akinek fogalma sincs semmiről.

– Ezért a kérdésért nem vagyok túl büszke rád. Na, akkor most jól figyelj rám!

Felpattan a helyéről, megragad, talpra állít engem is, és máris rögtönzött bemutatót tart. A vesztetre tör. Bezzeg most senki sem telefonál, vagy csönget az ajtón.

Ozián Judit

Vágyakozás a magányra

Út
elváló
két
ösvény
zöldből
zöld
átmenet
páncél
pillangója
páncél
pillangója
egy
férfi
lépked
lassú
úszó
mozdulattal a
zengő
szélben
rőt
haja
szakálla
porosan
begyűrve az
ing
alá
páncél
pillangója
páncél
pillangója
kő
szirt
felhőüggöny
ferde
sík a
horizont
hét
sing
gyűrt
vászon
átköti
páncél
pillangója
páncél
pillangója

Makkai-Kiss Nóra

Ballagásod emlékéreZsófi lányomnak
2002. május 10.

Menj!
Átadlak végképp a világnak
Sokadszorra – újra és újra
amíg lehet

Legelőszőr
mikor méhemet elhagytad
kényszerből készakarva
már készen az akaratra
hogy elszaladj
Majd
mikor emlőmtől
világi táplálékra szoktál
kényszerből készakarva
de már készen az akaratra
hogy elszaladj

Menj!
Mondom napra nap
mikor idegen emberekre
bíztalak és Te
kényszerből készakarva
már értőn az akaratra
hogy elszakadj
– míg vissza-visszanéztél

És teltek napok – múltak évek
A Kötődések
miket szaggattam
kényszerből
készakarva
most irgalmatlan
kötelékekként
millió szakadt
szállal mind
ott lobognak
szívemre gabalyodva
Fájnak és
mégse fájnak
mert bárhol lehetsz a Világban
ezek a szakadt szálak KÖTNEK

Menj!
Tedd a dolgod
Átadlak végképp a világnak
Legyen áldás
e búcsúzásban
hogy sokáig
szoríthassam még
újra és újra azt a kezet
melyet kényszerből
készakarva
mindig elengedek

Jó lenne Anya

Jó lenne Anya

Jó lenne ha meg tudnék
maradni végre

Egyedülbe – erőbe

felnőtségbe

Csak semmi komolyat Anya

csak úgy a létbe

– csak mint a többi ember
elhazudnám
a nappalokat

és álomtalanul
átaludnám
az éjszakákat

Turai Kamill

Profetikus próza- protokoll-improvizáció Provaznikról

A leg-szikonban úgy szerepel, hogy a „legszebb költő” – ami pazar teljesítmény, lévén férfi s még tán félévszázados is. A hatvanas évek végén jelent meg először, s megjelenése feltűnést keltett, mint mindenhol, ahol megjelenik. Jelentős jelenség. Akkori kecskeméti művészbarátaival, ef Zámbóval és fe Lugossyval – igen bölcsen be is tiltották az illetékesek (meglehetősen illetetlenül). Ekkortól terjedtek (muzsájból szájba) szájhagyomány útján „hallhatatlan versei”. (Ez is „halhatatlanság”!) A megújuló zaklatások elől a későbbi szentendrei prominenssel, „Zámbó Öcsivel” pár évre németországi emigrációba szökött.

Hazatérve hamarost kivívta az egyszemélyes ellenállással felérő „népügyvéd” titulust. Mígnem ténylegesen ügyvédi oklevelet szerzett. Ámde a kilencvenes esztendőktől is ingyenes az ő jogsegély szolgálata! Apropó, poézis: amint ismét felvette a lantot, rögvést feltűnést keltett – a Nemzetközi Dalnokverseny pályázatának pálmája illetve költészetét. Merthogy átüt – remélem az alábbi publikált sorokon szintén – Provaznik Géza már-már riktóan-kirívóan, csípősen spirituális-rituális, romantikusan-rokokósan szamuráj-szarkasztikus, nindzsa-panteista-pánnihilista, mélyen személyesen szeretetteljes és szeretetreméltó lény. Provaznik egyedülálló!

A költőt, barátot, majd ügyvédet 1971-es szentendrei emlékünök szépségével és szabadságával ajánlja a PoLíSz mai olvasóinak, a főszerkesztő Turcsány Péter.

Provaznik Géza

rólunk az áldás

lekopottrólunk az áldás
miránk rakódott
mint mozdonyok füstje
vasúti laktanyák falára

s tán már sosem találunk
mint légpárnás szánok repülnek
tűnő álmaink nyomára

álmainkat a takarító

a szobában heten voltunk
mikor kialudtak a fények
szánkban cigaretták keserű íze
mikor kialudtak a fények
összeszorított fogak zenéje
mikor kialudtak a fények
elmúlt orgiák szilánkjai
mikor kialudtak a fények
elmúlt mámorok hazugsága
mikor kialudtak a fények
jövendő fájdalma az elmúltak helyett

mikor kialudtak a fények

álmaimban mellém feküdt a végtelen
álmaimban mellém feküdtél te is
álmaimban elindultunk a fények után
álmaimban elindultunk a holnap után
hogyan visszahozzuk hogy újra legyen
hogyan ne kelljen feküdni jéghidegen
egyszer majd deszkákba zártan

hogyan az ünnepi ünnepkedőket
ünnepi díszmenet-vonaglásokat
ne takarhassák többé a drapériák
hogyan az elmaradt ünnepek
díszbeöltözött jóhiszeműségének
egyszer már vége legyen
mert a zászlók nem akarnak lengeni
többé
ráerőszakolt kezekben zsebrendő
gyanánt

a szobában heten voltunk
négy szék egy asztal
s a szoba közepén heverő álmainkat
a takarítónő
diszkrétan elkerülte

eskütétel utószóval

emeljétek föl a szíveteket
és mondjátok utánam

ma nem lopok
nem csalog
nem hazudok
hadd legyen ez a nap
egy új kor kezdete

s bár nem volt jelen
a tévé és a rádió
és az újságoktól sem jött ki senki
másnapra mégis elterjedt a hír

veszedelmes csoport alakult
húsz év körüli fiatalokból
tagjai köpnek a hagyománytiszteletre

Bíró József

Consummatum est

midőn majd végső zarándoklataitok
– akkorra már hőn áhított –
ideje eljő –: megtanuljátok
félteni az eladdig ismeretlen(t) –: –

a lélekig – / – egészen fölemésztő –:
konokon nyirkos-nyákos hajnalokat
–: – a nyári forrósággal verten is
d e r m e s z t ő nappalokat –: –

s a kínzó fájdalmak éberré-tévő
ájulatát végeláthatatlanná növesztő
–: – baljóslatú –: – jegecesedő halál-
iszonyattól szikrázó éjszakákat

mire csont – / – hús és vér ... –
és m i n d e n 'mi porból és... –
az agyagos földdel egybemállik –:
fölerzitek... –: – T A L Á N (!)

Tanka

habár számosak
most legyen élesebb fény –
kifürkészhetők
az uszítás-technikák –:
ISTEN csendje mindörök'

Ébert Tibor

A szobor

„... aki megátalkodik a bűnben, gyászos halálra ítéli magát; aki visszalöki az ég kegyelmét, utat nyit az ég villámainak” – mondja a Szobor Molière darabjában, a Don Juanban, Illyés Gyula fordításában.

Mi történne, ha a szobor, melyet anynyiszor meggyaláztak, letörték kardját, megcsonkítottak, leöntötték festékekkel, gyűlöletet mázoltak rá, megindulna így csonkán, nagy dörgéssel és villámlással a pozsonyi liget (Ligetfalu) fái, bokrai, virágai között? A föld megnyílna és elnyelné azt, aki megcsúfítja, meggyalázza... láng-ra csapna fel... „Ó ég, mit érzek? Láthatatlan tűz éget, nem bírom tovább, egész testem izzó parázs, jaj.” Elkérhözna a mérenylő. A szolga – szolgahad, cinkos, gyűlölet kolomposa – uszítva valakik által. „Jaj a bérem! Bérem! Íme ha halával mindenki elégtételt kapott... Csak én jártam rosszul. Annyi év szolgálás után csak ez a jutalom...” A gyűlölet!

A gyűlölet... vak, engesztelhetetlen gyűlölet... beidegződés, a lelkiismeret, a gyávaság...

A pozsonyi Petőfi-szoborról van szó. Mely ki tudja, hányszor, gyáva idomított gyűlölet attribútuma.

*

A pozsonyi Petőfi-szobor gondolatát 1899-ben a városi Hírlapírók Egyesülete vetette fel. Fadrusz János ígéretet tesz megmintázására, de korai halála ebben megakadályozta.

Radnai Béla 1904-ben negyven pályázó elől elnyeri a megbízást. Néhány szót az alkotóról. Pozsonyban született (1873. május 25-én). Gyermekként Pestre kerül, itt jár elemi és polgári iskolába, majd beiratkozik az Iparművészeti Műhelybe. Csakhamar kibontakozik tehetsége, több jutalomdíjat nyer. A művésznövendéket Jászai Mari pártfogolja. A Képzőművészeti Főiskolában Stróbl Alajos a mestere, Lotz Károly növendéke. Stróbl Alajosnál

ismerkedik meg Fadrusz Jánossal, a nemzet szobrászával, aki 1894-ben már új naphegyi műtermében dolgozik a Pozsony városa által megrendelt Mária Terézia (A vitam et sanguinemet megjelenítő) alkotásán. A két pozsonyi egymásra talál; szívvel lélekkel; a mester és tanítványa; a művész és ember; a közös lokálpatriotizmus; egy város glóriája bennük történelmi hűségével, egy város házaival, utcáival, barokkos bájával, tereivel, mocanásaival... emlékeivel... Radnai a mester haláláig, 1903-ig, Fadrusz mellett dolgozik, mint segéd és munkatárs, tanulja, ellesi a mesterség titkait. Fadrusz segíti kiépíteni kapcsolatait mindkettőjük szülővárosával, Pozsonnyal. Radnai tehát Fadrusz famulusa – mint a hajdani mesterek műhelyében. Fadrusznak köszönheti, hogy őt bízzák meg Pázmány Péter bíboros-érsek monumentális szobrának elkészítésével. Mellesleg Pázmány Péter sírja domborművével a pozsonyi dombban, a Szent Márton székesegyházban van. 1898-ban a nagy országos pozsonyi tárlaton bemutatják a párizsi világiállítás bronzérmét nyert Bébé című gyermektanulmányát. Ekkortájt válik a város szobrászává ő is Fadrusszal. Az épülő királyi palotában a mester tanítványa több szobrot mintáz, és ez nemcsak művészi szempont. A főlépcsőházban lévő két fehérmárvány játszó gyermekcsoportja amolyan Robbis-szerű kompozíció. „Élénkséget lehel a komoly architektúrába” – írja róla Lyka Károly. És segédkezik Fadrusz kolozsvári Mátyás szobrának mintázásában.

1911. szeptember 8-án fényes ünnepség keretében leplezik le a pozsonyi Városi Színház előtti téren carrarai fehér márványból készült alkotását, a Petőfi-szobrot.

A mű azt a gondolatot fejezi ki, hogy a költő lantját otthagya kardot ragad a szabadság védelmére. Lantjára a költészet géniusza pálmaágot helyez. Petőfi szellemisége a szobor, stílusa a kor-szellemé. De nem hősieesen fellengző, nem patetikus. Fehérsége bevilágít,

olyan mint a carrarai márvány. Hűvös mara-dandóság. Valóság és absztrakció. Egy város és nemzet halála. Mondják, mindig virág volt a talapzatán.

Ott állt a szobor a klasszicista stílusú, patinás Kern-ház és az egykori híres Zöldfa Szálló fogadó között, amelynek egyemeletes épületét Löve úr az 1844-47-es években átépíttette háromszintesé. Palugyai Jakab itt, az első emeletről mutatta be a pozsonyi polgároknak Kossuth Lajost, és ő innen ajánlotta gróf Battyhány Lajost „primier” miniszternek. Nevezetes intermezzo ez a város történetében. Pozsony az ország, Magyarország szíve.

Szimbólum is talán, hogy itt, a Sétatér, egy geometriai téglalap alakú sétány kezdetén állították fel Radnai Béla szoborkompozícióját, Petőfi Sándorét, aki ebben a városban körmöglette várlepcsői homályos földszinti szobájában országgyűlési naplóját.

Valóságos panteon volt a tér. A költő a színházra nézett, a Városi Színházra, vele szemben a loggia fölött levő nyílásokban Goethe, Vörösmarty, Liszt, Schiller, Shakespeare mellszobra. Néhány év múlva helyükön kivájt vak szemek, ovális ürege... üregek... üregek – eltávolított szobrok. Eszembe jut a vak Tiresias, a jós. Ez a színház többszörösen vak, kiszúrták mind az öt szemét – az emberiség csodáit. Ott tántogának lyukai... S a jóslat a földből bújik elő. „Ó, jaj! keserves átok tudni azt, amit nem tudni jobb! Éreztem én, de mégse jól tartottam meg... másképp nem volnék mostan itt... Azt mondom, hogy azokhoz, akiket szeretsz, rút viszony köt, s nem sejtéd, mily mocsárban élsz”. 1921-ben eltávolítják Petőfi szobrát a térről, lebontják, részekre szabdalják, ládába helyezve darabjait egy firsnálói raktár pincéjébe rejtik. Titkolják ezt a sírhelyét. Kevesen tudnak róla. Nekünk, akkori pozsonyi magyar diákoknak Szalatnai Rezső tanár úr árulja el állítólagos helyét. És elzarándokolunk a kopottas, málladozó, furcsa magtárformájú, osztrák kaszárnya-

szerű épület vasrácsokkal védett pinceablakaihoz. Kufsteinre gondolok... Mint-ha verseit suttogná a hűvös mély...

1957-ben feltámadhat. Újra felállítják Ligetfalun. A parkban, a Tyre-parkban, egy félreeső helyen, nem messze onnan, ahol annak idején Reviczky Gyula üldögélt az évszázados fák alatt, és írta költeményeit. Gyermekkoromban – a megalománia nélküli világban – sokat járkáltam, futkároztam, játszottam, rollereztem, labdázgattam a ligetfalusi park ösvényein. Anyám horgolgatott a padon, betértünk a Leberfinger vendéglőbe krachedlire, málnaszörpre, az úgynevezett garnírozott liptaira, körözöttre, hallgattam a Dunán tovaúszó, törekvő hajók ondoláló bűgását, a fakoronák közt kandikáló égbolt felhőfoszlányaiba kapaszkodtam... Ligetfalusi park: az Au caféval, a kicsi hajóállomással, a futballpályák közelségével, s Hainburg, Marcus Aurelius városa, Carnuntum, Bécs felé futó sínek sejtelmes csillogásával... ifjúságom egyik tusculánuma.

Ott állt most – szinte bénán, magatehetetlenül – a szlovák anya, Hruz Mária fiának, Petőfi Sándornak a szobra állandó csonkolásban.

Miért? Lehetséges ez? Manapság – Európában, vagy pontosabban akkor, amikor mindnyájan „Európa felé” igyekszünk. Lehetséges ez az ostoba szégyen? Ez a gyáva kultúrbarbárság? Meggyalázni egy költőt, a világirodalom géniuszát? Csak azért, mert magyar? Sokasodnak a kérdések. Kérdőjelek egymás után, egymásba kapaszkodva.

Úgy látszik, az elmúlt évtizedekben a városban hagyománya van a szoborrombolásoknak, a kutúrbarbárságoknak.

Egyazon sors: Fadruszé és Radnaié. A magyar szobrászat Castor és Polluxáé. A két pozsonyi léleké.

Köztudott, hogy rombolták szét, döntötték le 1920. február 13-án a cseh legionáriusok, Bláha hentesék Fadrusz János remekművét, a carrarai márványból faragott Mária Terézia szoborcsoport-

tozatot. A szobor parányi darabkáját őrzöm, anyám jelen volt e hősi vandál „kivégzésnél”. „Nem az idő, emberi kéz ölte meg Fadrusz János pozsonyi szobrászműremekét” – írja idősebb Jankovics Marcell, aki szintén tanúja volt a barbarizmusnak. Emberi kéz ölte meg... kezek meg a kalapács, véső, sodronykötél meg a teherautó. Az elvakult, ostoba gyűlölet... „... a fehérmárvány alakok, gyöngéd csipkedíszes fejedelmi rokolyába öltözött fiatal asszonykirály termetes paripáján, a két dalia a jobbján és balján... ízzé-porrá szétkalapált kötестek, egyik része törmelékké vált...” Hát igen...: isa pur es chomuv vogmuc... kötörmelék, csonkok, emléktörödé-maradvány... a borgőzős győzelem által...

S a gyűlölet, az ostoba kultúrrombolás bizonyosság ma is, melynek kontinuitás-képp áldozata Petőfi Sándor.

De hát... „... aki megátalkodik a bűnben, gyászos halálra ítéli magát;... utat nyit az ég villámcsapásainak...” – mondja a Kőszobor.

Kárhozatra és mementónak.

Pass Ferenc

Homokóra

Ünnep volt számomra, ha az apám kerékpárvázára ülhettem, mert vagy horgászni, vagy vadászni indultunk. Ragyogó tavaszi napok a szentesi határt járva. Sok kilométert ültem a vázon, hallgatva apám előadását egy-egy madárról, növényről. Később elvárta, hogy én ismeressem a látott madárról a tudnivalókat. A növénytant is szerettem, de a madárvilág színes palettája különösen izgatott.

Persze a sok megtett kilométer alatt másról is esett szó. A szeretetről, a segítségnyújtás természetességéről. A szülői házról, a szülőföldről, a hazáról. Sokszor mondta apám, hogy szeresd a magyar földet. Tiszteld a legszebb ajándékot, az

életet. ... és repültek az évek... Az 56-os események már a szentesi mezőgazdasági technikum harmadik osztályában értek. Társaim egyharmada disszidált. A hír letaglózta az osztályt. Azt sem tudtuk, hogy élnek-e egyáltalán. Diáktársakat, jó barátokat veszítettünk el. Ravatalszagú volt minden osztályfőnöki óra. Könnyes szemmel emlékeztünk azokra, akiket soha többé nem láttunk. Emlékszem, egy feleltetés alkalmával történt. Az osztály kitűnősége –, egy hosszú hajú kislány – mert hál’ istennek vegyes volt az osztály – a mondandója közepén úgy elkezdett zokogni, hogy az szívszaggató volt. Neki is nagyon hiányzott valaki...

Tizenhét éves voltam, és ellenálltam a csábításnak. Meg sem fordult a fejemben, hogy itthagyjam apámat, hogy hátat fordítsak a családi háznak, a szülővárosnak, a magyar hazának. Úgy érzem, ha engedtem volna a csábításnak, árulóvá válok. Nem verem a mellem, hogy magyar vagyok – de érzem!

Látom a gyönyörűséges napkeltét az Alföldön, az aranyló búzatáblákat, a lán-goló pipacserdőt. Hallom a pacsirták énekét, a gólyák fészket köszöntő kelepelését. Gondolatban ott vagyok az ámorcserje illatú, virágzó szőke Tisza partján. Hallom kurrogni a búbosbankát, búgni az örvösgalambot. És hallom a magyar táj felett az esti harangszót, amikor csendből fonnak bölcst az álmoknak a csillagok.

Ha meghallom a magyar himnuszt, nem szégyellem, hogy könnyes lesz a szemem!

P. s:

Hallom, hogy zsbivásárt tartanak a Magyar Parlamentben (a business-show szünetében Pa-Dö-Dö koncert – konferál, Anettka).

Egyúttal a Szent Koronát is ki lehetne sorsolni tombolán.

(2002. augusztus)

Kaiser László

Kalandor vagyok és tisztességes

Kalandor vagyok és tisztességes:
minden érdekel
s betartom a játékszabályokat
Moralizálni pedig nem fogok –
nem szoktam
Ezért tudom mi a bűn
és mi a jó
Ezért vagyok különb annál
aki csak kalandor
vagy csak tisztességes
És szerény vagyok
talán büszke
de először mindig

kedves szinte alázatos
Ha megváltozom:
oka van!
Mert miként a pápa
– nekem: Szentatya –
szólt a gyermekekhez:
szolgáljátok a szabadságot!
Célom: szolgáljam a szabadságot
szabadságotokat
Ha ebben akadályozol
akadályoztok: ölökö!
Mondtam: kalandor vagyok
És tisztességes!

BÖLCSŐHELYÜNK KÖRÜL – TÁJHAZÁK

Váczai Gábor

A víz és az ember – A Maros és vidéke

Folyó vagyok. Thaleszi őselem:
Víz. Széles medrem hömpölyögve járom
Ma még teknője szabja meg határom.
De holnap azt is sárrá tördelem.
Székely János

Legendás születés

A Maros és az Olt testvér folyók – mindkettő a Keleti-Kárpátokban, a Gyergyói-havasokban ered. Folyásirányuk eltérő; a Maros hosszabb, de könnyebb úton, a Tisza segítségével jut el a Dunába, az Olt rövid, nehézségekkel tarkított útja végén közvetlenül a „Nagy öregbe” fut. A két folyót a halál vagy az újjászületés a Fekete-tengerben éri el.

A folyók mellett élő embereket általában nem elégítik ki ilyen egyszerű, lexikális magyarázatok, ők a Marossal és az Olttal személyes viszonyban vannak. Miért van az, hogy egy helyről születnek, mégis egymástól különböző irányban folynak a Duna felé? Keresik bennük az emberi vonásokat is, a kapcsolódási pon-

tokat, melyek segíthetnek saját gyökereik, személyes létezésük megismerésében. A monda, őseink hagyománya, modern világunkban is fontos támpontként szolgál önmagunk és a teremtett világ meghatározásában. Az anyaföldet csak az tudja szeretni, becsülni és védeni igazán, aki képes megszemélyesíteni, bizalmas, emberi közelségbe vonni. S ez velünk sem lehet másként...

Maros és Olt

Rengeteg nagy sziklahegy emelkedik Balánbánya fölött: Tarkó a neve.

Arról a szépséges szép tündéresszonyról nevezik Tarkónek, aki ennek előtte több ezer esztendővel itt lakott aranypalotában. Volt mindene, amit szeme, szája

kívánt; volt két növendék leánya: Maros és Olt, mind a kettő szép, mint a ragyogó nap, s Tarkó tündér mégis szomorú volt mindig. Naphosszat elüldögélt a palota ablakában, mely keletre nézett, szeméből folyt a könny, s a szívéből sűrű sóhajtás szállt a magas egekbe.

Sok nagy szomorúságot okozott anyai szívének a két leányzó, akik folyton perlekedtek, vetélkedtek. Maros, az idősebb, csendesebb természetű volt, de bántotta erősen, hogy a könnyen lobbanó, tüzes Olt mindenben az első akart lenni. De volt ennél nagyobb szomorúsága is az ő szívének. Még gügyögő gyermekek voltak a leányai, mikor a tündérek királya számkivetette az ő férjurát, aki hatalmas nagyúr volt a tündérek közt, s egyszer feltámadott a király ellen is.

– Az legyen a büntetésed – mondta a tündérek királya –, hogy soha többet ne lásd a feleségedet. A tenger legyen a te birodalmad, a feleségedé meg a szárazföld. Eredj, vissza se kerülj ide többet!

A számkivetett tündér, Tarkó ura, a Fekete-tenger mellett húzódott meg, onnan sóhajtozott vissza szép felesége s gyermekei után. Hiába kért, hiába várt kegyelmet, nem kapott soha.

– Anyám, édesanyám – kérdezte egyszer Maros –, miért mindig olyan szomorú?

Melléje sompolygott Olt is, kérdezte ő is:

– Beszélj, édesanyám, hátha meg tudnánk vizsgálni!

Mondotta Tarkó:

– Két nagy bánat nehezedik az én szívemre. Az egyiket ti okozátok, mert mindig vetélkedtek. A másik nagy bánatot a mi királyunk okozza, aki számkivetette a ti édesapátokat. Ezért vagyok talpig gyászban, viselem is a halálom napjáig.

– Hol van az édesapánk? – kérdezték a lányok.

– Amarra, messze-messze, keleten, ahol a nap kél, a Fekete-tenger az ő biro-

dalma. Soha, de soha nem jöhet vissza onnét, s nekem sem szabad odamennem!

– Hát minekünk?

– Hiszen ha egyetértenétek, eljuthatnátok hozzá. Folyóvízzé változtatnálak, s összetett erővel áttörhetnétek sziklákon, hegyeken, vad rengetegeken. Szavamat ha meghallgatnátok, mehetnétek szép lankás tartományokon is, itt-ott ha állaná utatokat egy-egy szikla, erdő, de azokon ti könnyűszerrel törhetnétek át. Akarjátok, hogy folyóvízzé változtassalak?

– Akarjuk, akarjuk! – mondták lelkes szóval a lányok.

– Hát várjatok egy keveset, hadd vegyem elé aranyvesszőmet.

De míg Tarkó a vesszőért a másik szobába ment, Oltnak hirtelen eszébe jutott valami.

– Igaz, kinek a nevével utazunk?

– Kiével? Hát az enyémmel! Én vagyok az idősebb – mondotta Maros.

– Az igaz, de serényebb én vagyok. Mindenütt elől járnék, utat törnék, te meg nagy kényelmesen utánam folydogálnál. Nem utazom a te neveddel!

– Én sem a tieddel!

– A rövid útnak vágok neki. Nem bánom, ha ezer szikla állja is utamat, egy szempillantásra áttörök rajtuk, s hamarabb ölelem édesapámat, mint te.

– Csak eredj, én meg kerülő utakon járok, ahogy édesanyám tanácsolta.

Az utolsó szóra lépett be Tarkó, nem hallotta a perlekedést, s megölelvén, megcsókolván a lányokat, mindkettőt meglegyintette aranyvesszejével. Abban a pillanatban csörgedező patakokká váltak, s elindultak ketten, kétfelé.

– Ó, jaj nekem, hát nem együtt mentek – jajgatott Tarkó. – Jertek vissza, jertek!

De már nem hallották jajszavát. Olt tüzesen tört előre, Maros is szaladott, valamivel csendesebben, de más irányba. S amint tovább-továbbhaladtak, nőttek, növekedtek. Olt szilajul vágott a hegyeknek, sodorta a fákat, köveket, sziklákon tört ke-

resztül. Olt alig ért a verestoronnyi szorosig, kimerült, alig-alig folydogált, meg-megállapodott, s nagy nehezen lépett egyet-egyét elébb. Búsan sóhajtozott magában:

„Ó, miért nem hallgattam édesanyám szavára! Itt kell elpusztulnom egyedül, elhagyottan, senki sem könyörül rajtam.”

Olt egyszerre zúgást, morajlást hall, s ím, látja, látja, hogy hömpölyög felé lassan, méltóságteljesen egy rengeteg nagy folyó. És hallja Maros hangját:

– Jere, jere! Tarts velünk! Engem magába fogadott a Duna, ő elvisz édesapámhoz, elvisz téged is!

– Ó, vígy el engem is – esdekelt Olt –, hadd látom meg édesapámat.

Abban a pillanatban a vén Duna háttára kapta Oltot, ki bezzeg most szeretettel ölelte, csókolta testvérét, Marost. Így látták meg édesapjokat, ki ott állott a Fekete-tenger partján, azon a helyen, ahol a Duna beléje szalad.

– Apám! Apám! Tekints ránk, itt vagyunk! – zokogott Maros és Olt.

Többet nem szólhattak, belemerültek a Fekete-tengerbe...

Az elveszett leány

Úgy van, bizony:
Saját erőmből,
Saját törvényem szerint élek.
Motorjaim: az előzmények.

Székely János

A trianoni szerződés miatt szép magyar mondánk kisebbik lányát, székelyföldi Oltot teljesen elvesztettük, s az idő múlásával el is felejtkeztünk róla. A felejtést segítette a II. világháború utáni diktatúra, művelődéspolitiká, és az, hogy az Olt messzire került határainktól. Igaz, a Marossal ellentétben soha nem volt teljesen a mi folyónk, küzdelmes székelyföldi útja után átlépett Romániába. Ennek ellenére a székely magyarok számára a „hűtlen”

folyó ugyanolyan kedves, mint a Maros, ha nem kedvesebb. Az erdélyi románok is nagyra becsülik; az Olt völgye, különösen a Székelyföld alatti Fogaras vidéke hagyományosan románok lakta területnek számított. Egy 1222-ben keletkezett magyar okirat az Erdélyben élő románokról még csak mint a „fogarasi románokról” számol be. A magyar föld benépesítésének érdekében a tatárjárás után a vidéket Nagy Lajos király hűbérbirtokul adta a havasalföldi vajdának, de a románokon kívül nagyszámú szász kolóniákat is telepítettek ide. 1464-ben Mátyás király ismét királyi rendelkezés alá vonta a területet, melynek központja, Fogaras, az Erdélyi Fejedelemség központjává nőtte ki magát. Várában, mely a legerősebb erdélyi várnak számított, rendszeresen tartottak országgyűléseket is. A XX. század elején Mikszáth Kálmán közbenjárására, aki 1892–1910 között Fogaras országgyűlési képviselője volt, megépült a híres gimnázium, melyben Babits Mihály is tanított.

A történelmi eseményeket szemlélve már nincs is olyan messze tőlünk az Olt vidéke, s ha még Székelyföld nagy magyar Olt-parti, Olt közeli városairól is megemlékezünk, biztos, hogy lassan mi is otthon érezzük magunkat e távoli magyar vidéken.

Kezdjük a sort a 83 százalékból magyar lakosú, 46 ezer lélekszámú Csíkszeredával, mely mára Erdély fővárosává nőtte ki magát. 2001-ben itt nyílt meg a csak magyar szakokból álló, magánkézben lévő Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, melynek fakultásai több erdélyi városban is segítik a magyar identitástudat megmaradását, az anyanyelvi oktatást. A közeljövőben felépül a Makovecz Imre által tervezett Millenniumi-templom, mely a város vallási életének fellendítésén kívül ezeréves országunk szellemi egységét is előmozdíthatja. A közeli Csíksomlyóra, az itteni búcsúra

évről-évre sok ezren zárandokolnak el Magyarországról. A határátlépés ceremóniája, az éjszakán átívelő hosszú utazás után a magyar misén már senkinek sincs kétsége afelől, hogy hazaérkezett.

Az Olt forrásvidékéhez viszonylag közeli Csíksomlyó alatt, Fogaras felé félúton fekszik Sepsiszentgyörgy, az egykori Kovászna megye központja. Már egy 1332-ben kelt okmányban is jelentős helységként említik, de városi rangra csak a XV. században emelkedett. Vásárait messze földről érkeztek a kereskedők, a '48-as szabadságharc idején pedig forradalmi központtá vált. A ma 68 ezer fős, 75 százalékában magyar lakosú város sok pontja hangulatában a kispesti Wekerle-telepre emlékeztet, nem véletlenül, hiszen mindkettő Kós Károly keze munkáját viseli. A Kós-épületek közül kiemelkedik a Székely Nemzeti Múzeum, mely nemcsak a mester munkája, hanem a székelyek életét, hagyományát bemutató páratlan kiállításai miatt is különleges érték.

De nemcsak a szellemi közeg, a fizikai környezet is páratlan errefelé. A vidék nagy szerelmese, Orbán Balázs 1868-ban kelt, A Székelyföld című munkájában így ír erről:

„Ahogy az utas a hazánk keleti szélét szegélyező Székelyföldre behatol; ahogy a székely anyaszéknek, Udvarhelyszéknek tömkeleges völgyhálózatán átvonulva elér azon roppant trahitláncolathoz, mely a háromcsúcsos ős Hargita zöméből kiválva úgy föl, mint lefelé fenyves rengeteggel borítva elágazik: azt lesz hajlandó hinni, hogy ott vége van az emberlakta vidéknek, hogy ott veszi kezdetét azon több mérföld szélességű, csaknem áthatolhatatlan havassor, melyet a teremtő e hazának mintegy védőfalául helyezett a határszélre. Pedig csalódik, mert ezen a roppant havasláncolaton, ezen nagyszerű ős sziklafalon túl egy elkülönített, egy minden más területtől teljesen elszigetelt vidék van, Árkádiája bérce honunknak

(az erdélyi résznek), mely úgy tájainak nagyszerűsége, mint népének eredetisége, úgy ős emlékeinek sokasága, mint természeti kincseinek gazdagsága által egyaránt érdeket köthet a vizsgálóban.

E vidék, melyhez nagy várakozással méltán közelítünk, nem más, mint a haza véghatárán fekvő Csíkszék.

Ezen kies, üde szépségekben gazdag vidék a Hargita ösképződésű trahitvonala és a fiatalabb származású határszéli havasok közt helyezkedett el. A minden oldalról nagyszerű havasok által bekeretelt tartományt úgy tekinthetjük, mint a hon áldásának forrását, mint a haza termékenységének fő tényezőjét, mert bölcsője az honunk négy király-folyamának, mely innen, e fennvidékről lerohanva, a termékeny völgyeket, tereket alkották, s azokat naponta áldásos cseppjeikkel öntözik, termékenyítik. Úgy tekinthetjük azt, mint a hon biztonságának hatalmas fellegvárát, mert természetileg erős fekvésű tájait oly nép lakja, mely minden időben hős volt, s dicsően felelt meg határvédi kötelmeinek.

Ezen vidék tájrajzilag nemcsak megragadóan szép, hanem egyszersmind sajátosságos is. Mellőzve itten a széleken eredő s csakhamar más irányba elfolyó két Küküllőt, figyelmünket az erdélyi részek két leghatalmasabb folyamára, a Marosra és Oltra fordítjuk. A nedüledűs, őserdők borította havasok közt felbuzgó ezen két folyam ugyanazon hegység szülöttje; de eredetöknél csakhamar búcsút mondanak egymásnak, s ellentétes irányt véve, az egyik északnak, a másik délnek tart. A földképződés procedúrájának távol eső, de azért az észlelés körébe vonható korszakában mindkettő hatalmas vízmedencébe gyűlve, végtelen terjű tóvá alakult; egyszer azonban nagy tömegének hatalmas nyomásával áttörte a víz az útját álló havasok korlátait, és pedig a Maros Gyergyótoplicánál, az Olt Tusnádnál, s lassanként, százazred évek hosszú

során lefolytak, elpárologtak a vizek, a keletkezett folyamok tágas völgyteknőt simítottak maguknak, s ekként állítá elő a Maros Gyergyót, az Olt Csíkot, két gyönyörű tért, melyek a termékeny áradmányú rétegekből feléledt gazdag tenyészetükkel csábíták az embert a megtelepülésre, a természet áldásának élvezetére. Az ember el is fogadta az ajánlkozó előnyöket, elfoglalva az annyi gazdagsággal, annyi bájjal kínálkozó folyamvölgyeket, s keletkezett Csík, mely miként említém, úgy tájrajzilag, mint éghajlatilag egészen sajátos, teljesen elkülönített tartomány.

Egy teljesen ismeretlen táj tárja fel itt szépségeit: sajátos népelet kínálkozik az észlelésre, egy ismeretlen múlt, egy érdekélesztő jelen tárul itt fel a vizsgáló előtt, melyek a jövőnek kecsegtető képét mutatják.

Csík három részre oszlik, úgymint Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékekre. Ezen hármas felosztás nemcsak politikai értelemben és elnevezésileg, hanem földrajzilag is létezik, amennyiben a természetes határokra talán sehol kiválóbb figyelem fordítva nem volt, mint éppen Csíkban, mert annak említett három része teljesen elkülönített három folyamvidékhez tartozik; éspedig Csík az Oltéhoz, Gyergyó a Maroséhoz, végre Kászon a Fekete-ügybe ömlő Kászon vize folyamvidékéhez.

Bár a Maros úgy vízbőségét, mint pályahosszát tekintve az erdélyi részek legelső folyama – mégis Csíkra szorítkozáva, az Oltnak kell felette elsőséget adnunk, mint amely e széket sokkal hosszabb vonalban folyja át, mint amaz.”

Az Orbán Balázs korában a 600 km hosszú Olt 370 km-es szakasza tartozott Magyarországhoz... A folyó szélessége Sepsiszentgyörgynél 23 méter, Fogarasnál 75 méter volt, míg a szintén „szászföldi” Feleknél közel száz méteresre szélesedett ki. Mélysége egy méter és hat

méter között váltakozott. A nagy esésű, gyors folyású víztömeg magas vízálláskor vad és vészt hozó volt. Folyami hajózásra alkalmatlan, de tutajokkal, csónakokkal mindig közlekedtek rajta. A közel 20 000 négyzetkilométeres vízgyűjtő területéből hajdan 12 000 km² Magyarországra esett. Jobb oldali mellékfolyói a Baróti-víz (Köpec mellett), a Homoród (Ugránál), a Szeben (Talmács alatt) s a Lotriora (a vöröstoronyi veszteglőnél). Bal oldalán Csicsó alatt a Szépvíz, Csátószeg mellett a Fisáng, Kőkös alatt a Fekete-ügy, Botfalunál a Vidombák, Földvár mellett a Homoród és Barca vizek torkoltak bele. A Fogarasi lapályon a Sinka, a Sebes, az Ucsu és a Kerc nevű folyócskákat vette fel. Az akkori Romániában csupán a Lotra és az Oltez ömlöttek bele.

Nagyobbik lányunk

Ki tudja, hol születtem én?

Hol csillog és ragyog

Az a legelső habfodor,

Amely már én vagyok?

Székely János

Csíksomlyót, Sepsiszentgyörgyöt, Fogarast az Olt köti össze, a Maros ellenben már a Trianon utáni Magyarország, Erdély és a Székelyföld köldökzsinórja. A partjánál fekvő városok egytől-egyik a magyar történelem részesei: Itt találjuk például a mára már elrománosított Marosvásárhelyt (164 000 lakosának 46 százaléka románnak vallja magát), a lassan színromán (94%) Gyulafehérvárt, ahol 1918. december 1-én határozott a román nemzetgyűlés Erdély bekebelezéséről, de a Maros mellett fekszik Déva és Arad is, egy honi magyar számára lesújtó lakossági adatokkal.

Környezetvédelmi szempontból az Olt által elszennvedett szennyződések hazánkat nem érintik, magyar környezetvédel-

mi törvények egyáltalán nem vonatkoznak rá. A 766 km-es Marosnál más a helyzet, a folyó közel 50 km-es hazai szakaszának védelmében mi is érdekeltek vagyunk. Mint a Tisza többi Erdélyből érkező mellékfolyójánál, a Maros esetében is hasonló a helyzet; a romániai települések, gyárok, üzemek szennyezései tönkreteszik a folyót, mielőtt hozzánk érkezne. Az utóbbi években azonban erdélyi és hazai környezetvédők úgy gondolták, tenni kell valamit a Maros megmentéséért.

1997-ben Dr. Sárkány-Kiss Endre kolozsvári egyetemi tanár vezetésével elkészült a Maros globális ökológiai felmérését dokumentáló kiadvány. A tanulmánykötet létrehozásában számos szakember segédkezett, többek közt biológusok, kémikusok, hidrológusok, hogy a lehető legalaposabb „láttelelet” készülhessen el. A Maros megmentéséért szervezett expedíció programvezetője a szolnoki Tisza-klub elnöke, Dr. Hamar József volt. A munkából román biológusok, ökológusok is részt vállaltak, megmutatván, hogy a közös célokat csak összefogással lehet elérni. A tanulmánykötet jelenleg a legátfogóbb munka a Marosról, ezért ez az írás sem nélkülözheti tapasztalatait.

„Az expedíció során végzett kutatások alkalmával a Maros völgyének hosszában közel 3000 növény- és állatfajt sikerült azonosítani. Magas a ritka és veszélyeztetett fajok száma. Kiemelendő a Maros völgyében élő endémikus halfaj, a *Sabanejewia aurata radnensis*, az 1387 magasabb rendű növényfaj, melyek 502 nembe és 117 családba sorolhatók. Ebből 472 új faj a Maros medencéjére, 220 növényfaj ritka vagy nagyon ritka, amelyek szerepelnek Románia Vörös listáján. Az eddig ismert 81 növénytársulás mellett Drágulescu C. 1995-ben a

Maros völgyében 93 új társulást írt le. Több tudományos szempontból és tájképét tekintve is értékes szakasz is található itt, melyek megőrzésével adósok vagyunk a következő nemzedékek számára. Ide soroljuk a vaslábi, gyergyóalfalusi és a remetei tőzeglápokat, a Felső-Maros-szorost Hévíztől Dédáig, a Maros holtágát Marosvásárhelynél, az idecsi sós-rétet, Nagylak, Makó és Szeged ligeterdeit, valamint az aradi Csála erdőt és a Bezdin környéki természetes erdőmaradványokat. Ezen területek védetté nyilvánításával lehetne biztosítani a veszélyeztetett és ritka fajok védelmét, megőrizve a Maros-völgy magas fokú diverzitását.

A Maros folyó egészében tekintve egy sor sajátos, elsősorban geológiai, földrajzi és hidrológiai jellegzetességgel bír. A folyók többsége a forrás után sziklás, kavicsos medrű és sebes sodrású hegyi szakaszt fut be. Utána következik a középső és az alsó szakasz, az őket benépesítő, rájuk jellemző élőlényekkel. A Maros ezzel szemben felső folyásán alföldi jellegeket mutat, majd a Maroshévíz-Déda szorosba jutva hegyi folyó képét ölti magára. A középső rész (Déda-Gyulafehérvár) megtétele után a Marosillye-Zám szorosba érkezik, ahol sodrása ismét gyorsul, mielőtt kiérne az Aradi-síkságra. Ez az egyedi tagolódás tükröződik az élő szervezetek közösségeinek szerkezetében. A biocönózisokban beálló változásokat a különböző állomások között nem mindig az emberi tevékenység okozza, hanem sokszor a környezeti tényezők egyedisége váltja ki. A víz kémiai összetételének néhány helyen mutatkozó különlegességét az átvágott vidékek geokémiai tulajdonságai határozzák meg. A Maros szénsavas vizeket csapol le a Gyergyói medencében és a Vasláb–Remete-i lápokból származó humuszsavakkal telítődik, leszűkítve ezzel azon fajok spektrumát, amelyek benépesíthetnék ezt a folyószá-

kaszt. Ez a tulajdonság ugyanakkor gátolhatja az ipari tevékenységekből eredő savas víz semlegesítését.

A másik egyedi tulajdonság, ami megkülönbözteti a többi erdélyi folyótól az, hogy a középső és alsó szakaszon igen mély, lassan folyó vizei vannak – ez negatívan hat a víz oxigénellátottságára.

A Maros forrásától Régenig a víz fizikokémiai paraméterei nagyon jó és jó vízminőséget mutatnak. A bakteriológiai mutatók kivételével az élőszervezetek szintén jó minőségű vízre utalnak. Az antropogén hatások első jelei Salamás helységnél jelentkeznek, és közvetlenül a folyópartra épült gazdaságoknak tulajdoníthatóak. Marosvásárhely fölött a víz már szennyezettnek tekinthető, magas szervesanyag-tartalma és a coliform csírák száma alapján. Ezt súlyosbítja a mesterséges duzzasztógát jelenléte, lelassítva a víz áramlását. Marosvásárhely alatt a folyó tápanyagokkal (amely az eutrofizációt fokozza), valamint szerves és a helyi iparból származó mérgező anyagokkal telített. Hasonlóképpen rossz helyzetre utalnak a bakteriológiai mutatók. Ettől a szinttől az élőlénytársulások gyökeres változása súlyosan károsítja a folyó természetes tisztulási képességét. A helyzetet csak súlyosbítja az Aranyos és a Küküllők vizének szennyező hatása. Ezek beömlése után nő a mérgező anyagok hatása (elsősorban a nehézfémeké) még az aránylag ellenálló szervezetekre is. Ezen szervezetek 1978–1991 között eltűntek a Küküllő beömlése és a Tisza közti szakaszon, főleg a víz és az üledék nehézfém-tartalma miatt. A kémiai és biológiai természetes tisztulás ellenére az Aradig tartó hosszú szakaszon a víz minősége csak igen keveset javul. Az aradi, elégtelenül tisztított és komplex szennyezőanyagokkal terhelt szennyvizek mérik az utolsó csapást a folyóra. Következésképpen a Maros Erdély egyik legszennyezettebb folyójának tekinthető.

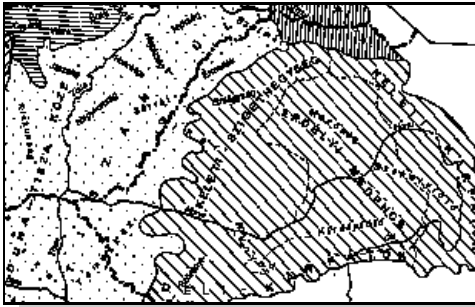
A helyzetet jó akarattal szemlélve, véleményünk szerint a Maros vizét csak Régenig lehet ivóvíz nyeresére és turisztikai célokra használni, ettől lejjebb csak ipari célokra alkalmas.

A helyzet súlyosságának enyhítése érdekében csökkenteni kellene a szennyvezést legalább a víztisztításban aktívan résztvevő fajok tűrőképességének határáig. Ezt a régi, szennyező ipar felújításával, környezetbarát technológiák alkalmazásával, valamint a különböző eredetű szennyvizek tényleges tisztításával lehetne elérni.

A partok mentén felelőtlenül elhelyezett vagy egyenesen a vízbe dobált háztartási és ipari hulladékok állandó veszélyt jelentenek a vízminőségre és a vízi életre. Az üledék kitermelése az egész medret, valamint az árterületek nagy részét károsítja. A kavicsos ágy kitermelése és szállítása közben gyakoriak a figyelmetlenség szülte szennyezések, főleg a kőolajtermékek esetében. A vízügyi munkálatok jelenlegi elképzelések szerinti folytatása zavarja a lotikus ökoszisztémákat, megszünteti az árterületeket, a (gyakran a mocsaras részekben átvezető) csatornázás lerövidíti a medret, ami áradásokkor beláthatatlan következményekkel járhat. A jövőben mindezeket az ökológiai szemléletmód tükrében kellene újratervezni.

A gátakat a folyómedertől jóval nagyobb távolságra kellene helyezni, és közöttük minden beavatkozást megtiltani. A folyó védelme nem képzelhető el a folyómeder, az árterületek és a mellékvizek együttes védelme nélkül.

A jelenlegi helyzet javulása csak az erdélyi folyók középső és alsó folyása egyes szakaszainak az ökológiai rekonstrukciójával érhető el. Újra kell alakítani Románia vízminőségi szabványait. Ezeket a szabványokat nem csupán a víz felhasználása, hanem a szervezetek tűrőképessége, és a vízi ökoszisztémák egyen-

súlyának biztosítása szempontjából is figyelembe kellene venni. Szükség lenne a minőségjelző kémiai és bakteriológiai paraméterek bővítésére, valamint a környezet intenzív biomonitring rendszerének felállítására.

A kormányzati szervek által végzett környezetvédelmi felügyelet gyakran igen leegyszerűsített, túlzottan technikai szemléletű, és nem veszi kellőképpen figyelembe a biológiai paramétereket. Javasoljuk a biológus és ökológus szakemberek részarányának növelését az ellenőrző szervezetben. Hasonlóképpen javasoljuk multidiszciplináris csoportok kialakítását a természetes vizek minősítésére.”

Úgy tűnik, a Maros ökológiai felmérése nem volt hiábavaló. Magyar és román környezetvédők az egyes vízmintavételi helyek adatainak felmutatásán túl már mindenre kiterjedő hivatkozási alappal rendelkeznek, ok-okozati összefüggésben tárhatják az állami szervek elé Marosmentő elképzeléseiket. Ennek is köszönhetően az egyik legtevékenyebb szervezet, a Marosvásárhelyi Rhododendron a Tisztább környezetet Marosvásárhelynek című pályázatával jelentős eredményeket ért el a környezetvédelmi munkában:

1. A pályázat befejezésekor megvalósult a Maros Marosvásárhely fölötti szakaszán a régi víztisztító üzem megengedett paraméterek közötti működése.

A technikai megoldással, amelyet az Aquaserv Ö.V. szakemberei az elhibázott befektetés véghezviteléért, és a régi víztisztító üzem működésbe helyezéséért ajánlottak, rátértek a használt-víz mechanikai (egyszerű vasrácsokkal) tisztításáról a biológiai tisztításra.

Ezt bizonyítják a Maros vízminőségi felméréseinek eredményei és a jelentős szennyezéscsökkenés is.

2. Sikerült megoldást találni a Maros folyékony iszappal történő szennyezésének megakadályozására. A szennyezésért a gerneszegi disznóhizlalda volt a felelős. A megoldás: a disznótrágyát fűrészpor segítségével komposztálják. A gyakorlatban bemutatott munkához egy nyárádretemei cég fűrészporát és a disznóhizlalda ülepítőiből származó folyékony iszapot használták.

A félig erjedt komposzt az ökológiai újraépítésben játszik szerepet a Maros főmedrének kőkitermelőiben (a szárazon), valamint a kutatásban: a bukaresti mezőgazdasági intézményben folytatnak ökológiai újraépítési kutatómunkát. Az ajánlott megoldással megelőzhető a Maros folyékony iszappal történő szennyezése – amely főleg a csekély vízhozamnál érezhető. A pályázat idején, 2000. augusztus 8.-án a marosvásárhelyi vízüzemet majdnem le kellett állítani a Maroson érkező szerves anyag-szennyhullám miatt, amely a gerneszegi disznóhizlaldából „véletlen” folytán került a vízbe.

3. A Maros megyei Tanács egy kormányhatározati javaslatot kezdeményezett a főispáni hivatal támogatásával a Maros medréből történő kőkitermelés beszüntetésére a Nyárádtó–Régen szakaszon. Ez a határozat a Rhododendron által bemutatott környezeti hatástanulmány következménye, amely a Maros hordalékainak kitermelésével foglalkozik. A tudományos bemutatás a hordalék-kitermelés rendkívüli hatásáról, amely a folyó ökoszisztémáját és a víz minőségét

érinti, nem is remélt eredményeket hozott, a sajtó támogatásával.

Megtaláltuk a lehetőségét az építkezéshez szükséges anyagok kitermelésére a folyó főmedréből. Ez feltételezi a talaj eltávolítását, a kavics kitermelését, majd a talajnak ökológiai újjáépítés által történő feljavítását eredeti állapotára.

4. A Maros megyei Tanácsnak bemutattuk a nehézforgalom felméréséből, valamint a kibocsátott nitrogén-oxid mennyiségéről szóló adatokat. A város fenntartható fejlődésének stratégiájában meghatározták elsőrendű fontossággal a teherforgalom elterelését biztosító útvonal kiépítését, a város nyugati és keleti lakónegyedeinek kikerülésével.

5. Az ammónium és nitrogén-oxidok kibocsátásának méréseiből származó adatokat átnyújtva a Kormány Ellenőrző Bizottsága vezetőjének, Ovidiu Grecea úrnak, hozzájárultunk az Azomures R.T. környezetvédelmi-befektetési hiányának leleplezéséhez.

Eredményképpen a kormány elrendelte a Maros megyei Környezetvédelmi Felügyelőségnek a 14 hónapot késett Környezetvédelmi Megvalósítási Tervezet aláírását, és 30 millió dollár befektetésének követését a levegő és víz szennyezésének csökkentése érdekében.

Az 1-3. pontok hozzájárulnak a Maros szennyezésének jelentős csökkentéséhez, valamint az ivóvíz minőségének javításához azokban az időszakokban, amikor a vízhozam megközelíti a sokéves átlagot. A 4-5. pontok hozzájárulnak a levegő szennyezésének jelentős csökkenéséhez Marosvásárhelyen.”

Hazai helyzet

És végül a lapos lapályon
A törzs után a lomb,
Mely mindent, amit magammal
cipeltem,

Lerak, kibont.
Itt hozom meg végső gyümölcsöm,
Itt a tenyésző nádasok között
Talál reám a megnyugvás, a béke.

Székely János

Az eredmények ellenére a Maros még mindig az egyik legszennyezettebb folyónk. Az Alsó-Tisza vidéki Környezetvédelmi felügyelőség munkatársai az ANTSZ-szel karöltve hét helyen vizsgálják a víz minőségét. Újszegednél például a természetes összetevők és a mikroszennyezők tekintetében II. osztályú, jó vízminőségi kategóriába sorolható a folyó, a tápanyagok, az oxigénháztartás és a mikrobiológiai szempontok alapján már csak III. osztályú, tűrhető vízminőségű a víz; még mindig gyakori a Salmonella brande faj jelenléte a vízben. (A kilencvenes években rendszeresek voltak a legrosszabb, IV. osztályú minősítések.) Az aradi szerves anyag és nehézfém szennyezések jelentősen károsítják a Tisza élővilágát is, hiszen a rövid szakaszon már nincs lehetőség a folyó öntisztulására.

Mi legfeljebb annyit tehetünk, hogy nem járulunk hozzá a Maros szennyezéséhez, nem gyarapítjuk azt, sőt, védjük a környezetét. Ezért hivatalosan a Körös-Maros Nemzeti Park szakemberei felelősek. Programjaikkal segítik a folyó élővilágának megismertetését, a magyar polgárok környezetbarát szemléletének kialakítását. Mert nálunk is van mit védeni, megőrizni. A hazai szakasz élővilágára jellemzők a ligeterdők; kiemelkedő jelentőségű a Landor és a makói erdők. Ritka csiga- és cincér fajoknak adnak otthont (pl. bánáti csiga), több helyen megtalálható a védett nyári tőzike is.

A Maros jövőjét illetően abban reménykedhetünk, hogy valamikor Románia is tagja lesz az Uniónak, egységesek lesznek a környezetvédelmi előírások, s jobban érvényesülnek majd a határokon átívelő polgári kezdeményezések is.

Adamik Tamás

Garai István: A helytartók gyávasága

Garai István verseskötetét olvasva önkénytelenül a panaszkodó római Phaedrus jut az eszembe, akinek fáj, hogy nem olvassák, nem segítik és elhallgatják. A helytartók gyávasága című címadó költeményből reménytelen szomorúság árad: „Az igazakat hóhérekre adják: / keresztalál, száműzetés, kötél. / A helytartóknak gyávasága folytán / ősidők óta ontatott a vér.” De a többi ötvenhét vers sem vidámabb. A költészet „elrettentő betegség”, a költőt máglyára vetik, céltalanul sziklakövet görget, mint „Prométheusz, istenek elítélteje”. Ahogyan André Chénier-t a vérpadra vitték, úgy vetették a magyar költőt börtönbe. „Sötét hatalmak esküdtek ma össze”, „a hazugság magára álarcot vesz: / gyönyörködik és tetszeleg bíróként, / s belém fojtja a szót” – írja 1957 májusában. De ugyanilyen reménytelenség árad a későbbi versekből is: „Írásaid nem közlik, és nincs hatásod – semmilyen” – panaszodik 1981-ben. Banánt és narancsot szeretne venni 1992-ben, de nem lehet, „hiszen minden fillérem a nyomda igényli” – jegyzi meg keserűen. Rajta már csak olyan gazdag és önzetlen mecénás segíthetne, mint Caius Cilnius Maecenas, aki Augustus császár idejében egyengette a költők útját és független nyugalmat biztosított számukra. Könyörög is hozzá alázatos szóval: „Helyzetem bizony kilátástalan, / ezért kérek, ó nagylelkű Maecenas: / segíts valahogy rajtam is”.

De valami nagyobb bánata is van Garai Istvánnak, mert a szegénységet, az ismeretlenséget elviseli: „Emészthet tűz, rombolhat árvíz: / nem győz le vészek zivatarja!” – vallja 1986. március 3-án.

1993-ban is hangsúlyozza, hogy keményebb az albatrosznál: „Az albatrosz nyilván elpusztul / a hosszú éhezés után – / engem azonban még nem fektettek / Szent Mihály lovára.” Az első jelre kész felejtetni a sérelmeket: „Lesőpröd sérelmek morzsáit, / nyúlsz egy békítő kéz után.” Még az életben és a jövőben is bízunk, ha „sötét szemű” kis unokájával együtt utazik, aki majd később ráébred, hogy zsörtölődő nagyapja szerette: „mert a folytatást látta benned / – nem is volt soha hitevesztett – / s a győzedelmes életet” – írja 1994. február 14-én. Ezt az önmagába vetett bizalmat sugallja az a tény is, amely jelen kötetének függelékéből egyértelmű: 1944-től 1994-ig huszonegy hosszabb-rövidebb kötetét tette közzé, és négy könyvet latin és magyar nyelven.

Mi hát az a nagy baj, amely mégiscsak keserűvé teszi világszemléletét? Nem kell sokáig keresnünk a választ: a haza szomorú sorsa: „Fájlalom csak nemzetem sorsát itt, Európa közepén / – rosszindulatú szomszédos foglalók között” – mondja Ifjak előtti beszéd a Balaton tavánál című versében. Még egyértelműbb a fájdalom az Erisz almájában: „Juthat-e a jog szentélyébe a / békekötéssel szentesített rablás?” A meggyalázott Duna című darabjában felteszi a kérdést: „Nyugat, tudod te és ti franciák, hogy / milyen per dúl a Kárpátok alatt?”, majd meg is adja rögtön a választ: „A vad mohóság kertetek rabolt: / erőlteti mindünkre ritmusát”. A haza vesztével már élni sem érdemes: „Nem jobb lenne meszes gödörbe maradni, de önként? / Nemzedékemet ért sérelem iszonyatos” (Meszesgödör). A szülőföldjét veszített ember keserve kér szót újra és újra: „Tekintenétek Erisz almájának / a Csallóköz, a drága Mátyus földet?” (Erisz almája). „Egy emberöltőn át csak útlevéllal / utazhattam szülőföldemre az új gyűlölet / magvait elhintő, 'békekötők' jóvoltából” (Egyesült Európa).

A kötet utolsó versének lezárásában költői küldetését így indokolja: „Megnyomorítva, kifosztva, az út szélére szorítva / szétszórattatásunk ellen így emelek szót.” (Irgalom).

Azzal kezdtem, hogy Garai István versei a szomorú Phaedrúst juttatták eszembe. Befejezésül be kell vallanom, hogy egy másik latin költő emlékét is földidéztek bennem, a keresztény Commodianusét, aki a Kr. u. 3. században tevékenykedett. E Commodianus verselését a későbbi kritika így értékelte: „mintha versben írt volna”. Ez a megállapítás némileg Garai István verseire is áll, mert szerény, alig észrevehető költői eszközökkel él, úgy is mondhatnám, lazán kezeli a versformákat. Különösen feltűnő ez a latin nyelvezet esetében. A római kultúra és a latin nyelv iránti szeretete viszont azon újlatin költők közé emeli, akik élő nyelvnek tekintik a latint, s verseikben Róma nyelvén szólnak a művelt olvasóhoz, például a görög Demetrios E. Koutroubas *Centum voces* (Száz hang), Athén 1990 és a német Fidelis Rädle *De condicione bestiali vel humana* (Emberekről és állatokról), Göttingen 1992, című versesköteteikben.

Fazakas Csongor

Kossuth, a szó és tett embere

Kósa Csaba új könyve

Kossuth Lajosról nyugodtan kijelenthetjük, hogy a magyar történelem Szent István és Mátyás király tekintélyével vetekedő, legismertebb alakjai közé tartozik. Nagy formátumú politikai személyiség, szabadságharcos, forradalmár, Magyarország kormányzója – az emberek tudatában így él. És akkor kiderül – legalábbis Kósa Csaba könyvének elol-

vasása után ez a kép tárul elénk – , hogy Kossuth Lajos elsősorban és mindenekfelett hírlapíró volt. Első közszereplésétől, amikor életre szólóan megfogalmazta programját(a sátoraljaújhelyi megyegyűlésen): „vegyenek el mindent tőlünk, csak a szabad sajtót adják meg, s nemzetem szabadsága, nemzetem boldogsága felől kétségbe nem esem...” életének szó szoros értelemben vett utolsó pillanataig (az Iratok írása közben borult íróasztalára) a kimondott vagy leírt szó mágikus erejében bízott. Legválságosabb pillanataiban sem szűnt meg hinni a szó erejében, ha már nem hatott a vezércikk, mert írástudatlanokhoz is el kellett juttatnia hangját, akkor szónokolt (mint a szabadságharc idején, amikor az Alföld városaiban hívott katonákat Jellasics ellen), amikor a szónak nem lehet elég tág visszhangja (mint a pozsonyi országgyűlés beszédei, mert „Az ország szava csak a falhoz szól”, akkor hírlapot indított, illetve kéziratot leveleket Országgyűlési Tudósítások címmel küldött a megrendelőknek, mert a nyomdai lapot nem támogatta a diéta, legalábbis Kossuth szerkesztésében nem).

Kósa Csaba kitűnő érzékkel – hát persze, hiszen ő megtanulta azokat a hírlapírói fogásokat, amelyeket Kossuth ösztönösen alkalmazott – tárja az olvasó elé a hírlapírót, sok-sok idézettel – már csak azért is, mert ki tudná hatásosabban kifejezni mondandóját, mint Kossuth maga – elevenítve meg őt, akit főleg Széchenyi, Wesselényi és Kölcsey „csillaga vonzott Pozsonyba”, és aki nagyon hamar Széchenyi vetélytársa lesz, akarata ellenére. Széchenyi ugyanis félti eddigi eredményeit, amelyek miatt éppen Kossuth nevezte őt a legnagyobb magyarnak, és ez a kezdeti gyanakvás nonsokára már-már gyűlöletté válik. Rejtély, hogy míg Kossuth vehemensen győzködi Széchenyit a diéta éve alatt, a Naplóban egy szó nem esik róla.

Alig szűnik meg 1836 májusában az Országgyűlési Tudósítások, még ugyanaz nap éjjelén megszületik a megyegyűlés eseményeiről beszámoló Törvényhatósági Tudósítások, amiért ugyan három évig börtönbe is kerül, ám talán ennek is köszönheti, hogy szabadulása után fél évvel hihetetlen ajánlatot kap Landerertől, a nagyhatalmú nyomdatulajdonostól: vállalja el az induló Pesti Hírlap szerkesztését. Metternich ugyanis változtatott taktikáján: kapja csak meg a lapot, de „elnyeri hozzá a cenzort is”. Új fejezetet hoz 1841, a lapindítás éve Kossuth életébe, megteremti a vezércikk műfaját, amelyben minden fontos dologról írni lehet: nemzeti nyelvről, Duna–Tisza csatornáról, közlekedésről, bármiről, ami fontos. Küszködik a cenzúrával, de nem lenne zseni, ha nem tudná kijátszani azt (különösen, ha tudjuk a Naplóból, hogy a cenzor átengedi Kossuth cikkeit, hogy lehetővé tegye Széchenyinek a polémiát). Nem is ez okoz igazi gondot, hanem a más eszközökkel, de részben ugyanazért a célért, a polgári átalakulásért harcoló Széchenyi, aki a Kelet Népében nem kíméli őt, és a francia forradalom anarchiájától, vérfürdőjétől félti a hazát, ha Kossuthot követi. A válasz persze nem marad el, és folytatódik 1848 közepéig, a kézfogásig.

1844 közepén vége szakadt a főszerkesztőségnek, Metternich közbelépett. Kossuth a laptól ezekkel a szavakkal távozik: „S most Isten velünk. Szerencsés találkozásig!!”. Nem lehet kétséges ugyanis, hogy valahol folytatja, ha máshol nem lehet, egy szaklapnál, amelyre nem vonatkoznak Metternich tiltásai, az Iparegyesület orgánumánál, a Hetilapnál. És nemsokára megjelennek a szaklapban a Pesti Hírlap témái, különösen a Budapest–Fiumei vasút, a tengerre vezető út megépítésének sürgetése, meg a gyermekkorát élő magyar ipar védelmét szorgalmazó vámrendszer követelése.

A reformkor legfőbb kérdése Magyarország számára a sajtószabadság. Mindaddig ugyanis, amíg nem tudnak az emberek egymás nyomoráról, ki-ki csak a magáéval foglalatostkodhat, és írhatja jobbnál jobb reformgondolatait Wesselényi, Kölcsey, Kazinczy és mások, ha nem válik közös gondolattá, mit sem használ. És éppen ezek, „a társaságba halmozott erők helyes kifejléséről” szóló vezércikkek és szónoklatok azok, amelyek megteremtik a közös cselekvés terepét. A forradalom, bár külső szikra gyújtotta, lángot ezek miatt kapott, és a lángot szítani kell, nem alhat ki, amíg az eredmény – a társadalmi átalakulás és a független Magyarország – meg nem születik. 1848 júniusában indul az újabb lap, Kossuth Hírlapja. Ám hiába a lelkesítő vezércikkek, a honvédek tízezeit toborzó szónoklatok, a túlerő győz, és száműzetés vár Kossuthra. De nem visszavonulás! Angliai, amerikai szónoklatai, az 1866-ban indított, a kiegyezés ellen hadakozó, rövid életű Negyvenkilencz című lapja bizonyítja, hogy nem lankad munkabírása, és jön a Cassandra-levél, a vezércikk utáni újabb „találmány”, a nyílt levél, amelyben Deákhoz szól a Magyar Újság hasábjain, és amelynek jóslata: „a bécsi udvar bukásába Magyarország is beletemetetik”, ötven év múlva beteljesedik. Közben „Írja a maga homéroszi eposzát”, az Iratokat, amelynek hatodik kötetének kéziratára borulva érte utol a visszafordíthatatlan kór.

Kitűnő kötetet írt Kósa Csaba, és tanulságosat: az újságírás mai találmányával, a politikailag korrekt hazugságokkal állítva szembe az elhivatott zurnalista igaz alakját.

(Kósa Csaba: Kossuth, a hírlapíró, Válasz Kiadó, Budapest 2002.)

KRÁTER

Krónika

Satótájékoztató a Budai Várban. Február 18-án du. 15 órakor Turcsány Péter író-főszerkesztő és Szakács István Péter székelyudvarhelyi irodalomtörténész sajtótájékoztatót tartott a Magyar Kultúra Alapítvány székházában. A Wass Albert ellen felhozott romániai vádakat az előadók fölényes bizonyítási apparátussal lökték vissza magára a koncepciós pereket előidéző román bolsevik rémuralomra. Amerikai, közvetetten az FBI-tól származó dokumentumokkal erősítették meg, hogy sikertelen gyilkossági kísérletek sorozatával próbálták elhallgattatni az emigráns írófejedelmet. (Honlapunkon a Wass Albert /sajtóvisszhang/ Ki vádol kit?! oldalakon bővebben olvashatnak róla.)

Hazatért emigrációs írások. Február 18-án este 18-órától a Magyarok Házában a Szent László Alapítvány és a Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetsége rendezésében értő irodalomtörténészek elemezték a Kráter Wass Albert Életműve sorozat gondozásában megjelentetett Józan magyar szemmel II. című publicisztikai kötetet.

Előadók voltak: Dr. Lisztóczy László, egri egyetemi professzor, több erdélyi költői antológia szerkesztője, Dr. Medvigy Endre irodalomtörténész, és hasonlóan nagyszerű antológiák életre hívója, Szakács István Péter, Turcsány Péter és Szabó András előadóművész.

Az ezernél nagyobb lélekszámú közönség a pódiumon ülve és a folyosón állva is rendre tapssal tett hitet az

író Wass Albert el nem évülő történelmi igazságai és az előadók hittől áthevült szavai mellett.

Kettős Wass Albert-ünnep Székelyudvarhelyen. Február 20-án délután 14-órától a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium dísztermében Turcsány Péter író, a Wass Albert életmű-sorozat magyarországi kiadója tartott rendkívüli előadást a nagyszámú diákság és az érdeklődő tanári kar előtt. A téma: Wass Albert élete és írói munkássága volt. Az előadó külön hangsúlyt fektetett a rendkívüli képességű prózaíró költői kvalitásaira, életútjának versekben megnyilvánuló tanúságtételére, és hangsúlyozta a világképében haláláig megőrzött transzszilvanizmus eszméjének máig tartó aktualitásait. A hálás diákság felrázó kérdései, majd tapsai után a gimnázium vezetősége a Tamási Áron Gimnázium tiszteletbeli tanárává választotta Turcsány Pétert.

Még aznap este 18-órakor T. P. a Haáz Rezső Múzeum képtárában, ha lehet mondani, az előzőnél még tágabb horizontú életmű-rajzot tárt az ismét rendkívül magas létszámú hallgatóság elé. Az előadás életrajzi elemek pontosításán kívül Wass Albert gondolkodásmódjának történelem-lélektani, erkölcsfilozófiai és vallásbölcseleti dimenzióit is feltárta.

Turcsány Péter költői estje Szabadkán. Szabadkán a Városi Könyvtár Szabad Líceum sorozata ke-

retében március 5-én (szerda) este 7 órakor Turcsány Péter Emelkedj Atlantisz címmel zenés irodalmi esten mutatkozott be. Az 52. Születésnapját ünneplő költő versválogatásával a nemzeti érzés megszólalásának új kifejezés-formáira hívja fel a figyelmet..

Évfordulós Közgyűlés. A PoLiSz folyóirat 15. évi jubileumi beszámolója alkalmából Beatrice leveleskönyve cí-

mű munkájáért Kipke Tamás Táncsics-díjas írónak ítélte szerkesztőségünk **A PoLiSz 2002. évi legszebb novellája Díjat.** Ugyanekkor buSzabó Dezső A nap kék ruháján című verseskötetének premierjét és Turcsány Péter 52. születésnapját is megünnepeltük. A közgyűlésen résztvevők jó hangulatát Waszlavik Gazember Vlorex László muzsikálása is fokozta.

